Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 10

Kasım 1969 - 250 Kuruş

farubi

ATATÜRK

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Atatürk'ün Bir Mektubu 4
Otranto'nun Fethi 7
XVI. Yüzyılda Öğretim ve Eğitim 12
Bin Yılların Tesbihi 19
I. Cihan Harbindeki Temaslar 22
Çamlıca 27
Napoléon ve III. Selim 32
Doğu'daki Anıt - Kabirler 34
Çocuk Esirgeme Kurumu 39
Spor Kulüplerimizin Tarihi: Galatasaray 47
4 Mezar Taşı, 4 Hikâye 55
Türkiye Kaleleri 58
Barbaros'un Karakteri 60
60 Yıl Önceki Türkiye 62
İstanbul'un Mesireleri 64
Adana Baskını 71
Anadolu'ya Kaçanlar 79
Ülkeler ve İnsanlar 87
Bahriyemizde İlk İstibdâl 90
Tarihe Akan Bir Ay 93
Kitaplar Arasında 94
Karikatür 96
Tarih Postası 97

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Kasım 1969 Yıl: 5 Cilt: 2
Sayı: 10 Sıra: 57

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Baylik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Ölümünün 31. Yıldönümünde

Atatürk'ün Bir Mektubu

Yazan: İhsan Ilgar

MUSTAFA Kemal, ilk savaşı, 27 kasım 1911'de İtalyanlar'a karşı Trablusgarp'ta vermişti. Koşa koşa gitmek istediği Libya Savaşı'na giderken, sınıf arkadaşı Asım Gündüz'ü İstanbul'da görmüş: «Korkarım ki Asım, döndüğümde bizim Rumeli de Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinden çıkmış olacak!» (1) demişti. Sonra da Ruslar'ın teşvikiyle Balkan devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'na saldırınca, Avrupa yoluyla, Romanya üzerinden İstanbul'a vatan hizmetine koşmuştu.

Mustafa Kemal, Balkan savaşı sonunda Sofya'ya ataşemiliter olarak 27 ekim 1913'te gönderilmişti. O sırada Fethi Okyar da Sofya'da sefir olarak bulunmaktaydı.

1914'te I. Dünya Savaşı Bosna - Hersek'teki patlayan silâhla başlayınca, Avrupa'yı bir kan ve barut dalgası kaplamıştı. Mustafa Kemal, ilk iş olarak bu savaşa girilmemesini istemiş, hem de kendisine ordu da bir vazife verilmesini arzulamıştı. 19. tümen kumandanı olarak yaptığı hizmet, İstanbul'u kurtarmış, İngiliz kara taarruzlarını durdurmuş, Balkan savaşında lekelenen Türk ordusunun şerefini kurtarmıştı.

I. Dünya Savaşı sonunda yapılan mütareke den sonra, İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da çıkan «Zaman», «Vakit», «Minber» gibi gazetelere bazı beyanat vermişti. 1918'de yayınlanan Minber'in 18. sayısında, gizli bir sima mânâsına gelen (Nühüfte Bir Sima) başlıklı bir yazıya rastladım. Yazı şöyle başlıyordu:

«İtiraf edelim, vatanın emsalini yetiştirmekte semahat göstermediği birkaç zekâ-yı müstesnadan biri ve hattâ birincisi Mimber, Zaman, Vakit gazetelerinde beyanatı neşredilen Mustafa Kemal Paşa'dır. Milletin en ziyade hayırkâr evlâdından olduğu halde, en az mazhar-ı takdri olan yine müşarünileyhtir.

Fakat kime isnad-ı kabahat edelim? Kendisi o kadar şöhretgiriz, o derece mahviyetkârdır ki, Anafartalar'ın yegâne müdafii ve İstanbul'un halâskârı yalnız kendisi olmasına rağmen bu hakikatı pek çok zaman ifşa etmedi ve bu suretle bütün bu muvaffakiyetlerin şan ve şerefleri, çapulcuların hisse-i inhisârına kaydedildi».

Gazete daha sonra, devlet adamlarının, devlet parasıyle, kendi mevhum faziletlerini, halka terennüm ettirerek milleti aldattıklarını yazdıktan sonra, 1914'te yazdığı bir mektubu yayınlamaktadır.

Mektubun baş tarafları hususî mahiyette olduğu için asıl siyasî ve askerî kısmı

---

(1) Orgeneral Asım Gündüz'ün hâtıraları.

**Mustafa Kemal,
ilk savaşını verdiği
Trablusgarp'te,
Ali Çetinkaya ile beraber.**

kapsayan şu şâyân-ı dikkat satırları buraya alalım:

«Sofya'dan Istanbul'a gidip (.....) gören ve benim arkadaşımdan bir zata (.....) odası kapısında bilmünasebe ismim zikrolunması üzerine (.....) aynen:

— Onun yüzünü şeytan görsün, (2) diyor. Istanbul'a gelip bu gibi insanların yüzlerini görmek beni müteezzi edecektir.

Bundan başka bir takım insanlar vardır ki, benimle gayet samimî arkadaş gibi göründükleri halde, bilmem mazinin bazı suiteffhümlerinden mi, yoksa bazı meslek ve meşrep ihtilâfından mı nedir, hakkımdaki fikirleri daima menfîdir. Mesela, (.....)ın beni biraz methetmesi üzerine, bu medh-ü senânın ne suretle aleyhimde tefsir edildiğini sen pekâlâ bilirsin, ve ben zannediyorum ki bazı kimseler, hal ve atide bigünâ ihtilâf zemini kalmamak ve bu suretle vatan ve millete hizmet (!) eylemiş olmak itibariyle, benim her ne suretle olursa olsun izale-i vücudumu dahi caiz görebiliyor. Bu suretle düşünmekte ne kadar haksız olduklarını izaha lüzum görmem. Çünkü siz benim efkâr ve hissiyatıma değil, kalp ve vicdanıma nâfizsiniz.

Pekâlâ bilirsiniz ki, benim bütün hayatımda bu ana kadar takip ettiğim gaye hiç bir vakit şahsî olmamıştır. Her ne düşünmüş ve her ne teşebbüs etmişsem daima memleketin, milletin ve ordunun nam ve menfaatine olmuştur. Hiç bir zaman şahsımın teferrüt ve temeyyüzünü nazarı dikkate almamışımdır.

Eğer o fıtratta olsaydım, maateessüf sergüzeştçiliğe, pek müsait olup, muhit ve vaziyetlerde fırsatlar eksik değildi. Bugün dahi, mesleğim mazide olduğumun aynıdır. Gayesi vatan ve milletin tahlisi ve ordunun ıslahı noktasına matuf olan ve bu gayeyi, nezih ve her türlü hissiyat-ı şahsiyeden ârî olarak takip edenlerle beraber çalışmak bence pek şerefli bir hâdise olur.

Bu şartın adem-i mevcudiyeti halinde memlekete muzır olmaktan Allah beni yikaye etsin. Kat'iyyen şahsî iğbirarını birtakım menfî teşebbüslerle tatmine katmak âdiliğine tenezzül etmem. Azamî yapacağım şey, istifa edip, mütevekkilâne temin-i maişet esbabına tevessülden ibaret olur.

Hangi tarafın galip geleceğine dair olan kanaat-ı fikriyemi söylemekten hazer ederim. Nazik ve mühim bir devre içinde bulunduğumuza şüphe yoktur. Almanlar büyük ve şayân-ı hayret bir savletle müteaddit Fransız kalelerini çiğneyerek sağ cenahı ile Paris'i geçip, Fransız ordusunu —arkası İsviçre olmak üzere— sıkıştırdı. Herkes, bunun Almanlar'ın yegâne maksadı olduğu ve ona da muvaffakiyet elverdiği fikrinde birleşmişti. Ve bütün kâinat, artık son ve kat'î meydan muharebesine ve onun neticesine intizar ediyordu. Halbuki bu neticeye mukabil, Alman ordularının Fransız ordusu karşısında yüzlerce kilometre geri çekildiği görüldü.

Şarkta, Ruslar ve Almanlar ve Avusturyalılar arasında cereyan eden vakayide, Şarkî Prusya'da Ruslar bozuldu. Fakat cenupta Ruslar'ın pek faik kuvvetleri karşısında Avusturya ordusu çekiliyor, garpta Fransız ordusu müheyyây-ı taarruz. Binaenaleyh, Alman ordusu serbest değil, şarkta Rus ordusu faik ve Avusturya ordusu çekilmeye mecbur.

Vaziyeti şöyle tefsir edebiliriz: Almanlar, Fransız ordusunu kat'î meydan muharebesiyle henüz mağlup edemiyeceklerini ve Avusturya ordusunun da faik Ruslar karşısında daha ziyade mukavemet edemiyeceğini görerek garpte bütün orduyla geri çekilerek binnisbe şarka yaklaşmak ve sonra Fransız ordusu karşısına bir müdafaa ordusu terkederek mütebakî ordularıyle şarka tevecciih edip, Avusturya ordusuyla birlikte Rus ordusunu vurmak istiyorlar.

Pek güzel! Fakat bu defa Rus ordusu geriye, şarka çekilmeye başlarsa ve bu orduyu yakalayıp ezmek mümkün olmazsa ve diğer taraftan Fransız ordusu mukavemet için muavenet talebine mecbur olursa, bu defa da gene şarkta Ruslar'a karşı bir müdafaa kuvveti bırakıp, garbe mi tevecciih edilecek!? Ve böyle mekik gibi, bir şarka, bir garbe gide gele Alman ordusunun hali ne olur ?

Aziz kardeşim, ilân-ı hürriyet günlerinde bilmem nerede nutuk iradına kıyam edip de iki şaklak üzerine kürsi-i hitabetten inen ve niye indin sualine karşı:

— Ne... şaklak ettiler ya! demek iş bitti!, diyen ağanın hali olmaz mı (3).

İşte bugünkü halimizi bir lisân-ı hırzah ile ifade etmek istersek acaba aynı cümleyi tekrar edemez miyiz?

4 eylül 1330
Mustafa Kemal

---

(2) Mustafa Kemal'in yüzünü görmek istemeyen zat, harbiye nazırı olan Enver Paşa'dır. Daha hürriyetten evvel, bu iki zekânın araları hürriyet ve hürriyetten sonra takip edilecek sistem hakkında fikir ayrılıklarıyle açılmıştı.

(3) Bu hikâyeyi sen söylüyordun, şaklak mı, tapşın mı, sen bilirsin!

Osmanlı Tarihçilerinden
Seçmeler: 3

OTRANTO'NUN FETHİ

Yazan: Yılmaz Öztuna

«Kemal-Paşa-zâde» diye ünlü Şeyhulislâm Ahmed Şemseddin Efendi, 1468'de doğmuş, 16 nisan 1534'te 66 yaşında ölmüştür. En büyük Osmanlı devlet adamlarından ve bilginlerinden biridir. Üç dilde şairliği de vardır. Yavuz'un ölümüne yazdığı mersiye ünlüdür. Yavuz, Mısır seferine onu da beraberinde götürmüş ve yanyana at sürerlerken, Kemal-Paşa-zâde'nin atının ayağından kafdanına sıçrayan çamuru muhafaza etmiş, çamurlu kafdanının ölümünden sonra sandukasının üzerine konulmasını söylemiştir. II. Bâyezid'in vezirlerinden Kemal Paşa'nın torunu olduğu için, «Kemal-Paşa-zâde» denen büyük bilgin, önce askerliğe girmiş, sonra ilmiye'ye geçmiş, Kanunî devrinde (1520 - 1566) şeyhulislâm olmuştur. Kanunî Asrı'na şeref veren büyük simalardan biridir. Pek çok eseri vardır. Çok hacimli Osmanlı Tarihi, 10 ciltdir. Her ciltte bir padişah devrini incelemiştir.

Aşağıda alınan parça, Fâtih'e (1451 - 1481) ait VII. ciltdendir. Üslûbu çok münşiyâne olduğu için, sadeleştirilmiştir. Yer yer müellifin havasını muhafaza etmek için bazı eski tâbirler aynen bırakılmıştır. Aldığımız parçada Kemal-Paşa-zâde, vezir-i âzam da olan Gedik Ahmed Paşa'nın, Fâtih'in emriyle İtalya'nın fethine başlangıç olmak üzere Otranto'yu fethini anlatmaktadır. Otranto, Osmanlı Türkleri'nin «Pulya» dedikleri İtalya'nın güneydoğusundaki yarımadanın (Apuglia) en ucundadır. Yunan (İyonya) Denizi ile Adriya Denizi'ni birleştiren geniş boğaza da adını vermiştir. Fâtih'in ölümü ve II. Bâyezid'in karışıklıklar içinde tahta geçmesi üzerine (1481), Otranto ve İtalya fütuhatı kaybedilmiştir. II. Bâyezid'in emriyle İstanbul'a gelen Gedik Ahmed Paşa, yerine Hayreddin Paşa'yı bırakmıştı. Otranto, o sırada büyük devletler arasında sayılan Napoli krallığına aitti. Deniz üzerinde bir kaleydi. Bir defa da gene kısa müddet için Kanunî devrinde fethedilmiştir.

Yahyâ Kemal, Gedik Ahmed Paşa ve Otranto'nun fethi için, şu gazeli yazmıştır:

GEDİK AHMED PAŞA'YA GAZEL

Bâd hükmün sürüp enfüs-i Mesihâ'ya kadar
Bâd-bân açdı zafer sâhil-i â'dâya kadar
Çıkdı Otranto'ya pür-velvele Ahmed Pâşâ
Tüğlar varsa gerekdir Kızılelmâ'ya kadar
Râ'd-ı Tekbîr kopup gitmelidir bang-i ezân
Dâr-ı Küffâr'da meşhûr kenîsâya kadar
Gark-ı nûr olmalı îmân-ı Muhammed'le Firenk
Bu sefer Rim-Papa'dan Hazret-i İ'sâ'ya kadar
Olsun ilhâm edenin rûhuna bir tuhfe Kemâl
Şehper açsın bu gazel Cennet-i A'lâ'ya kadar

ÜLKE açan serdâr Gedik Ahmed Paşa, Kefalonya adasını ve Avlonya'yı aldı. Fâtih Sultan Mehmed Hân Hazretleri, varıp Pulya diyârını dahi teshîr etmesini, kötü rey sahibi düşmanları def eylemesini buyurdu. O vilâyeti İslâm mülküne katmak için, nusret eserleri çeken askerle kâfirlerin şevketini yok etmek, zafere erişici İslâm bayrağını diktirmek istiyordu.

Pulya, deryâ kıyısı ıklimlerinden, büyük bir ıklimdir. Genişlikle mâruf, askerinin çokluğu ile meşhurdur. Ülkenin ekser hududunu Akdeniz çevirdiği için, adalar üzerinde hâkimiyeti vardır. Deryâ ile çevrildiği için diyârı mâmûr ve mahsûlü mevfûrdur.

Sahrây-ı pür-bahârı bâğ-ı cinâna benzer
Deryâ ilê kenârı genc-i revâna benzer

Gedik Ahmed Paşa, padişah emrine imtisâl edip Gelibolu'da gemiler hazırladı. Deryâ seferinin silâhlarını, mühimmâtını, maslahatına kifâyet edecek derecede götürdü. Yüz pâre gemiyi âdemleriyle nefis donatıp kendisi reislik serîrinde, yelken gölgeliği altına geçip oturdu. Gemiler, hilâl yüzlü lengerlerini alıp dümeni Pulya üzerine doğruttular, yürüdüler. Yelkenler, güneş şuâlarını örtüp mavi renkli gökyüzünü bürüdüler. Katrana bulanmış gemilerle Akdeniz, kır deryâsına döndü. Bayrak yapraklarıyle yeşermiş deniz, kuru yere benzedi. Gülekler başlarını gökyüzüne kaldırdı. Kürekler kollarını deniz dibine daldırdı. Yüz pâre gemi bir yerden yürüyüp kürekler iki koldan deniz yüzünü bürüdü. Donanma, bin elli deve benzerdi.

Sıhhat ve selâmetle deryâ yüzünde biraz müddet gittiler. Pulya karasına erdiler. Yarımadasına girdiler. Deniz kenârında buldukları diyârı vurup yağma ettiler. Maden gibi cevher doluydu. Her yeri altın ve gümüşle bezenmişti. O kadar köle

Otranto seferini emreden Fâtih Sultan Mehmed.

ve cariye çıkardılar ki, saymak ve güzelliklerini târif etmek mümkün değildi. O maldan zekâtı çıksa, cihan dilencilerinin emellerine hazine dolardı.

OTRANTO'NUN FETHİ

Mezkûr diyârda, nâdir eserleri olan beldeler ve şehirler çoktu. Herbirisinin köyleri had ve hesaptan artıktı. Sûr içinde bir şehir vardı ki, kalan şehirlere göre, yıldızlar arasında ay'a benzerdi. Geceler içinde de Kadir Gecesi gibiydi.

Komuşlar âdın ânın «Oturanda»
Melâmet olmaz andâ ôturanda
Safâ vû ıyş ilê ger yaz ve kışı
Geçirmek ister isen ôtur anda

Ahmed Paşa, hayli askerle vardı. O hisârın üzerine düştü. Kâfirler kaçıp hisâra girdi. Topların ağzı ateş saçınca, âvâzesiyle âlemin altı köşesi doldu. Muhkem cengler sonunda hisârı aldılar. Kadından ve oğlandan, pîrden ve civandan bir nice bin esir ele geçti. Kâfirin karşı koyan yiğitlerini telef ettiler.

Hemîşê böyledir devrân-ı â'lem
Ki bûnun sûru ôlur âna mâtem
Bir evdê çâlınır çeng-û çegaane
Bir evdê nevhalar başlar fîgnane

Kâfirlerin yapmak için hesapsız hazîne harcettikleri şâhâne sarayların içlerine gaziler girip oturdular, huzurlarında oldular. Ahmed Paşa, mezkûr hisârı tamir ettikten sonra, nahiyelerini zabteyledi, İslâm mülküne bağladı, mülk edindi. O kıyıda gezip bir nice pâre şehir ve hisâr dahi fethetti. O diyârı kendine uc edinip, yakın yerlerine akın gönderdi. Her gün bir kenâra hurûcu iş güç edindi. Küfür ülkesinin altını üstüne döndürdü.

NAPOLİ KRALLIĞI VELİAHDİ'NİN HEZİMETİ

Pulya diyârının hükümdarı olan Rayke beyinin çok ülkesi vardı. Askeri çoktu. Kişverinin eteğine yabancı eli erdiğini, vilâyetine düşman ayağı girdiğini duydu. Otranto'nun alındığını işitince perişan oldu.

Bir yarar oğlu vardı. Yirmi bin askerin başına koydu. Kendisi gitmeye cesaret edemedi. Düşmanını küçük gördü.

Gerekmez kişi görmek düşmeni hôr
Düşûrür şîri yêrê gâh olur mûr

Hayli kâfir, yürüyen dağ gibi gelmekte. Bu tarafta Ahmed Paşa'nın askeri her gün bir kişvere akın edip yel gibi yelmekte... Nihayet kâfirler, Otranto karşısındaki sahrâya geldi, doldu. Ahmed Paşa, hisâr içinde gafil otururken, «düşman erişti» deyü haber oldu. Nazar etti, gördü: Zırh giymiş asker kümeleri, şehrin önündeki sahrâyı demirden dalgalanan denize döndürmüş.

Ahmed Paşa, dehşete düştü. Heybet dalgası gözünü bürüyüp bir dem hayret dervâşına daldı. Sonunda kendisini toparladı. Savaş kaydını görüp silâhlarını hazırladı. Gelen düşmanın karşılanmasını buyurdu. Şehir içindeki Türk askeri, dalga gibi hurûşa geldi. Yiğitler, Nil nehri gibi coştu. Birkaç yüz kişi hücûm edip yalın kılıçla yakan ateş gibi hisâr kapısından çıktı. Düşman, arslan önünden kaçan mecalsiz ceylan gibi perişan oldu.

Ne denlû dirilirsê ördek û kaz
Dağılır çünki şeh-bâz ûra pervâz

Koyunun nice çok olsa sürüsü, yeter birine kasabın birisi. Ahmed Paşa, kalan askeriyle hisârdan çıktı. Kaçıp giden düşmanı, av kovalar gibi kovaladılar. Kimine yettiler, tuttular, esir ettiler; kimisi vardı o kıyıda olan hisârlara düştü, kurtuldu. Savaş meydanı, Fireng ölüsüyle doldu. Esir olanlarla pazarlar dolup boşaldı.

Gaziler, bol ganimetlerle sevinip döndüler, geldiler, hisâra girdiler. Tutsakların kimini satıp, kimini kırdılar.

Ahmed Paşa, Otranto'da oturup etrafta olan hisâr ve diyârın alınması emrinde tedbir düşündü. Yiğitler, her gün bir kıyıya akına akıp gitti. Bir gün haber geldi ki, gaziler, yakın yerde hazır savaş kâfirine sataşmışlar. Kâfir çokmuş. Gazilere galebe etmişler. Yiğitleri çil yavrusu gibi dağıtmışlar. Bu kötü haber şehre erince, Ahmed Paşa'nın kulağına girdi. Düşman üzerine bizzat yürüdü. Şimal rüzgârı gibi düşmanın ardından etti.

Akdılar seyl-i kûhsâr gibi
Esdiler bâd-ı nev-bahâr gibi

MORA SANCAK BEYİ MUSTAFA BEY'İN ZAFERİ

O diyârda Otranto'dan ırak bir hisâr vardı. Gazilerle vuruşan kâfirler, o hisârda idi. Ahmed Paşa, iki yüz yiğitle oraya vardı. Yedi, sekiz yüz piyâde kâfirin hisâr önüne çıkmış hazır durduğunu gördü. Zırhları, ateşli deryâ gibi dalgalanıyordu. Ahmed Paşa, elli okçu ile düşmana gözüküp hisâra karşı durdu. Kalan askerini, Mora sancak beyi Mustafa Bey'e bıraktı. Mustafa Bey, orman ardından hi-

sârın arkasına düşecekti. Filhakika yüz elli askerle ormana girdi. Yolun iki yakası baştan başa zeytinlikti. Güneş bile görünmüyordu.

Ne gün yüzünü görür sebze-zârı
Ne dûyar tâb-ı germây-i bahârı

Bunlar o zeytinlik arasında yola düşüp giderken, sağda solda düşman olmasın deyü ihtiyât ederken, baktılar gördüler, yolun iki tarafında beş bin kâfir var. Kimi piyâde, kimi süvâr. Ormanda ağaçlar gibi sıkışmış durmuş. Türkler bunlardan gafilmiş ama, kâfir, Türkler'i görürmüş. Meğer hisâr önünde duran kâfirleri mahsus koyup Türkler'i tuzağa düşürmek isterlermiş. Zeytinlik arasında maymunlar gibi sinip beklerlerdi. İslâm askerinin hücumunu görünce şaşırdılar. Orman arasından birden çıkan Türkler'in sayısını bilmedikleri için, «düşmanın geri gür ola» deyü korkup çiçekler gibi dallar arasında kayboldular.

Dururken cem' olup mânend-i pervîn
Tağıldılar Benâtü'n-nâ'ş-girdâr
Satıp bâr-i karârî yok bahâya
Bozuldılar sanâsın tiz bâzâr

Ne ok attılar ve ne kılıç saldılar; ne vurdular, ne dürttüler, ne çaldılar. O domuzlar, boynuzlu geyikler gibi kaçarken, ağaç budaklarına ilişip kalırlar, gidemezlerdi. Arkalarındaki kalkan ve yanlarındaki kılıç, ağır yük olmuştu. O yükle vücutlerini selâmete eriştiremezlerdi. Piyâdesinin arkasındaki zırh, tuzağı olmuştu. Süvârisi, tez at sürerken ağaca dokunur, helâk olurdu. Kimi ağaç arasından kendisini halâs ederken asmalar boyunlarına sarılırdı. Kiminin bağda ayağına ağaç vurur, arkası üstüne düşürür; kiminin eğri batan budak ensesine sille vurur, dişlerini boğazına tıkar; kiminin iki çatal bitmiş budak, başını budu arasına alır, muhkem sıkardı.

ZEYTİNLİKLER İÇİNDE SAVAŞ

Gaziler, yanar od gibi kâfirin ardına erdiler. Yalın kılıçla ömür harmanlarını yele verdiler. Arslanlar, hınzırları kırmadan usandılar, esir etmiye başladılar. O cehennem köpeklerinin canlarına azâb edip, ikisini, üçünü bir arada zencire vurdular. Gazilerden nice kişi vardı ki, bir başına, kâfirlerin dördünü, beşini bağladı. Esirleri aldılar. Gelip Ahmed Paşa'ya mâcerâyı ilâm eylediler. Oradan hisâr üzerine yürüyüp anı dahi almıya çalıştılar.

Karşıda duran bir alay kâfir kaçtı. Kaleye girdiler. Biribirini basarak hisâr kapısından girerlerken, ardlarına gaziler yetişip nicesini kırdılar. Ahmed Paşa, muhasara etti. Topla döğmeyince alınmaz gördü. Yeniçeriye haber gönderdi. Gece Otranto'dan top getirdiler. Sabâha kadar kalenin önüne yerleştirdiler. Seherle top atışı başladı. Sûrlar sarsıldı. Kâfirin huzûrunu uçurdu. İkincide duvarları yıkıp, üçüncüde hisârın bir kenârını göçürdü.

Doymayıp üç topa ol sengin-hisâr
Taşı vü toprâğı oldû târ-ü-mâr
Yûzü üzre düşdü bârây-ı beden
Berk-i lerzan gibi oldû bî-karâr

Hisâr içinde hemen «et - amân» feryâdı gökyüzüne erişti. Ahmed Paşa dahi aman verdi. Şu şart ile ki, savaşçısı silâhlarını bırakıp kaleden çıkıp gide. Savaşçı olmıyanı esir olup kala. Onların hususunda ne tedbîri münasip görürse onu eder. Kâfir, şartı kabûl etti. Savaşçıları çıkıp gittiler. Yerlerinde kadın ve çocuk, ihtiyar ve gençler kaldı. Ahmed Paşa, bunları ve ganimetleri Yeniçeri'ye verdi. O savaşta hazır olan sekiz yüz yoldaştı. Adam oldu ki, dört, beş baş esir eline girdi. Geziler, mansûr ve mesrûr döndüler. Bol ganimetle yerlerine gelip huzûr ettiler.

Pulya vilâyetinin büyük kısmı İslâm mülküne katıldı. İki yıl elimizde kaldı. İki yıl sonra gene kâfirin eline düştü. Şöyle ki:

GEDİK AHMED PAŞA'NIN İTALYA'DAN AYRILMASI

Hazret-i Sâhib - kırân, Sultân-ı Cihân Fâtih Sultân Mehmed Hân'ın vefâtı haberi, Otranto'ya erişti. O musıybet haber her şeyi altüst etti. Ahmed Paşa, o kıyıda kalamadı. Otranto'da hayli asker bırakıp gitti. Sultân Bâyezîd Hân'ın hizmetlerinde bulunmak için acele etti.

Rayke beyi, Sultân Mehmed Hân'ın dâr-ı gurûrdan irtihâl ve sarây-ı surûra intikaali haberini aldı. Ahmed Paşa'nın da Otranto'dan çıkıp gittiğini işitti. O gediğin bekçi olmadığını, boş kaldığını gördü. Fırsatı ganimet bildi. O diyârdan İslâm'ı sürüp çıkarmaya hazırlandı. Büyük ordu topladı. Kaleyi muhasara etti. Fetret günleriydi. Asker gönderip imdâd etmiye imkân yoktu. Sultan Cem ısyân etmişti. Kale içinde yiyecek tükendi ve mühimmat nihayet buldu.

Öğrenip dûrur âdemi-zâde
Zâd lâzımdır âdemi-zâde
Zâd ucundandırur ki kulluk eder
Bendeler gibi nice âzâde

Otranto Seferi sırasında vefat eden Fâtih'in yerine padişah olan II. Bâyezid.

BİR OTRANTO GAZİSİNİN ANLATTIKLARI

Gaziler, hisâr içinde kedi ve köpek komadılar, yediler. Sonunda çâresiz kalıp amanla kaleyi verdiler. «Ölümden dirlik yeğ» dediler. Otranto düştüğü zaman içinde bulunan sipâhîlerden biri, bana şunları anlattı:

— Mezkûr hisâr yine Rayke beyinin eline girince, Otranto'da bulunan bizler, kaleyi boşalttık. Ama içimizde yeniçeriden olsun, sipâhîden olsun, birçoğumuzu sözünde durmayıp esir etti, sakladı. Suih elde etmek için bu esirleri vesile olarak kullanmak emelindeydi. Hattâ esir sipâhîleri ve yeniçerileri seferlerine götürdü. Savaşlarında çok yoldaşlık ettiler. Rayke beyinin nice kuvvetli düşmanını pâymâl eylediler. Nihayet Sâhib - kırân-ı zafer - karîn, Sultân-ı Selâtıyn-i Rûy-i Zemîn, Hazret-i Hilâfet - dest-gâh-ü saltanat - penâh Sultân Bâyezîd Hân, istiklâl buldu. Karındaşı Sultan Cem, başını aldı, çıkıp gitti, mağlûb oldu. Rayke beyi, sulh istedi. Sultan Bâyezid kabûl etti. Süleyman Paşa, mezkûr tutsakları teslim alıp kurtardı. Rayke beyi, yeniçeri ve sipâhîleri serbest bırakırken: «Bu diyâra geldiğinizden ne zarar gördünüz? Nice kere düşman cem' iyyetin dağıttınız. Bunca zaman hazzedip safâlar sürdünüz. Ziyan bana oldu ki vilâyetim yağmâlandı; ilim, günüm yakıldı, yıkıldı, hasar oldu. Sizinle savaşırken on bin süvârî askerim telef oldu. Ölen öldü, olan oldu. Gelin, geçenden geçelim; şimden gerisin görelim». Bu sözleri söyleyip tutsakların herbirini tatlı dille yağlayıp, yüzleyip, nüvâzişler etti.

XVI. Yüzyılda Eğitim ve Öğretim

Yazan: Metin And

TÜRKLER'İ her bakımdan aşağı görüp, onlara barbar damgasını vuran Avrupalılar çoğunlukta olsa bile, Türkiye'ye gelmiş, Türkler'in birçok yönlerde Avrupa'dan ileri ve üstün olduğunu kabul etmiş Avrupalı gezginler de yok değildir. Bunun örneklerini XVI. yüzyılda eğitim ve öğretimde de buluyoruz. Nitekim bu yuzyılda Rönesans çağının sayısı Fransız bilginlerinden biri olan Guillaume Postel Türkiye üzerine yazdığı kitapta, Türk eğitim sisteminin birçok bakımlardan Avrupa'ya örnek olacak seviyede bulunduğunu, zengin -yoksul ayırımı yapılmadan bütün çocuklara okuma imkânlarında eşitlik gözetildiğini yazıyor. Ayrıca, Türk okullarındaki disiplini, okul kâhyalarının çocuklarla yakından ilgilenişini övüyor. Gene Postel, çocuklara Arapça ve Türkçe yanında erken yaşta Kur'ân öğretilip ezberletilmesini uygun buluyor. Postel, saraydaki eğitim üzerinde de duruyor. Burada öğrencilerin Arapça ve Türkçe'de, silâh kullanmakta, binicilikte iyi yetiştiklerini, sultanın bu eğitimle yakından ilgilendiğini, iyi yetişenlere yüksek görevler sağlandığını belirtiyor.

Gene XVI. yüzyıl gezginlerinden Pierre Belon da, gördüğü mahalle okullarını anlatıyor, burada Arap harflerinin okutulduğunu, kız, erkek bütün çocukların bu okullara gittiğini, öğrencilerin derste sallanarak ve şarkı söyler gibi ezberlediklerini bildiriyor. XVI. yuzyıl gezginlerinden Martin Broen Georgiewitz de eğitim üzerine oldukça geniş bilgi veriyor. Kız ve erkek çocuklar için ayrı okullar olduğunu, bunlarda astronomi, felsefe, şiir sanatı öğretildiğini, bu okullardan birinde öğretilen on bir heceli mısralardan yazılmış bir şiirin hem Türkçe'sini, hem Fransızca tercümesini veriyor. Bu şiir şöyledir:

Bir iken beş on eyledim derdimi
Yaradandan istemişim yardımı
Terk eyledim zeminimi gördün mü?
Neyleyeyim yenemezim gönlumü.

Georgiewitz de öğrencilerin ezberlerken yüksek sesle okuduklarını ve gövdelerini iki yana salladıklarını anlatıyor. Tarihçi Michel Baudier Türk eğitimine hayranlığını belirtiyor, bu sağlam eğitim sonunda seçkin, iyi ahlâklı, sanatta usta kişilerin yetişebildiğini söylüyor. İtalyan asıllı Teodoro Spandugino XVI. yüzyılda Türkiye'de bütün çocuklar için geçer akça bilgiler verildiğini, padişah çocuklarının bile gerektiği zaman hayatlarını kazanacak sanat ve bilgileri edindiklerini yazıyor.

Osman Ergin, «Türkiye Maarif Tarihi» adlı değerli eserinin birinci cildinde eğitim ve öğretimde reform ve Batılılaşma-

dan önce eğitim kurumlarını, saray okulları, askerî okullar, askerî sanat okulları, memur okulları, halk okulları, meslek ve mütehassıslık medreseleri, meslek ve mütehassıslık okulları olmak üzere 7 bölümde inceliyor. Bunlardan saray okulları üçtür: **Şehzâdegân mektebi, enderun mektebi** ve **meşkhâne.** Askerî okullar da üçtür: **Acemi oğlanlar mektebi, mehterhane** ve **canbazhane.** Askerî sanat okulları dörttür: **Tophane, kılıçhane, tüfenkhane** ve **humbarhane.** Memur okulları da dörttür: **Bâbıâlî mektebi, bâb-ı defterdarî mektebi, bâb-ı fetvâ mektebi** ve **bâb-ı seraskerî mektebi.** Halk okulları ise ikidir: **Sıbyan mektepleri** ve **medreseler.** Meslek ve uzmanlık medrese ve okulları da çeşitlidir. Bunların yanısıra mescidler, camiler, namazgâhlar, zaviyeler, tekkeler, dergâhlar, kitaplıklar, rasathane, fetvahane, huzur dershanesi gibi çeşitli kültür ve eğitim kurumları bulunmaktadır.

Biz burada kısaca XVI. yüzyıl eğitim ve öğretim kurumlarından sıbyan mektepleri, medreseler ve enderun mektebi üzerinde duracağız. Sabi denilen 5 - 6 yaşlarında çocukların gittiği ilkokullara sıbyan mektebi, her mahallede bulunduğu için mahalle mektebi, taştan olduklarından taş mektep gibi adlar alırlardı. Bu okulların yaptırılması devletin değil, özel kişiler eliyle olurdu. Padişahlar bile okul yaptırdıkları zaman bunları devlet parasıyle değil, kendi adlarına özel olarak yaptırırlardı. Vakfiyelerle düzenlenen bu okulların sayısı üzerine kesin bir bilgimiz yok. Muallim Cevdet, günümüze kalabilmiş bu okullardan 47'sini kadınların, 10'unu padişahların, 37'sini paşaların, 59'unu esnaf ve ağaların, 45'ini beylerin, çelebilerin yaptırmış olduğunu söylüyor. Fâtih Sultan Mehmed, 1918 Fatih yangınında yanan Darüttalim adında bir okul yaptırmış, vakfiyesinde, burada yalnız yetim çocukların, yetim bulunmazsa yoksul çocuklarının okutulacağını belirtmişti. II. Bâyezid de bunun yakınına bir okul yaptırmış, vakfiyesinde yalnız Kur'ân öğretimi yapılacağını belirtmişti. Tarihçiler, bir, iki vakfiye metninden hareket ederek bu okullarda yalnız Kur'ân . okutulduğunu sanmışlardır, halbuki yukarıda XVI. yüzyılda yabancıların yazdıklarına bakılacak olursa, bu okullarda başka dersler de okutuluyordu. Padişah okulları, aşevleri yakınında yapıldıkları için çocuklar ayrıca yer, içer, kendilerine üst baş da yapılırdı. Bu okullar, çocukların ders gördüğü kubbeli geniş bir oda ile, öğretmenler ve kalfalar için bir ufak oda olmak üzere iki

XVI. yüzyılda bed-i besmele (okula başlatma töreni).

bölüktü. Çocuklar bu okullarda minder üzerinde ve bir rahle önünde çömelirlerdi. Şeriat, kız çocuklarının da okumalarını şart kıldığı için, bazı okullarda kız - erkek karma öğretim hoş görülürdü. Vakıf geliri yalnız okulun bakımı, öğretmenlerin aylığı değil, öğrencilerin yemesini, içmesini, giyim ve kuşamlarını, cep harçlıklarını da karşılardı. Sıbyan okullarındaki öğretmenlerin medreseyi bitirmiş olmaları aranırdı. Ancak buna her zaman uyulduğu söylenemez. Öğretim sabahları başlar, öğlende ara verilir, sonra ikindiye kadar sürerdi. Yukarıda yabancı müşahitlerin de belirttiği gibi öğretimde ezber önemliydi. Ders yılının başlaması için belirli bir tarih yoktu. Aileler çocuklarını yılın her ayında okula başlatabilirlerdi. Cezaların en ağırı, Ahmed Rasim'in «Falaka» adlı eserinde pek tatlı ve renkli anlattığı gibi, falaka idi.

İLKOKULLAR

Okul yaşayışını canlandıran bir takım törenler de vardı. Bunların en önemlisi okula başlama toreniydi. Bu törene bed-i Besmele cemiyeti, halk arasında ise Âmin Alayı denilirdi. Hali vakti yerinde olmayanlar için bu tören, çocuğu okula götürüp, öğretmenin elini öpturmekte kalırdı. Orta halli aileler ise erkek çocuksa başlığını, kız çocuğu ise saçlarını inci,elmasla süsler, kılaptanlı bir cüz kesesini boynuna takıp çocuğu okula gotürürler, hocanın ve kalfanın elini öptürürler, ayrıca hocaya, kalfaya ve öğrencilere ucuna para bağlı mendiller armağan ederlerdi. Varlıklı ailelerin bed-i Besmele törenleri ise çok gosterişli olurdu. Okulun çocukları toplanır, önde ilâhicıler, arkada âminciler okula başlayacak çocuğun evine gidilir. Çocuk değerli taşlarla süslenir ve sırmalı bir cüz kesesi boynuna takılır, ya bir arabaya ya da bir midilli sırtına bindirilir. Alaya katılanlardan biri de başının üstünde bir rahle taşırdı. Sokaklarda alayla dolaşılır, tekrar çocuğun evine gelindiğinde Gulbang (veya Gülbeng) duası okunur, evin içinde hoca elıften başlayarak ilk dersini verirdi. Toren tıpkı sünnet, evlenme duğunü gibi, bir ailenin hayatında önemli bir yer taşır, buyuk bir sevinç vesilesi olurdu. Bu tören aileleri, çocuklarını okula başlatmak için isteklendirirdi. Bed-i Besmele töreni, padışah çocukları için çok daha gösterişli olurdu. Şehzâdelerin öğrenime başlamaları büyük şenliklerle kutlanırdı. Nitekim II. Mustafa'nın oğlu Mahmud'un ilk dersi için 10 mayıs 1701'de büyük şenlikler yapılmıştı. Okul-

O devrdeki ulemâ.

larla ilgili törenlerden biri de mektep seyirleriydi. Öğrenciler, ilkbaharda topluca gezinti yerlerine giderler. Süslü arabalara binilir, alayın önünde davul, zurna çalınır, yüzünü boyamış tuhaf külâhlı soytarılar veya iki başlı dev kuklalarla çayırlık yerlere gidilir, ateş yakılır, yemekler pişirilir, bu gezintilere çocukların aileleri de katılırdı. Bir başka tören de, okul çocuklarının yılın belirli bir gününde topluca Bâbıâli'ye gitmeleri, burada kendilerine pilâv, zerde yedirilip, bahşiş verilmesiydi. Okullar ayrıca büyük şenliklere alayla katılır, şarkılar söyler, oyun çıkarırlar, türlü soytarılıklar ederlerdi. Nitekim XVI. yüzyılda 1582 yılındaki büyük sünnet düğününü manzum surnâmesinde anlatan Gelibolulu Âlî, çocukların bu alayı için bir bölüm ayırdığı gibi, Evliya Çelebi de buna bir şenlikte çocukların alayını anlatmaktadır.

MEDRESELER

Hem yüksek öğretime hazırlayan, hem de yüksek öğretim veren medreselere gelince bu konuda en iyi araştırma Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, «Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı» adlı eseridir. Medreseler Osmanlılar'a Selçuklular'dan geçmiştir. İslâm'da ilk medreseyi Emîr Nasr b. Sebüktekin yaptırmıştır. İlk Osmanlı medresesi Orhan Gazi'nin eseridir. İznik ve Bursa'da kurulan medreseler Selçuklu medreselerini nümune almıştı. İznik, Bursa, Edirne medreselerinden sonra, Fâtih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman çağlarında medreseler çok gelişti. Kanuni, ayrıca ordunun ihtiyaçlarını düşünüp tıp, matematik bölümlerini de katarak kendi adına medreseler yaptırmıştır. Süleymaniye camii çevresindeki Medrese-i Süleymaniye'de fıkh, kelâm, Arap edebiyatı, şer'î bilimler, tabii bilimler, matematik, tıp okutulmuş, dini ve fenni bilimler ise sayısı sekiz olduğu için sahn-ı seman adını alan Fâtih medreselerinde okutuluyordu. Bunlara eski vakfiyesinde Medaris-i Semaniye deniliyordu. Medrese öğrencileri suhte (softa), yüksek bölümde okuyanlar danişmend adını alıyorlardı. Kanuni, mütehassıs yetiştirmek için Suleymaniye camiinin karşısına bir de Dar-ül-Hadis yaptırdı. Gene bu çağda müsbet ilimler öğrenimine Musıle-i Süleymaniye, şer'î bilimler öğrenimine Musıle-i Sahn deniliyordu. Medreseler parasız ve yatılıydı. Ayrıca yiyecek, elbise, cep harçlığı gibi ihtiyaçlar karşılanıyordu. Medrese öğretiminde yoksul ailelerin çocuklarıyle, varlıklı ailelerin çocuklarına eşit şartlar tanınmıştı. Böylece kabiliyetli öğrenciler, toplumun hangi katından gelir-

XVI. yüzyılda müderrisler.

se gelsin ilmiye sınıfının en yüksek basamaklarına kadar çıkabiliyorlardı. Medrese öğretmenleri, müderrisler toplumda büyük saygı görüyorlardı. Bunların yardımcıları muid diye anılırdı. Medrese öğretiminde Arabça en önemli yeri almıştı. XVI. yüzyılda tartışma özgürlüğü, düşünce hoşgörürlüğü tanınmasıyle büyük bilim adamları yetişebilmişti. XVII. yüzyıldan sonra skolastik ve dogmatik bir anlayış yerleşmiş, açık tartışmadan, düşünce hürriyetinden yana olan öğrenci ve öğretmenler medreseden atılmışlar, bu da medreselerin çöküşünü hazırlamıştır. Müderrislik değer aranmadan verilen bir rütbe olmuş, daha doğdukları gün kendilerine böyle rütbeler tanınan bir beşik ulemâsı türemiş, okuyup yazmaları olmayanlara bile icazet verilmiştir. Ancak medreselerin altın çağı XVI. yüzyıl olmuş, adalet mekanizmasında naip ve öğretmenler, kadılar, müftüler ve şeyhulislâmlık hep medreselerin tekelinde kalmıştır.

SARAY OKULLARI

Saray okulları ve mekteb-i enderûn'a gelince, bu konuda da en değerli inceleme İsmail H. Baykal'ın «Enderun Mektebi Tarihi» adlı eseridir. Beş yüz yıl süren bu saray okuluna enderun-ı hümâyûn mektebi de denirdi. Bu mektebi ilk olarak I. Sultan Murad, Edirne'de kurmuştu. Koğuş adını alan üç sınıfa bölünen ve öğretim süresi 14 yıl olan bu koğuşların ilki seferli koğuşu, ikincisi kiler koğuşu, üçüncüsü de hazine koğuşuydu. Üç koğuşun öğrencilerine ağa denirdi. Öğrencilere Kur'ân, tecvid, akaid gibi dinî bilimler yanında şiir, söz sanatları, musiki, astronomi, geometri, coğrafya gibi dersler, ayrıca sarık sarma, yiyecek hazırlama, berberlik, temizlik, saray eşyasını düzenlemek gibi pratik bilgiler, ve ok atma, binicilik, tüfek atma, çalgı çalma da öğretilirdi. Padişaha hizmet edecekler ayrıca görgü kurallarını ve temizliği öğrenirdi. Çağın en seçkin ulemâsı, hattatları, hüner sahipleri enderun-ı hümâyûn hocalığına getirilirdi. Öğrenciler hem kafaca, hem ahlâk ve tavırca, hem de bedenen iyi ve sağlam yetiştirilirdi. Enderundan, içlerinde Osmanlı tarihinin en önemli sadrâzamları da bulunan 79 sadrâzam, 39 kapdân-ı deryâ, 3 şeyhulislâm ve ayrıca Mimar Sinan gibi üstün sanatçılar yetişmişti. Önceleri bu okullara devşirme yoluyla veya harp esirlerinden titizlikle öğrenci alınırdı. Hazırlayıcı odalar, saray dışında bulunuyordu. Bunlar Edirne, II. Sultan Bâyezid zamanında yapılmış Galatasaray ve İbrahim Paşa okullarıydı. Buralarda seferli oda, kiler odası ve hazine odasına öğrenci hazırlanıyordu. Bunları bitirenlerden padişahın özel işlerini gören Has Oda'ya alınırlardı. Meslek eğitimi arasında dikiş dikmek, ciltcilik, deri işleri, tezhip, kayıkçılık, tüfek yapımı, hattatlık, ahçılık, kuyumculuk gibi konular bulunuyordu. Müzik, Meşkhane denilen ayrı bir yerde öğretilirdi. Ayrıca öğrenciler için müezzinbaşılık, tüfekçibaşılık, özengi ağalığı, berberbaşılık, baş lalalık gibi görevler sağlanmıştı. Padişahın sarayda kaldığı zamanlarda enderun öğrencilerinin onun çamaşırlarının temizliği, sarığının sarılması, padişaha gelen yemeklerin, içeceklerinin, yemek listelerinin kontrolü, hazinede bulunanlar saray hazinesinin denetimi, değerli eşyaların sayımı, defterlerinin tutulması gibi sorumlulukları vardı. Bunlara üç öğün yemek çıkıyor, ayrıca aylık alıyorlardı. Has Oda'ya gelenler evlenebiliyor, dışarda yatıp kalkabiliyorlardı. Öğrenciler devşirme olduğundan bunları Türkleştirmek için Türkçe ve Türk Tarihi dersleri konmuştu. Ziyâ Gökalp bu konuda şunları söylüyor: Medreseler, içine aldıkları Türk unsurları ümmet haline getirirken, enderun okulları da Türk olmayanlara Türkçe ve Türk tarihi okutarak Türkleştiriyorlardı.

DIE FURCHE

Hayat müessesesinin yayınladığı Subhatu'l - Ahbâr hakkında bir makale neşreden Die Furche mecmuasının başlığı.

Bin Yılların Tesbihi

Yazan: Erich Thanner

ÖSTER 1683'de Viyana kapılarında, ister 1717'de Belgrad önlerinde geçmiş olsun Türkler, çadırlı ordugâhlarını bozup çekilirken pek çok ganimet bırakmışlardı. Kırmızıya çalan kahverengi üzerine yaldız kabartmalı deri bir cilt içinde, sarımsı bir kâğıda, siyah, kırmızı ve yaldız yazılar; açık kırmızı, mavi ve yeşil yaldız çerçeveler içinde ve İslâmiyet'te bugün bile tabii görülen «fotoğraf düşmanlığı» ile tezat teşkil eden, 102 seçme minyatürü ihtiva eden bir el yazması eser de sayısız başka kıymetlerle beraber galip Mareşal Prens Eugen von Savoyen'in eline geçmiş ve koleksiyonu arasına katılmıştı.

Daha sonra Eugen'in terekesindeki pek çok kıymetli eşya arasında bu el yazması da onun sarayına geçmiş ve bugün Avusturya'da Millî Kütüphane'de elyazması koleksiyonu arasında yer almıştır.

Türk yazar, editörü ve gazetecisi Şevket Rado, 1966'da orada enteresan bir şey, bilhassa Osmanlı devrine ait el yazısı ararken bu eseri buldu. Her nekadar 1937'de o zaman Viyana'da genç bir Şarkiyatçı olan Dr. Kurt Holter «Bulletin de la Société Français pour la Reproduction de Manuscrits à peintures» isimli bültende bu el yazısı eseri tanıtmışsa da, şimdiye kadar tam metnin tercümesi yapılmamıştır. Yalnız cazip minyatürler serisinin kimliklerini çözmek bu Garplı tetkikçi için güç olmamıştır.

«Subhatu'l - Ahbâr», dünya tarihinden bir parça ve «binlerce sene evveline ait bir tespih» dir.

Bu el yazması eserin alt kapağını açıp sahifeleri öne doğru çevirince: XVII. yüzyılda Osmanlı rönesansı zamanında Hind'in ve Garb'ın da tesiri altında Boğaz'da minyatür ressamlığının zenginleştiği ve bir kere daha, —uzun bir süre için son defa olarak— zirveye ulaştığı bir devirde, saraylı bir Türk yazarı ve yine saraylı bir Türk ressamı tarafından hazırlanmış dünya tarihinden bir safha ile karşılaşılır. O devirlerde Osmanlılar politik yönden de eski kuvvet ve şereflerini tazelemek için Venedik cumhuriyetine ve Viyana Kayzerine karşı son ve şiddetli akınlar yapmışlardır. Böyle vesilelerle tarihî kahramanlara destan yazılması âdetti.

El yazması, sözü edilen eserin minyatür serisi, giyinmiş olarak cennet bahçelerinde oturan Âdem ile Havva'dan başlıyor. Başlarında peygamberlere has altın yaldışlı hâleler parıldıyor. Tesbihin daha küçük incilerinde Hâbil ve Kaabil ile mitolojide kahraman İranlılar'ın ecdadı sayılan Keyûmers de bulunuyor. Başındaki sarıkda yine hâle bulunan Nuh peygamber tasvir ediliyor. Nuh, Kur'ân okuyor. Yanındaki oğlu Yâfes ise Moğol ve Türkler'in ecdadı sayılmaktadır. İkinci yaldız madalyon içinde İbrahim, Hazret-i Lût ve İlyas ve ondan sonra gelen sahifelerdeki inciler arasına Musa ve Hârun, Hazret-i Davud ve İranlı Cyrus görülüyor. Davud'un altına oğlu Süleyman, kuşdili bildiği için bir bülbül ile konuşmaktadır. Sakallı olarak resmedilen İsâ'nın önünde de Zekeriyyâ ve Büyük İskender, Hazret-i Yahyâ durmakta ve hepsinin başında hâleler bulunmaktadır. Ressam, müteakıp sahifede bulunanların ecdadını sıralamıştır.

Bu işe Hazret-i Muhammed'in büyük ba-

Ein „Rosenkranz der Jahrtausende"

Kostbare Beute

Von Erich Thanner

Die letzte Bildseite des „Rosenkranzes": Reformenerlaß Murad IV., unter dem Ibrahim I. und, als letzter der Reihe, Mohammed IV (1648—1687). Neben dem Thron — wahrscheinlich — „Nasuh, der Maler"

Die Furche'nin Subhatul - Ahbâr'dan bahseden sayfası.

bası Abdülmuttalib ile başlamıştır. Hazret-i Peygamber ise büyük bir altın madalyon içinde onu takip etmekte ve kırmızı bir halı üzerinde oturmaktadır. Yüzü örtülü, elleri de elbisesi içinde saklı durmaktadır. Sarığı üzerindeki hâle, sonuncudur. Çünkü ondan sonra peygamber gelmemiştir.

İnciler serisinde Cengiz Hân, parlak tâcı ile ve sonra Kayaalp-oğlu Süleyman ile başlayan ve iyi karakterize edilmiş Osmanlı padişahları sıralanmaktadır.

Bizans Fâtihi II. Mehmed, I. Selim, II. Selim, genç ve sakalsız II Osman...

Önceleri ortaçağ stilinde sade olan sarıklar, sonraları mübalâğalı şekilde büyüyor ve üzerlerinden tuğlar sivriliyor. Istanbul'un fethinden sonra hükümdarlar artık halılar üzerinde oturmayıp, renkli yastıklarla bezenmiş süslü divanlarda oturuyorlar. Sıranın en sonundaki IV. Mehmed, altın tahta kurulmuştur. Yan tarafta görülen yeniçeri kılığındaki şahsın, Büyük vezir Köprülü mü?, kitabın yazarı veya madalyonları çizen ressam mı olduğu belli değil. Tahtın sağ tarafında «Ressamı Hasan Istanbuli» yazısı okunuyor ki, bu, yukarıdaki soruyu aydınlatmıyor. Kitabın yazarı da belirli. Bu kimse XVI. yüzyılda Muhteşem Süleyman zamanında yaşamış Salih Ramazan'ın oğlu Derviş Mehmed'dir. Kaybolan ilk orijinalin yerine III. Mehmed zamanında ve daha sonra yenileri yazılmıştır.

Sözü edilen el yazmasındaki 1674 yılında geçen tarihî vak'alarla «Bin yılların tesbihi» tamamlanmaktadır.

Birkaç ay evvel Istanbul'da büyük bir yayınevi olan Doğan Kardeş Matbaası, vatanî bir hizmet yapmış ve sözü edilen el yazması tesbihin aynı stilde bir tıpkıbaskısını basmıştır. Eserin cildinde, aslına sadık kalındığı gibi, içinin kâğıtları da XVII. yüzyılın ikinci yarısında kullanılan, elle yapılmış kâğıtlara benzetilerek hazırlanmıştır. Zarif Arab harflerinin görünüşü de çok güzel bir sanat eseri olduğunda şüphe vermemektedir. Bu eser hakkında Dr. Kurt Holter tarafından yazılan ve Şevket Rado'nun önsözünden sonra, Dr. Hans Suesserott ve Julia A. Babeluk tarafından İngilizce ve Fransızca'ya çevrilen bir açıklayıcı metin de eseri tetkik edenler için yardımcı olarak ayrı baskı halinde hazırlanmıştır.

Böylece bir Türk müessesesi, ilk defa olarak böyle bir eseri başlı başına yeniden meydana getirme cesaretini göstermiştir. Baskıdan evvel tıpkı-baskılar 4 defa Viyana'daki orijinali ile karşılaştırılmıştır. İlk defa 2.000 tirajlı basılmış ve 1969 başında hemen hemen tükenmiştir. İlmî enstitüler ve şahsî ilgililer şimdi bu eserin peşindedirler. Değerli orijinalinin bulunduğu Viyana'da da bu baskının dost kazanacağı tabiidir.

Viyana'da çıkan Die Furche mecmuasının 19 haziran 1969 tarihli 29. sayısında yayınlanmıştır.

Dalkavuk Tarifesi

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

DİLİMİZDE bugün mecazi manada bir tiynet, ruh hâletini belirten isim olarak kullandığımız dalkavuk sözü, «Menfaati için bir zengine, veya devlet kapısında bir yüksek mevki sahibine yardakçılıkta bulunan adam» mânâsındadır.

Dalkavuk, şerefsiz, köleden zelîl bir tiptir. Dalkavuğu tokatlayıp kovabilmek çok zordur. Ülkeler fethetmiş serdarlar, cihangirler, tahtlar, saltanatlar devirmiş ihtilâlciler bile nabızlarına göre şerbet vermesini bilen dalkavuğu da beslemiştir.

Toplum hayatımızda Tanzimat'tan evvelki devirde, bugünkü mecazî mânâsı ile dalkavuklar mevcut olmakla beraber, onlardan tamamen ayrı, kelimenin basit lugat mânâsına göre isim almış loncasıyle, kâhyasıyle ve efradıyle, işleri kibarları ve zenginleri ve onların konaklarındaki, meclislerindeki kimseleri eğlendirmek olan bir «dalkavuk esnafı» vardı.

Tanzimat'tan önce başa ya külâh, ya kavuk giyilirdi. Külâhı, külâhın çeşidini ayak takımı ile esnaf ve asker ocaklarında efrad giyerdi. Külâhın üzerine, işlerinin, mesleklerinin alâmet-i fârikası olarak beyaz tülbent yahut renkli, çenber sararlardı; bazı gençlerle, bilhassa asker dalkülâh olurdu, yani külâhlarını, üzerine herhangi bir şey sarmadan giyerlerdi. Kavuk ise tüccarın, memurun, kibarın, ricalin, ulemânın serpuşu idi.

İşleri, meslekleri başkalarını eğlendirmek olan dalkavuk esnafına zelil adamlar kabul edilmişti ve onlara serpuş olarak ayak takımının ve esnafın ve askerin serpuşu olan külâh giydirme imkânı bulunamamıştı. Zira, külâhlarına ne sararlarsa sarsınlar, yahut dalkülâh da olsalar muhakkak esnaf veya askerle karıştırılacaklardı. Kavuk ise daima üzerine bir şey sarılarak giyilen serpuş olduğu için o zelil adamlara serpuş olarak kavuk seçildi ve toplum içinde derhal seçilmeleri için de «dalkavuk» olmaları, yani kavuklarına hiç bir şey sarmamaları emrolundu. Bu suretle kendileri de alâmet-i fârikaları olan serpuşlarına nisbetle «dalkavuk» adını aldılar.

Dalkavuk esnafı, zamanımızın mecazi mânâ ile isim almış dalkavukları yanında yedi sefer zemzemle yıkanmış bir takım biçarelerdi; tekrar ediyoruz, başkalarını türlü yollardan eğlendirmeyi alenen iş, meslek edinmişlerdi. Nizamnameleri vardı ve iş, hizmet hastalığı alacakları ücretin narhları vardı. Hürriyetlerin alabildiğine kısıldığı mutlakıyet-i mutlaka devrinde, yazın yalısına ve kışın konağına kapanmak zorunda olan devletliler için dalkavuk kullanmak bir ihtiyaçtı.

Topkapı sarayı müzesinin eski müdürü Tahsin Öz tarafından müze arşivinde bulunan kıymetli bir vesika vardır ki, dalkavuk esnafının mahiyetini gereği gibi aydınlatmaktadır. I. Sultan Mahmud devrine ait olup, kime hitap ettiği belli olmayan bu vesika bir dilekçedir; bugünkü dilimize çevirdiğim sureti şudur:

«Devletli, inâyetli, merhametli efendim,

«Kimsesiz dalkavuk kullarınızın arzuhalidir:

Her sene Ramazan-ı Şerif geldiğinde İstanbul'da, davetli, davetsiz iftarlara gideriz. Ulemânın, ricâlin, devletin vesair büyüklerin, mevki sahiplerinin sofralarında çeşitli nefis yemekler, türlü türlü reçeller, süzme aşûreler, tavuk göğüsleri, elmaspâreler, helvalar, kaymaklı baklavalar, hoşaflar yer ve içeriz, üstüne göbek tütünü ve kahve ile ikram görürüz. Lâkin içimizde bazı terbiyesizler bulunup edebe uymayan hareket ve tavırlarıyle velînimetimiz efendimizi gücendirmekte, zararı da hepimize dokunmaktadır. Dalkavukluk sağlam bir nizama bağlanmazsa cümlemizin aşiktan olacağımız aşikardır. Kadım nizam ve kanuna göre yeniden bir nizama bağlanmamızı, içimizden uygunsuzların tart edilmesini, tavır ve hareketleri hepimizin makbulu olan Şâkir Ağa'nın cümlemize kâhya tayin olunmasını ve eline memuriyetini bildiren bir kıt'a ruhsatnâme ihsan buyurulmasını niyaz ederiz. Emir ve ferman, devletli, inâyetli sultânım hazretlerinindir.

İmza: Dalkavuk Kulları.»

Bu dilekçe dikkatle okunmuş ve altına şu şâyân-ı dikkat satırlar yazılmıştır:

«Dalkavuklar, kibar rical huzuruna girdiklerinde etek öperler. Oturacakları yer trabzan yanındaki küçük minderdir. Vazifeleri, hane sahibi olan zatın mizaç ve tabiatine uygun şekilde konuşmak, zikri müstekreh tâbirlerden ve küfürlerden gaayetle sakınmaktır. Hane sahibi ne söylerse, fevkalâde yardakçılıkla tasdik edecekler ve aslaa aykırısında soz söylemiyeceklerdir. Verilen ihsanı gizlice alacaklardır, verilen paranın çokluğu ile meslektaşları arasında övünmeyeceklerdir».

Dalkavuklar bazen kendi isimleriyle anılmışlar, fakat ekseriya Şapur Çelebi, Hande Çelebi, Letâif Çelebi, Kahkaha Molla, Sulgün Bey, Ebülend Efendi, Burmaz Ağa, Malak Ağa, Sansar Ağa, Çıplak Kadı, Kız Pehlivan, Kabrankulak Ağa, Hacı Fışfış, Hacı Şamandıra gibi takma isimler taşımışlardır.

DALKAVUĞUN ORTAĞI

Müverrih Peçevî İbrahim Efendi, dalkavuklara ve şaklabanlara aşırı düşkün olan Sultan Murad'ın hal tercümesinde şirin bir fıkra nakleder. Müverrihin kalemiyle naklediyoruz:

Maskaranın biri şetaret ve maharetini gösterip de hesabını alacağı sırada:

— Yok hunkârım, bugün altın istemem, yüz değnek isterim!.. der.

Padişah sebebini sorunca:

— Hele önce ellisini vurun da sebebini o zaman sorun!... der.

Padişah emreder, maskarayı falakaya yatırırlar, değnekler elli olunca herif:

— Durun!... bir ortağım vardır, ellisini

de ona vuruni der.

Ortağının kim olduğunu sorarlar.

— Beni her gün davete gelen bostancıdır, padişahımızın ihsanını alıp giderken seni ben çağırdım, yarısı benimdir diye paranın yarısını elimden zorla alır, bugün değneğin yarısı onun hakkıdır, der.

Padişah gülmekten katılır, maskaraya mutad ihsanın iki mislini verir, bostancıyı da elli değnek için falakaya yıkarlar.

Geçen asırda yaşamış mirasyedilerden Veliefendi-zâde Mehmed Efendi de, meclislerindeki dalkavuklarıyle meşhurdur; hoş fıkraları vardır:

Bir yaz günü dalkavuk esnafından sekiz, on kadar körü toplatıp yalısına getirtmiş, onların birbirini lag (şaka) cengi etmelerine hayli güldükten sonra, uşaklar: «Namaza buyurun!..» diyerek körlerin koltuklarına girmişler ve bahçeye çıkarıp rıhtımın tâ kenarına serilmiş seccadelere götürmüşler, uşaklardan biri de kayığa binmiş, sözde imam olmuş, «Allahüekber» deyince biçare kör dalkavuklar secdeye varırlarken denize yuvarlanmışlar.

KIŞ OYUNU - YAZ OYUNU

Veliefendi-zâde, bir yaz günü, kış oyunu; ortalığın çakıl çakıl buz tuttuğu bir kış günü de yaz oyunu oynamıştı. Yaz günü kendisi sırtında ince patiska entari, yalın ayak küfür küfür oturmuş buzlu şerbet içerken, sırtlarına hırkalar, kürkler, ayaklarına kalın yün çoraplar giydirilmiş, dalkavuklara sahlep ikram edilirmiş; kış oyununda ise aksine, efendi tandır başına oturur, sırtında kürkü sahlep içer, bütün pencereler açılır, dalkavuklar titreşirken dondurmalar ikram edilirmiş.

Yine bir kış günü Veliefendi-zâde balığa çıkmış, kendisi sarınmış, sarmalanmış, dalkavuklardan birine de: «Çırılçıplak soyunup bir iç donu ile gelebilir ve deniz üstünde soğuğa dayanabilir isen sana şu kadar altın var! ..» demiş Yüklü bahşişi duyunca dalkavuk hemen soyunmuş, pusarık buzlu havada bir donla çıplak balığa çıkmış. Bir ara efendi dalkavuğa:

— Burnumun ucu üşüdü, deyince, külhanî herif mirasyedinin beklediği cevabı vermiş:

— Velînimetim efendim... sıcak olarak bir tek yerim kaldı, burnunuzu da oraya sokun, demiş.

Yukarıda, dalkavuk nizamnâmesinde müstehcen, müstekreh tâbirlerden ve küfürden gaayetle sakınacaklardır, kaydı bu çeşit latifeler için olsa gerektir.

DALKAVUKLARIN SUNDUĞU DİLEKÇEYE EKLENEN: DALKAVUK TARİFESİ

Dalkavuğun burnuna fiske vurma (Fiske başına) .	20 para
Başına kabak vurma, bir seferine	20 para
Yüzünü tokatlama, tokat başına	30 para
Oturduğu minderden ve sedirden aşağı yuvarlanma (latife başına)	30 para
Yuzüne mürekkep veya kömür sürme . . .	37 para
Ellerini ve ayaklarını domuztopu bağlama .	40 para
Bir salkım üzümün sapı ile beraber yedirilmesi	40 para
Kafasına yumruk indirme (yumruk başına) .	40 para
Çıplak başını tokatlama (tokat başına) . .	45 para
Elinde beş, on kıl kalmak ve dişlerini leylek gibi çatırdatmak şartıyle sakal zelzelesine . . .	60 para
Sakal boyamasına . .	60 para
Merdivenden aşağı yuvarlama	180 para
Sakalının yarısı veya cumlesi arpa boyunca kırkılırsa, latifeyi yapan, dalkavuğun üç aylık nafakasını verir, bu nafaka ayda 30 kuruştan . .	90 kuruş
Eyerinin bir tarafında, özengi bulunmayan haşarıca bir ata bindirilip temaşası boşa giderse	300 para
Kuyruğu dışarıda kalmak üzere bir fındık sıçanını ağzının içine kapatmak	400 para
Bostan dolabına bağlanarak su içinde bir müddet durdurulmak şartıyle bostan kuyusu içinde bir devrine	600 para
Bu latifede birden fazla her devir için ayrıca	100 para
Bu latifede dalkavuk boğulup ölürse cenazesinin masrafı latifeyi yapana aittir.	

Yüzyılımızın başındaki Türkiye

I. Cihan Harbindeki Temaslar

Yazan: Zafer Hasan Aybek

ŞİMDİYE kadar tarih kitaplarında çok az bahsi geçen bir konu da, I. Cihan Harbi sırasında Türkiye ile Afganistan ve Hind - Pakistan yarımadası Müslümanları arasında mevcut münasebetlerdir. Binaenaleyh, I. Cihan Harbi esnasında bu ülkelerde cereyan etmiş olan olaylardan söz etmeden, harpten önce ve harp yıllarında Afganistan ve Hind - Pakistan yarımadasında mevcut siyasi düzen ve şartlar hakkında birkaç söz söylemek yerinde olur.

I. Cihan Harbi'nden evvel ve harp senelerinde Afganistan, Emîr Habibullah Han'ın idaresinde ve İngiliz himayesi altında yarı müstakil bir ülke idi. Afganistan'ın yabancı devletlerle olan ilişkileri tamamen İngilizler tarafından düzenlenirdi, Afgan emîri yalnız Hindistan'daki İngiliz Genel Valisi'yle siyasî münasebette bulunabilirdi. Harpten önce, Türkiye'den kendi arzularıyle Afganistan'a gitmiş olan bazı Türk subayı ve askerî doktorlarla, teknik uzmanlar, Kâbil'de bulunmaktaydılar. Bunlardan Binbaşı Hayrî Bey, Afgan askerî orta okulu müdürü idi. Operatör Münir Bey ile Dr. Fahim Bey, sivil hastaneyi idare ediyorlardı. Rıza Bey adlı bir sivil uzman da silâh tamirhanesinde dumansız barut imalinde çalışırdı. Memleketin yegâne yayın organı olan haftalık «Sirâc-ul-ahbâr» gazetesinin klişelerini Nuri Bey yapardı. Bağdad'tan kaçarak Afganistan'a gitmiş olan iki Arap subayı da askerî orta okulda bir zaman ders vermişlerdir. Afgan ordusu modern teşkilât ve yeni silâhlardan tamamen mahrum bulunmakta idi. Askerlerinin elinde tek ateşli piyade tüfekleri ve birkaç düzine ağır makineli tufek, birkaç çabuk ateşli dağ bataryası ve bir de Alman obüs bataryası bulunmaktaydı. O zamanki Afgan ordusunun mevcudu otuz kadar piyade taburu, birkaç süvari müfrezesi ve 20 çabuk ateşli dağ topu ve 60 kadar mantelli toptan ibaretti. Askerler, iaşelerini kendileri temin eden maaşlı kur'a efradından müteşekkildi. Ordu modern eğitimden tamamen mahrum bulunuyordu ve 40 yıldan beri hiç bir büyük askerî harekâta katılmamıştı. Memleket dahilinde nakliyat, katır ve deve sırtında yapılırdı, Kâbil'i Peşaver'e bağlayan yoldan başka, motorlu araçların hareketine elverişli yol hiç yoktu.

Hind - Pakistan yarımadası Müslümanları ise, 1857'de istiklâllerini tamamen kaybettikten sonra, Osmanlı padişahını halife ve Osmanlı devletini kendileri için yegâne istinad noktası telâkki ederlerdi. Bu sebepten, 1876 Türk - Rus Harbi'nde, Türk ordusuna ellerinden geldiği kadar para yardımı yapmışlardı. Hicaz demiryolu yapılırken, iane göndermişler ve 1912'de Balkan Harbi esnasında da Dr. Muhtar Ahmed Ensârî'nin başkanlığında,

Türk yaralılara bakmak için doktorlar ve hastabakıcılardan mürekkep, ilâç ve sıhhiye malzemesiyle mücehhez bir Kızılay heyeti yollamışlardı.

1914'de Avrupa'da devletlerin rekabeti yüzünden I. Cihan Harbi başladığı ve Türkiye'nin de bu harbe girmek ihtimali belirdiği zaman, Hind - Pakistan yarımadası İslâm liderlerinden Mehmed Ali Cevher ile Dr. Ensârî, Türkiye'de o sıralarda iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İçişleri Bakanı Tal'at Bey'e hitaben «Hind Müslümanları'nı halifeye ve İngiltere'ye karşı sadakatsizliğa mecbur edecek bir harbin zuhuruna mümanaata» çalışmasını mutazammın bir telgraf göndermişlerdi.

Fransız kurmay binbaşısı M. Larcher'nin yazdığı ve Kaymakam Bursalı Mehmed Nihad'ın dilimize çevirdiği «Büyük Harpte Türk Harbi», Esad Fuad Tugay'ın «Les Origines du Mouvement Nationaliste Indien» adlı kitaplarıyle, Naşit Hakkı Uluğ'un yayınladığı «Mukaddes Cihad» başlıklı makale serisinde ileri sürdükleri gibi, bu telgrafı o zamanki Hindistan genel valisinin, Mehmed Ali Cevher ve Dr. Ensâri'yi elde ederek çektirdiği doğru değildir. Bunu isbat etmek için aşağıdaki hâtıramı burada nakletmeyi luzumlu görüyorum.

I. Cihan Harbi'nde Hind - Pakistan yarımadası Muslumanları tarafından, Afganistan emirini İngiltere'ye karşı harbe girmeye ikna için, 15 ekim 1915'te gizlice Hindistan'dan Afganistan'a gonderilen meşhur ihtilâlci Müslüman lideri Sindli Mevlâna Ubeydullah bana Kâbil'de bu telgraf hakkında aşağıdaki hususları anlatmıştı.

«Balkan Harbi esnasında 1912'de, Türkiye'ye bir Kızılay heyeti götüren Dr. Muhtar Ahmed Ensârî ile, o zaman Turkiye'de iktidarda bulunan İttihad - Terakki Cemiyeti erkânı arasında gizli bir anlaşma yapılmıştı. Buna göre, eğer İngilizler Avrupa'da büyük çapta bir harbe tutuşacak olurlarsa, Hind - Pakistan yarımadası Müslümanları ayaklanarak İngiliz boyunduruğundan kurtulmaya çalışacaklar ve Osmanlı devleti de onların davasını destekleyecektir, yahut ileride Osmanlı devleti İngiltere'ye karşı bir harbe girecek olursa, Hind - Pakistan yarımadası Müslümanları ayaklanarak İngilizler'in başına kendi topraklarında bir gaile yaratacak ve İngiliz askerlerini, Türkler'e karşı sevkten alıkoyacaklardır.

«Fakat Hind - Pakistan yarımadası Müslüman liderleri İngiliz aleyhtarı teşkilâtı kurmadan, Balkan Harbi'nden iki yıl gibi kısa bir zaman sonra I. Cihan Harbi patlak verdi. Binaenaleyh Osmanlı devlet erkânına, Hind - Pakistan yarımadasında daha İngiliz aleyhtarı teşkilâtın kurulamadığını bildirmek ve Türkler'in harbe gir-

Hind - Turk - Alman heyeti üyeleri (soldan sağa): Kâzım Bey (Turk), von Hentisch (Alman), Mihracc Mahander Paratap (Hindli başkan), Neldermayer (Avusturyalı), Bereketullah (Hindli Müslüman).

Sadrâzam Tal'at Paşa.

melerini önlemek icap ediyordu. Böyle bir mesajı Türkiye'ye zamanında ulaştırmak imkânsızdı. Bu sıralarda, İngiltere'nin Hindistan genel valisi de, Müslüman liderlerini tazyik ediyor ve İngiltere'ye yardım edeceklerine dair vaadde bulunmalarını istiyordu. İşte bu telgraf, Osmanlı devlet erkânını Hind - Pakistan yarımadası Müslümanları'nın İngilizler'e karşı isyan çıkarmak için gerekli teşkilâta daha sahip olamadıklarını anlatmak ve İngiliz genel valisinin, üzerlerindeki baskısını hafifletmek için kaleme alınmıştı.»

COMRADE GAZETESİNİN AKIBETİ

Gerçekten, Mehmed Ali Cevher ve Dr. Ensârî gibi liderlerin İngiliz amaline hizmete alet olması tasavvur edilemez. Mehmed Ali Cevher'in, kendi meşhur gazetesi «Comrade»de, «Türkler'in Seçtikleri Yol» başlıklı bir makale yazması ve Osmanlı devletinin I. Cihan Harbi'ne girmeye nasıl mecbur kaldığını göstermesi üzerine, İngiliz genel valisi, bu makaleyi yayınlamada Müslümanları'nı hükümete karşı isyana davet mahiyetinde olduğunu ileri sürerek, «Cocrade» gazetesini ve matbaasını müsadere etmiş ve Mehmed Ali Cevher ile kardeşi Şevket Ali ve Dr. Ensârî'yi hapse atmış ve bütün harp süresince mevkuf bulundurmuştu. Mehmed Ali Cevher, harpten sonra Sevr Anlaşması müzakereleri sırasında, Türk dâvasını savunmak için bir Hind - Pakistan Müslüman heyetinin başında Londra'ya gitmiş ve son nefesini Türkler'in dâvasını savunurken vermişti. İngilizler'in Mehmed Ali Cevher ve Dr. Ensârî'yi elde etmiş olması keyfiyetini ileri sürenler, bu Türk dostu Müslüman liderlerin yürüttüğü milliyetçi hareketin gizli tarafını her halde bilmemiş olanlardır.

Türkiye, I. Cihan Harbine, arzusu hilâfına girmeye mecbur edildikten sonra, Sultan Mehmed Reşad, İslâm Halifesi sıfatıyle mukaddes cihad ilân etmiş ve bütün dünya Müslümanları'nı İtilâf devletlerine (İngiltere, Rusya ve Fransa'ya) karşı harbe çağırmıştı. Cihad fetvası, muhtelif İslâm ülkelerinde çeşitli tepkiler yarattı. Bilhassa sömürgeci devletler idaresindeki Hind - Pakistan yarımadası, Mısır, Tunus, Cezâyir, Trablusgarp ve Kafkasya gibi ülkelerin İslâm halkları arasında bu fetva sebebiyle bazı ayaklanmalar oldu ise de, Afganistan ve Fas gibi yarı müstakil ve İran gibi hür Müslüman ülkeleri bu çağrıya lâkayt kaldılar.

ZİNDANLAR DOLUYOR

Hind - Pakistan yarımadası Müslümanları'ndan Mopla ve Hür, kuzey-batı Hind hududundaki Mohment, Mahsud ve Vezirî gibi kabileler, İngilizler'e karşı ayaklandılarsa da bu isyanlar İngiliz ordusu tarafından gayet vahşiyane bir tarzda bastırılmış ve Mopla ile Hür toplulukları tamamen yok edilmişti. Mehmed Ali Cevher, kardeşi Şevket Ali, Dr. Ensârî ve Ebu'lkelam Azâd gibi namlı liderler 30 bine yakın taraftarlarıyle birlikte hapse atılmış ve bütün harp süresince zindanlarda inletilmişti. Benim de dahil bulundu-

gam bir kısım üniversiteli gençler İngilizler'e karşı Türk ordusunda hizmet alabilmek için gizlice Hindistan'dan kaçarak Afganistan'a iltica etmişti ve yukarıda adı geçen Sindli Ubeydullah da Hind - Pakistan yarımadası Müslümanları tarafından Afgan emirini İngilizler'e karşı harbe teşvik için, gizlice Kâbil'e yollanmıştı. Bu esnada Mihrace Mahinder Paratap adındaki bir Hindu prensin başkanlığında Hintli Bereketullah, Von Hentink, Neidermayer ve Yüzbaşı Kâzım Bey'den ibaret bir Hind - Türk - Alman heyeti de gizlice İran'dan geçerek 2 ekim 1915 günü Kâbil'e muvasalat etmişti. Bu heyet, Osmanlı padişahı ve Alman imparatoru namına Afgan emirini harbe katılmaya ikna etmek istiyordu. Sonradan 15 ekim 1915'de Kâbil'e varan Sindli Ubeydullah da bu heyete katılmıştı. Kâbil'de Mihrace Mahinder Paratap'ın başkanlığında «Hind Geçici Hükümeti» namı altında bir hükümet teşkil edilmiş ve bu hükümette Hindli Bereketullah başvekil ve Sindli Ubeydullah da dahiliye vekili görevini almıştı. Bu hükümet, Hind - Pakistan yarımadası halkı namına Afgan Emiri Habibullah Han'a bazı tekliflerde bulunarak Afganistan'ın İngilizler'e karşı harp ilân etmesini istemişti. Geçici Hind hükümeti üyelerinin yaptığı teklifler meyanında şu hususlar da vardı:

1. İngilizler, Hindistan topraklarından kovulduktan sonra, Delhi tahtına bir Afgan prensi (bu prens, Amânullah Han idi) meşrutî bir kral olarak davet edilecektir.

2. Afganistan'da meşruti bir idare kurulacaktır.

3. Afganistan'la Hindistan bir konfederasyon halinde birleştirileceklerdir.

4. Hind kuzey-batı kabileleri toprakları ve Belucistan, Afganistan'a verilecek ve Afganistan'a Hind Okyanusu'na bir mabreç olarak Guvadan limanı tahsis edilecektir.

RAUF ORBAY'IN SAVAŞLARI

Emîr Habibullah Han bu teklifleri iyi karşılamış ve heyete Hind - Pakistan yarımadası liderleriyle muhabereye müsaade etmişti. Bu esnada, heyet tarafından Rus çarına iki defa temsilci gönderilmiş ve çara, Rusya, İttifak devletleri (Almanya, Avusturya, Türkiye) ile ayrı bir barış yaptığı takdirde, kendisine Hindistan'da büyük imtiyazlar verileceği bildirilmişti.

Emîr Habibullah Han, kendi başına harbe girmeyi kabul etmemiş ve Afganistan'a bir Türk - Alman ordusu geldiği takdirde harbe katılacağına dair heyete söz vermişti.

Bunun üzerine Turkiye'den rahmetli Rauf Orbay'ın komutasında bir askerî müfreze İran'a sevk edilmişti. Bu müfreze ile beraber Hasan Atakan ve Osman Tufan (sonradan general oldular), Peşaverli Abdurrahman (daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti temsilcisi olarak 1921'de Afganistan'a gitti) ve Istanbullu Ubeydullah Efendi (bilahare milletvekili ve daha sonraları Istanbul nikâh memuru olmuştu) dahil idiler. Beraberlerinde Alman murahhası olarak da eski Alman Tahran konsolosu von Vas Muss bulunmaktaydı.

Kâbil'de Hoca Ravaş dağı tepesinde bir telsiz cihazı yerleştirmiş olan Hind - Türk - Alman heyetine mensup Alman mütehassısları, Rauf Bey'in müfrezesinin yola çıktığını haber almıştı.

Rauf Bey, İran'daki İngiliz kıtalarını yenerek Kirmanşah'a kadar ilerlemiş ise de, bundan sonraki harekâtı, İngilizler'in Güney İran'da bulundurdukları büyük askerî kuvvetler ve İran'daki Alman ataşemiliteri von Kanici ve von Vas Muss'un sadakatsızlığı yüzünden başarıya ulaşamamıştı. Bunun neticesi olarak da Kâbil'deki Hind - Türk - Alman heyeti Afganistan'dan eli boş dönmeye mecbur kalmıştı.

Bazı kimseler «eğer 1915 - 1916 yıllarında büyük bir Türk - Alman askerî kuvveti İran'dan geçerek Afganistan'a vasıl olmuş olsaydı, Afganistan harbe katılır ve Hindistan da o zaman esaretten kurtulur ve I. Cihan Harbi'nin gidişatı ve dolayısıyle dünyanın mukadderatı tamamen başka bir istikamet alırdı» diye düşünürler. Bu düşünceleri haklı bulmak çok zordur, zira İngilizler harbi Hindistan topraklarından uzak tutmak için İran'ın güneyini büyük kuvvetlerle işgal ve Basra'ya asker çıkararak, Bağdad'a doğru ilerlemeye teşebbüs etmişlerdi. Büyük bir Türk - Alman kuvvetinin, demiryolu ve motorlu nakil vasıtaları ve menzil teşkilâtı bulunmayan ve muvasala yolları da iyi bir durumda olmayan İran'dan geçerek oradaki İngiliz kıtalarının mukavemetini kırıp Afganistan'a varması ve bir şose dahi bulunmayan o zamanki Afganistan'ın dağlarını aşarak Hind hududuna ulaşması; cephane ve erzak ikmalindeki pek büyük güçlükler yüzünden, kabil olamazdı. Zaten Almanya da, müteaddit cephelerde harb etmeye mecbur olduğundan, İran ve Afganistan üzerinden Hind hududuna kadar gidebilen büyük askerî kuvvetleri asla harp alanlarından ayırıp gönderemezdi.

ÇAMLICA [illegible] bı, şiiri, özlemi ve bütün hayatı ile Tanzimat edebiyatına mal olmuştur. Bugün bir kenarda unutulmuş, âdeta terkedilmiş bir halde, artık mevcut olmayan köşklerin taş yığınlarında en çok o devrin hâtıraları yaşar.

Büyük Çamlıca, Üsküdar'dan sonra, biraz Bağlarbaşı, biraz da Beylerbeyi ile başlar. Şirket-i Hayriye kurulduktan sonra Büyük Çamlıca ve civarında oturanların çoğu yürüyerek Beylerbeyi iskelesine inerdi. Bağlarbaşı ve Yenimahalle'de yerleşmiş bulunan Ermeni vatandaşlarımız da Çamlıca ve Alemdağı bölgesine ve bu semtin güzel sularına devamlı ilgi göstermişlerdir. Bağlarbaşı'ndan sonra, Tophanelioğlu'ndan Kısıklı'ya giden cadde etrafında, Tanzimat devri ricalinin köşkleri yer almıştı. Burasının hâlâ muhafaza edilen bir hâtırası, «Millet Bahçesi» adı verilen parktır. 1867 yılında tanzim edilen bu park, uzun süre açık hava tiyatrosu, ince sazı ile karşı yakanın önemli bir gezinti yeri olmuştur. Parkın karşısında Tanzimat devrinin şöhretli siması ve ilk hürriyetçilerin lideri Prens Mustafa Fâzıl Paşa'nın köşkü bulunuyordu. Yakın yıllara kadar muhafaza edilen bu köşkün bahçesinde bugün bir okul binası vardır.

Mustafa Fâzıl Paşa'nın köşkünden sonra Ramiz Paşa çıkmazına kadar, bugün yeni yapıların yer aldığı arazide, II. Mahmud'un vezirlerinden Gümrükçü Osman Paşa'nın köşkü bulunuyordu. Osman Paşa, Telemak mütercimi olarak tanınan Arapkirli Yusuf Kâmil Paşa'nın amcasıydı. Ramiz Paşa Çıkmazı'nın üzerindeki ağaçlıklı arazide Abdulaziz'in oğullarından Şevket Efendi'nin köşkü vardı. Sonradan Şerif Ali Haydar Paşa (Şerif Muhiddin'in babası) tarafından satın alınmış ve Şeriflerin Köşkü olarak isimlendirilmişti. Millet bahçesinin arka tarafında, II. Abdülhamid'in sadrâzamlarından, halkın «Tunusluların Köşkü» adını verdiği Tunuslu Hayreddin Paşa'nın, yine parkın üst kapısının karşısında Hasan Fehmi Paşa'nın köşkleri bulunuyordu. Millet bahçesinden sonra Kısıklı'ya doğru yükselen ve Sarıkaya adı verilen mevkiin sağ yakasında bulunan bir köşkte II. Mahmud son günlerini yaşamıştı. Çamlıca'nın en sert rüzgârlarını alan bu mevkide, evvelce III. Selim'in imamı Derviş Efendi'nin bağı ve köşkü vardı. Tamir ve ilâve-

Çamlıca'dan İstanbul'u gösteren bir gravür.

Eski Istanbul'un mutena semtlerinden

ÇAMLICA

Yazan: Adnan Biz

lerle bir kasır haline getirilerek III. Selim'in annesi Mihrişah Vâlide'nin ikametine tahsis edildi. II. Mahmud tahta çıktıktan sonra, köşkü, ablası meşhur Esma Sultan'a vermişti. Yazları Çamlıca'ya geldiği zaman, bu köşkte kalırdı. Çeşitli felâketlerle geçen saltanatının son yıllarında vereme tutulmuş ve son günlerinde hekimlerin tavsiyesiyle bu köşke getirilmişti. Hekimbaşı Abdulhak Molla'nın notlarına göre, Büyük Çamlıca suyunda çelik bulunduğundan hastaya faydalı olacağı umulmuştu. Saray toresine göre, padişahların hastalığı imkân nisbetinde gizli tutulurdu. II. Mahmud da son günlerine kadar sıhhatli görünmeye çalışarak cuma selâmlığına çıkmış, bir defasında çok zayıf düştüğünden, caminin hunkâr mahfiline çıkarken Dâmad Halil Paşa'nın koluna girmek zorunda kalmıştı. Son cuma namazında camiye gidemediğinden, köşkün avlusuna minber konmuş, fakat namazı kılamıyarak bayılmıştır.

II. Mahmud'un bu köşkte ölmesi üzerine, yerine geçen oğlu Abdulmecid, köşkü uğursuz sayarak yıktırdı. Sarıkaya'nın karşısında ve Çamlıca eteğinde bu semtin meşhur Bektaşi tekkesi vardı. III. Selim zamanında Tâhir Baba isimli bir bektaşî tarafından kurulmuş, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı tarihte, bütün Bektaşi tekkeleriyle beraber kapatılmış, fakat sonra yine bu tarikat mensuplarının uğrağı olmuştu. O etekte hâlâ bazı Bektaşî canlarının mezarları goze çarpar.

Sarıkaya'dan sonra, birkaç yıl öncesine kadar Üsküdar tramvayının son durağı olan ve iki tepe arasında sıkışmış bulunduğundan «Kısıklı» adı verilen meydancığa varılır. Kısıklı'nın yıllardan beri devamlı olarak akan ve yaz günleri yüzlerce ziyaretçiyi soğuk ve tatlı suya kandıran çeşmesi meşhurdur. Çeşmenin arkasında III. Murad'ın Bostancıbaşılarından Abdullah Ağa tarafından yaptırılan ve muhtelif tarihlerde onarılan Kısıklı Camii vardır. Caminin kapısının önünden geçen yokuş, Istanbul'un ünlü evliyâsından Selâmi Ali Efendi'nin açık türbesine ve Büyük Çamlıca suyuna ulaşır. Bu yokuş eskiden tepeye çıkan tek yoldu. Fakat bir süre önce, Ümraniye'ye giden Alemdağı caddesinden yapılan asfalt yol, motörlü taşıtların güzel bir dekor içinde tepeye çıkmasını sağlamış, böylece ziyaretçilerin sayısı da artmıştır. Caminin yanındaki es-

ki yokuştan Büyük Çamlıca çeşmesine doğru uzanırsak, birkaç yüz metre sonra solda birkaç fıstık ağacının süslediği ve Istanbul'un en güzel manzaralarından birine sahip olan bir düzlüğe ulaşırız. Burası, Tanzimat devrinin ünlü veziri Sâmi Paşa'nın köşkünün bulunduğu arsadır. Bu nefis balkon, bugün tenekeden yapılmış gecekondular, gübre yığınları ve sucu merkepleri ile pek sefil bir viranedir. Aksaray'ın Taşkasap semtindeki konağında zamanın birçok aydın ve yoksulunu barındıran Sâmi Paşa'nın Çamlıca köşkü de yazları şair ve zariflerin uğrağı olurdu. O tarihlerde memleketimizde «Gece Yatısı» denen bir misafirlik şekli vardı ve eski Türk efendileri ve ağaları, malî durumları ne olursa olsun, misafirlerini evlerinde birkaç gece misafir etmek için âdeta yarışırlardı. Sâmi Paşa'nın edebiyatcı oğlu Sezai Bey'in yakın dostları, Namık Kemal, Recaizâde Ekrem ve Abdülhak Hâmid Beyler de bu köşkün önemli misafirleri olmuşlardı. Sâmi Paşa'nın torunu Hamdullah Subhi Bey'le, bir yaz günü bu yoldan Ruşen Eşref Ünaydın'ın köşküne çıkarken, eski Çamlıca hâtıralarını dinlemiştim. Bu arada, uzun ömürlü olan Sâmi Paşa'nın, ölümünden kısa bir süre önce Çamlıca tepesine çıktığını anlatmıştı.

SELÂMİ DEDE

Sâmi Paşa arsasının hemen üzerinde, Istanbul'un en ünlü evliyâsından Selâmi Ali Efendi'nin küçük bir mezarlıkla çevrili açık türbesi vardır. Halk bu veliye kısaca Selâmî Dede der. Istanbul'un belki bu en şirin mezarlığında, Selâmi Ali Efendi sırrına erdiği tabiatla kış - yaz kucak kucağa, göz göze yaşar. Bir din bilgini olarak medreseden yetişen Ali Efendi, İstanköy müftüsü iken, tasavvufa ilgi göstererek bir şeyhe bağlanmış ve bu yolda ilerleyerek Üsküdar'da Aziz Mahmud Efendi tekkesinin şeyhi olmuştur. Selâmsız'da, Bulgurlu'da, Acıbadem'de mescid ve tekke yaptırmış, ömrünün son yılında, Çamlıca'nın bu latif köşesinde de bir mescid ve tekke yaptırmak istemişti. 1692 tarihlerinde Hakk'a yürüdü. Yarım kalan mescidi, Lâle Devri şairlerinden İzzet Ali Paşa tarafından tamamlandı. Bu yapı sonradan yanmış veya yıkılmıştır. Selâmi Ali Efendi, Istanbul halkı arasında kendisine gönül bağlayanları boş çevirmemekle ün salmıştı. Her devirde ve her gün Müslüman, Hıristiyan ve Musevî pek çok ziyaretçi türbeye gelir dua eder, kurban kestirerek fukaraya dağıtırlar.

Küçük mezarlığın yola bakan tarafında şair Abdülhak Hâmid'in annesinin mezarı

Çamlıca tepesinden Boğaziçi'nin görünüşü.

vardır. Kitâbesinde «Reis-ül-ulemâ Hekimbaşı Abdülhak Efendi-zâde sahib-i tarih Hayrullah Efendi merhumun vâlidesi Fatma Münteha Hanım 1315» yazılı.

Mezarlığı geçtikten sonra Sultan Aziz'in oğlu Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'nin malikânesi diyebileceğimiz köşkü ve tepenin bu eteğini kaplayan geniş toprakları ile karşılaşırız. II. Dünya Savaşı sırasında bu arazideki yapılara yerleştirilmiş olan bir askerî birlik, geceleri ışıldaklarıyle Çamlıca semasını aydınlatırdı. Evvelce Sultan Mahmud'un kadınlarından Tiryal Hanım bu malikânenin sahibi bulunuyormuş, padişahtan çocuğu olmadığından Şehzade Abdulaziz Efendi'ye ve onun annesine yakınlık göstermiş; Abdülaziz'in saltanatında da ikinci válide-sultan gibi itibar görmüş. Ölümünden sonra emlâki Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzeddin Efendiye kalmış. Köşkün kapısındaki şimdi kapalı bulunan içme suyu, yıllarca «Tiryal Hanım Suyu» diye satılırdı.

Büyük duvarlarla çevrili bahçenin içindeki köşk, Istanbul'un sayısı son derece azalan ihtişamlı köşk örneklerinden biridir. Sağ tarafa dönersek, Istanbul'un tarihe geçmiş emsalsiz içme sularından biri ve belki birincisi olarak tanılan Büyük Çamlıca suyunun çeşmesi ile karşılaşırız. On beş yıl kadar önce bir Istanbul gazetesi, turist yazarların kaleminden dünyanın en ünlü şehirlerinin en üstün özelliklerini tesbit eden bir yazı serisi yayınlamıştı. Bu serinin Istanbul yazısını bir İngiliz yazmış ve Istanbul'un en büyük zenginliğinin suları olduğunu ve içme suyunun değerini bu şehirde anladığını belirtmişti. Osmanlı padişahlarının mutfağı ve sofrası, dünyanın en güzel nimetleri ile donatılır ve bu nimetlerin başında Istanbul'un Anadolu yakasının menba suları gelirdi. Büyük ve Küçük Çamlıca, Kayışdağı, Taşdelen, Karakulak, Tomruk suları yüzyıllar boyunca şohretini korumuş, zengini, yoksulu bu çeşmelerden kana kana içmişlerdir. XIX. yüzyıl başında yaşayan Hafid Efendi, Istanbul suları hakkında bir risâle yazmış, bu eserinde Büyük Çamlıca suyunu, içme sularının padişahı olarak vasıflandırmıştı. Namık Kemal daha ileri giderek diyor ki: «Feyyâz-ı Kudret, âlemde âb-ı hayat icadını irade etmiş olsaydı, o haysiyeti Çamlıca suyuna verirdi». Bu gün bu eşsiz sular da tarihimizin birçok değerleri gibi masal olmuş, zaman onlara ihanet etmiştir. Hemen hepsinin yolları bozulmuş, hazneleri kirlenmiş, bazıları çalınmış, onarılan su kaynaklarına da başka sular katılarak değerleri düşürülmüştür.

Büyük ve Küçük Çamlıca sularını, IV. Sultan Mehmed'e borçluyuz. Her iki çeşmenin üzerindeki kitâbelere göre Avcı Padişah, bu tepelerde dolaşırken, bu tabiat nimetlerini çeşme haline getirerek halka sunmuştur. Büyük Çamlıca suyunun cephesinde çeşmeyi ve su yolunu sonradan onaran II. Mahmud'un, sağ yanında da çeşmenin bânisi IV. Mehmed'in kitâbesi var. 1660 tarihli ve 9 beyitlidir.

Zamanla su yolu bozulmuş, çeşme harab olmuş ve II. Sultan Mahmud'un emri ile 1835 tarihinde onarılmıştır. Bu onarmaya ait kitâbe 11 beyittir.

Yazı, Yesârî-zâde Mustafa İzzet Efendi'nindir.

ÇAMLICA'NIN PARLAK YILLARI

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Tanzimat'tan önce Çamlıca'nın güzelliği kabul edilmiş olmakla beraber, şehre uzaklığı yüzünden, bağlık, bahçelik bir bölge olarak kalmış, IV. Sultan Murad ve IV. Sultan Mehmed tarafından ahşap köşkler yaptırılmıştır. II. Sultan Mahmud devrinden sonra Çamlıca sevgisi gittikçe artmış, Abdülaziz zamanında en ileri seviyeye ulaşarak, II. Sultan Abdülhamid'in son yıllarına kadar sürmüştür.

Mütareke devrinde, Peyam-ı Sabah gazetesinde XIX. yüzyıldaki Istanbul hayatı hakkında önemli bir yazı serisi yayınlayan Ali Rıza Bey, Tanzimat yıllarındaki Çamlıca hakkında şu bilgiyi veriyor:

«Büyük Çamlıca eskiden beri gezinti yeri olarak kabul olunmuştur. Özellikle pazar günleri seyirciler arabalarla önce Çamlıca'ya gider, sonra Bağlarbaşı ve Meşatlık'ta piyasa ederlerdi. 1284'de o civarda bir belediye bahçesi açılmıştı. Herkes bahçede eğlenir, harem arabaları da bahçenin etrafında dolaşırdı. Geceleri bahçenin sayısız fenerleri etrafa nur saçar, sıra ile alaturka ve alafranga çalgılar çalardı. Kalabalık tarif olunmaz derecede artardı. Yarı geceye doğru ince ve beyaz yeldirmelere bürünmüş bazı şuh meşrep hanımların arabalarından inip, bahçenin parmaklıkları dışında kimseye görünmemeye çalışarak, süslü beylerle konuştukları olurdu. Burada kadın ve erkeklerin arasında adi tuvaletliler nadiren görülürdü. Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa'nın köşkleri orada olduğundan, bu bahçenin tanzimine çok yardım etmişti. Şinasi Efendi ömrünün son günlerinde bahçeye sık sık gelirdi. Namık Kemal Bey'in de oraya özel bir sevgisi vardı».

Tanzimat edebiyatçıları her iki Çamlıca'yı yaşamış, sevmiş ve fırsat düştükçe şiir, hikâye ve mektuplarında Çamlıca

sevgisini dile getirmişlerdi. Bu duyuş ve anlatıştan bazı örnekler sunuyoruz. İşte Namık Kemal'in kaleminden bir Çamlıca tasviri:

«İstanbul denilen güzellikler mecmuasının havi olduğu her turlü eşsizliği bir bakışta gösterecek bir nokta ise Çamlıca'dır. Boğaziçi'nde büyük bir orman veya küçük bir körfez yoktur ki Çamlıca'nın bakışları altına serilmiş olmasın. Payıtahtımızın Beyoğlu, Galata, Bâbıâlî civarı, Beyazıt gibi herhangi bir mamur tarafı Çamlıca'nın bakışlarından kendini saklıyamaz».

Namık Kemal'in «Âli Bey'in Sergüzeşti» isimli hikâyesi de bir Çamlıca gezintisi ile başlar: «Âli Bey ve arkadaşları bir süre çeşmenin başında otururlar. Âli Bey tabiatın nice yuz bin renk güzellıklerini, beriki beyler renkli ferace ve boyalı yuzleri ile mesireyi baştan aşağı çiçeklerle donanmış bir bahçeye benzeten hanımların işvesini seyrederek saat sekize kadar eğlenirler. O vakit ise Çamlıca'nın en civcivli zamanın olduğundan, yollar akıp gelen köpükler içinde kalmış bir coşkun seli andırmaya başlar».

Sâmipaza-zâde Sezai Bey «Çamlıca» başlıklı yazısına şu cümleyle başlıyor: «Çamlıca şu süfli âlemin gökyüzüne en yakın bir yeri ve gökyüzünün arza en yakın bir burcudur».

Tanzimat edebiyatçıları gittikleri uzak ülkelerde bile burayı anarlar. Hâmid, Hindistan'dan, Londra'daki Sezai Bey'e şunları yazıyor:

«Mektubundaki sözlerinle Çamlıca'ya olan sevdamı uyandırdın. Orada bülbül yavrusu dinlediğimizi nasıl unuturum. Eminim ki biz Çamlıca safasını ne yeni dünyada sürebiliriz ne eski âlemde, ne Amerika ormanlarında buluruz, ne İtalya müzelerinde. Çunkü o mübarek yer vatanımızdır. O küçücük kudret şarkıcısından aldığımız yüce duyguları ne Nilson telkin edebilir, ne Albani, ne Paris'in Büyük Operası, ne Viyana'nın askerî mızıkası verebilir. Çünkü o âciz mahlûk bizim vatandaşımızdır. Çamlıca yalnız vatanımız değil, efkâr-ı şâirânemizin anasıdır».

Sezai Bey, 13 ağustos 1298 tarihli mektubu ile Londra'dan şu cevabı veriyor:

«Çamlıca'da bülbül yavrusu dinlediğimizi unutmamışsın. Ben de o kadar unutmadım ki, şimdi dinleyecek olsam kalbimde belki aksi sedasını işitirim. Londra ve Paris'in operalarındaki musikilerin o kuşcağızı bize unutturmayacağına şüphe yok. O bülbül yavrusu dediğimiz semavî mahlûk, kimbilir kimin Tanrı'ya karşı özlemle haykıran ruhu idi? Bilirsin ya bazı gecelerde yıldızların çokluğundan gözyüzünün rengi görünmezdi. Marmara, yıldızlardan gelen ışıkların aksi ile papatyalar açmış koyu bir çimenliğe benzerdi».

II. Sultan Abdülhamid devrinden sonra Çamlıca gittikçe soner. Mütarekenin karanlık günlerinde Çamlıca'ya teselli aramaya koşan Hâmid, oranın ölmez mehtabında bile yurt acılarının izlerini görür:

Ey Çamlıca mehtabı, ne olmuş sana öyle?
Küskün duruyorsun,
Bir şey kuruyorsun,
Sevrinle ayân et, bana ilham ile söyle
Aksetmede alâm-ı vatandan mı bu hâlet,
Anlat, bu tahavvül neye etmekte delâlet?

II. Abdülhamid devrinde, Sultan Aziz'in hayatta bulunan dört oğlu ile iki kızı, yaz mevsimini bu semtin en güzel yerlerindeki köşklerinde geçirirlerdi. İstibdat düzeni, Çırağan mahpusu Sultan Murad'la, tahta en yakın şehzâdelerden Reşad ve Kemaleddin Efendiler'i öncelikle göz hapsine aldığından, Sultan Aziz şehzâdelerinin Çamlıca'da oldukça hür yaşadıkları göze çarpardı. Onlar da avunacak bir şey bulmuş, kendi âlemlerinde yaşamaya çalışırlardı. Çamlıca halkının en çok değer verdiği şehzâde, kısaca «Efendi Hazretleri» diye anılan Yusuf İzzeddin'di. Halka ilgi göstermesi, araba gezintilerinde büyük, küçük herkesi selâmlaması ile tutulmuş ve sevilmişti. Küçük Çamlıca'nın etrafında bugün kaybolmuş tur yolunda araba ile gezintiye çıktığı zaman, semtin çocukları yol boyuna dizilir, ikinci arabadaki bir harem ağasının serptiği paraları kapışırlardı.

Öteki şehzâdelerden Şevket Efendi, Millet bahçesinin karşısındaki, Abdülmecid Efendi de (son Halife) İcadiye tepesindeki köşklerinde otururlardı. Bu şehzâdelerin en küçüğü Seyfeddin Efendi'nin bestekârlık seviyesine ulaşan musiki meraklından başka, zamanı bakımından tatmin çok güç bir merakı daha vardı: Kaptanlık. İstanbul sokaklarında istediği gibi dolaşamıyan bir şehzâdenin bu merakını gidermek için denize açılması söz konusu olamazdı. Fakat merak öylesine artmıştı ki sonunda denizi ve gemiyi, Millet bahçesinin karşı tarafındaki köşkünün bahçesine kadar getirmişti. Bu köşkün bahçesinde, harabesi 30 - 35 yıl öncesine kadar duran bir suni göl yaptırmış içine de bir çatana oturtmuştu. Artık bütün yaz boyunca gemisine binip, dadagunda çalarak sarayluları havuzun bir yakasından öbür yakasına taşıyordu. Bu köşkün

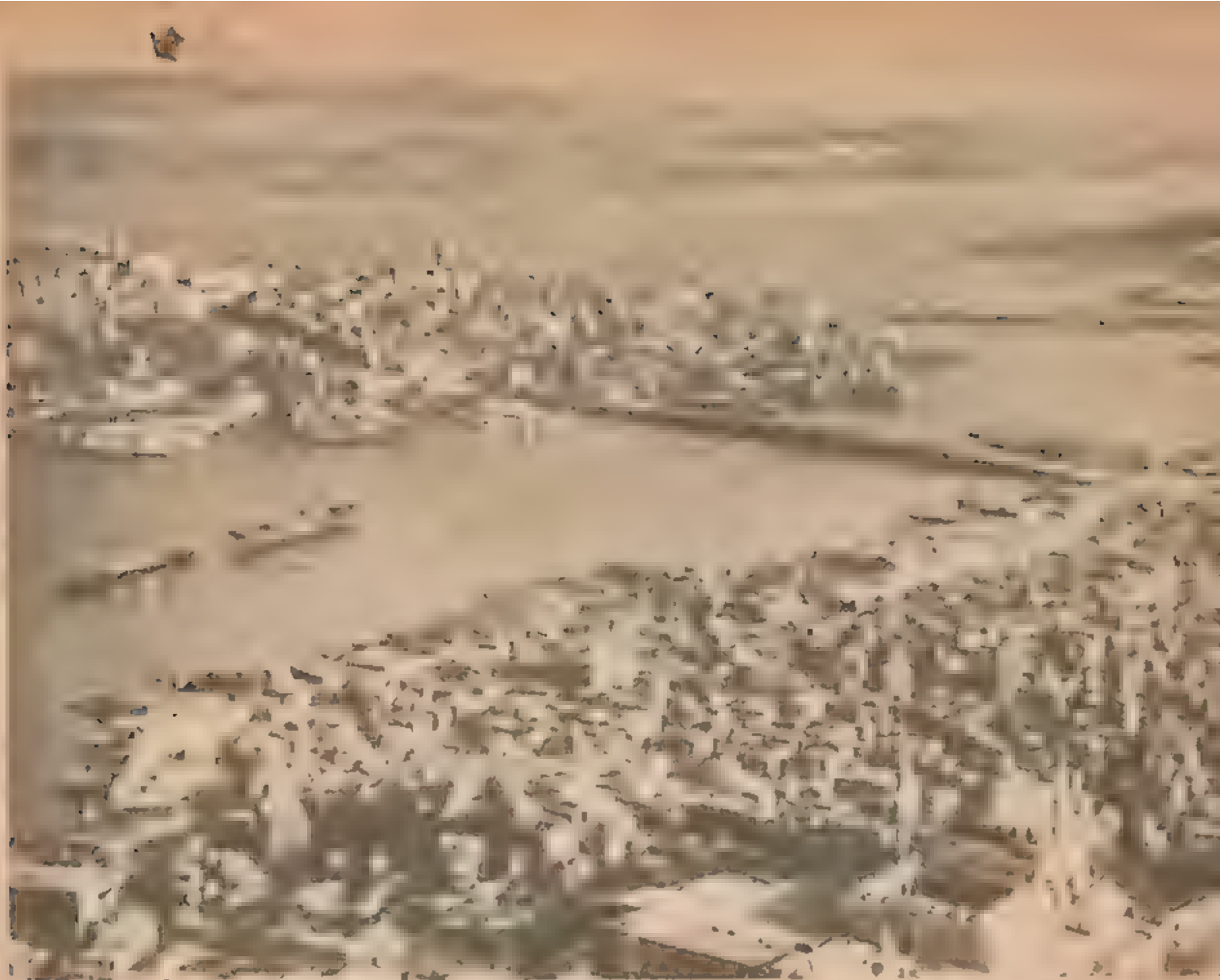

İstanbul'un en güzel manzaralı yeri Çamlıca, uçaktan çekilmiş bu fotoğrafta görülen **tepeciktir (okla işaretli).**

komşusu olan bir hanımefendi o günleri anlatırken, düdük sesinden rahat bir öğle uykusu uyuyamadıklarını söylerdi. Hürriyet ilân edilince, Seyfeddin Efendi bu havuz seferlerinin boşa gitmediğini ve kaptanlık ehliyetini kazandığını meydana vurdu. Bazı tören günlerinde şehzâdeler deniz yoluyle Haydarpaşa'ya veya başka bir iskeleye giderken, Seyfeddin Efendi kaptan köşküne çıkar ve kaptanlık görevini kolaylıkla başarırdı.

KÜÇÜK ÇAMLICA

Küçük Çamlıca'nın tepesinden Bulgurlu caddesine kadar inen ve kuzeye bakan yönü «Subhi Paşa Korusu» adı ile anılan, bugün belediyenin malı olmuş koru ile kaplıdır. Korunun bilinen tek sahibi, Kırım Savaşı'nda Türk ordularına kumanda eden Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa idi. Daha sonra Sâmi Paşa'nın oğlu ve Hamdullah Subhi'nin babası Subhi Paşa'ya, ondan da II. Abdülhamid'in seraskeri Rıza Paşa'ya geçmiş ve Rıza Paşa'nın vârisi tarafından Istanbul belediyesine satılmıştır. Korunun içindeki köşkler zamanla yıkılmıştır.

Korunun kapısının yanından başlayan ve Acıbadem üzerinden Kadıköy'e inen yoldan, gündüz ve gece İstanbul'un en ihtişamlı panoraması seyredilebilir. Bu yolun Kısıklı'ya yakın başlangıcında Abdülhak Hâmid'in büyük kardeşi Nasuhî Bey'in köşkü bulunuyordu. Az meyilli yokuşu çıktıktan sonra, tepenin batı ve güneye bakan eteklerinde Abdülaziz'in kızları Nâzıma ve Saliha Sultanlar'ın köşkleri vardı ki, biri hâlâ mevcuttur. Küçük Çamlıca'nın Marmara'ya bakan eteğinde yine IV. Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış 1064 = 1653 tarihli çeşme hâlâ o taraftaki semtlerin içme suyu ihtiyacını karşılar. Bu çeşmenin suyu, Büyük Çamlıca suyu gibi soğuk akmaz. Eski su meraklıları, bekletilerek içildiğini ve bir yıl kadar bozulmadığını söylerlerdi.

Küçük Çamlıca'nın Bulgurlu üzerine düşen ve sert rüzgârlara karşı olan sol köşesinde, Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi'nin çilehanesi bulunduğundan semte bu isim verilmiştir. Küçük mescidi son yıllarda onarılan çilehanenin yakınında, Abdülhak Hâmid ailesinin köşkü vardı.

Napoléon'un III. Selim'e Bir Mektubu

Yazan : Nigâr Anafarta

NAPOLEON Bonaparte'ın, 1798 yılında, Toulon'da donanma hazırlığına başlaması, Osmanlı devleti kadar Rusya'yı da endişelendirmişti. Esasen, Napoléon'un Avrupa'daki akınları karşısında, Osmanlı devletine karşı dostça bir tavır takınan Rus çarı, III. Sultan Selim'e bazı ihbar ve tavsiyelerde bulunmuş, bu tavsiyeler nezaketle karşılanmış, fakat fiilî bir duruma geçilmemişti. Bu defa Rusya, Karadeniz filosunu, Osmanlılar'ın hizmetine hazır bulunduracağı ve Fransızlar'a karşı koyacağı teklifinde bulunmuş, bu teklif de nezaketle reddedilmiş, fakat Boğaz'ın tahkimi yoluna gidilmişti.

Fransızlar'ın Malta'ya ve daha sonra Mısır'a asker çıkarması, her iki devletin zararına olacağından, bir anlaşma için görüşmelere başlanmış, bir sonuca varılamadan, Ruslar'ın Karadeniz donanması, Rus Çarı I. Paul'ün emri ile Boğaz'a gelmiş, bu durum karşısında, Karadeniz boğazından geçerek Büyükdere önünde demirlemesine izin verilmişti.

Böylece, Rusya • İngiltere ve Türkiye arasında bir dostluk anlaşması yapılması bir olup bitti halini almıştı.

Istanbul'daki Rus Elçisi Vasili Tamera, İngiltere Elçisi Spencer Smith ve Türk temsilcileri Kazasker İsmet Bey ile Reîsülkuttâb (dışişleri bakanı) Âtıf Bey arasında yapılan görüşmelerden sonra, 5 ocak 1799'da Rusya ile, biri 14 maddelik açık, diğeri 23 maddelik ve gizli, iki kısımdan ibaret bir anlaşma, bundan iki gün sonra da İngiltere ile, 13 maddelik bir anlaşma imzalandı. Sekiz yıl süreli olan bu anlaşmalar, doğrudan doğruya Fransa'ya karşı yapılmış olmakla beraber, Avrupa genel politikasını da büyük ölçüde etkilemiş, Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu ile yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Bu anlaşmalardan sonra, Sicilyateyn Krallığı ile de, yine Fransa'ya karşı bir ittifak anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşmalarla Ruslar, ilk defa boğazları geçme hakkına sahip oluyorlardı.

Napoléon'un Mısır'a saldırısı karşısında, anlaşmalar gereğince Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde bazı teşebbüslere girişmişti. İngilizler, Mısır'da yerleşmek istiyor, Ruslar da, Yunan adalarında ve Rumlar arasında milliyetçilik propagandası yapıyorlardı.

Mısır seferinde, umduğu sonuca varamıyan Napoléon ise Fransa'ya döndükten sonra konsüllüğünü, daha sonra da imparatorluğunu ilân etmişti. Osmanlı devleti,

Fransa'nın yeni durumunu tanımak istiyor, fakat müttefikleri olan Rusya ve İngiltere bunu yaptığı takdirde, aradaki anlaşmaların feshedileceğini söyleyerek tehditte bulunuyorlardı. Fransa ise, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Ruslar'a sırt çevirmesi için sıkıştırıyordu.

İşte bu sıralarda Napoléon Bonaparte, III. Sultan Selim'e yazdığı, 29 ocak 1805 tarihli, pek de nazik bir ifadesi olmayan mektubunda (1) Ruslar'ın maksatlarını açıklıyor ve onu biraz tehdit, biraz da ikaz yollu şöyle diyordu:

«... dünyanın en büyük imparatorlarından biri olan sen, egemenliğini sona erdirmeğe mi karar verdin? Rusya'nın sana tahakkümüne nasıl tahammül ediyorsun? Sana vermek istediğimi reddediyorsun, çıkarının nerede olduğunu görmeyecek kadar kör müsün? Rusya'nın Korfu'da 15.000'lik bir kuvveti varsa, bunu bana karşı mı zannediyorsun? Bu gemiler Istanbul'a gelmeye hazırlanıyorlar. Bir gün Korfu'da bulunan kuvvetler, Ruslar'ın da teşvikiyle, bir donanma ve Rus ordusu ile takviye edilerek gelip senin başkentini istilâ edeceklerini ve saltanatının, gecelerin karanlığında unutulacağını görmeyecek kadar kör müsün? Reis Efendi sana ihanet ediyor, divânda bulunanların yarısı Rusya'ya satılmış durumda. Kapdân-paşanın (Kapdân-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa) ölümü, seni en sadık dostundan mahrum etti. Sana iki defa ihtarda bulundum, üçüncü bir defa daha söylüyorum. Divânı dağıt, reis-efendiyi cezalandır ve Istanbul'da sadece sen hükümran ol, aksi halde her şeyini kaybedeceksin. Bana gelince, sadece senin dostun olmak istiyorum. Fransa'yı her zaman yaptığın gibi, reddetmekte direnir ve sefilce düşmanlarına mahkûm olmak istersen, bundan sonra ben de senin karşında olacağım ve ben hiç bir zaman zayıf bir düşman değilim. Mısır ve Suriye'de asayişi temin için hükümet hiç bir tedbir düşünmüyor; Medine ve Kâbe'nin elden çıkmasına bile göz yumuyor, daima senin dostlarına hakaret, düşmanlarına ise secde ediyor. İran harpte ve Ruslar'ın tehdidi altında, hükümet onun yardımına koşmaktan uzak, buna karşı hiç bir şey yapamıyorlar, cesaretleri yalnız bana karşı. Sarayda, Fransa'nın dostu yalnız sen olduğun için sana yazıyorum; senin tahtına giden bütün yolları tutmuş olan adamların, mektubumun sana ulaşmasına müsaade edecekler mi, bilmem? Uyan Selim! Nâzırlıklara dostlarını getir, hainleri iş başından uzaklaştır. Gerçek dostların olan Fransa ve Prusya'ya itimad et! Aksi halde, memleketini, dininı ve aileni kaybedersin. Senin gerçek düşmanların, Karadeniz'e hâkim olmak isteyen ve bunun için de muhakkak surette Istanbul'a sahip olmayı düşünen Ruslar'dır ve bunlar, senin tab'anın bir kısmını teşkil eden Rumlar'la aynı dindendir.

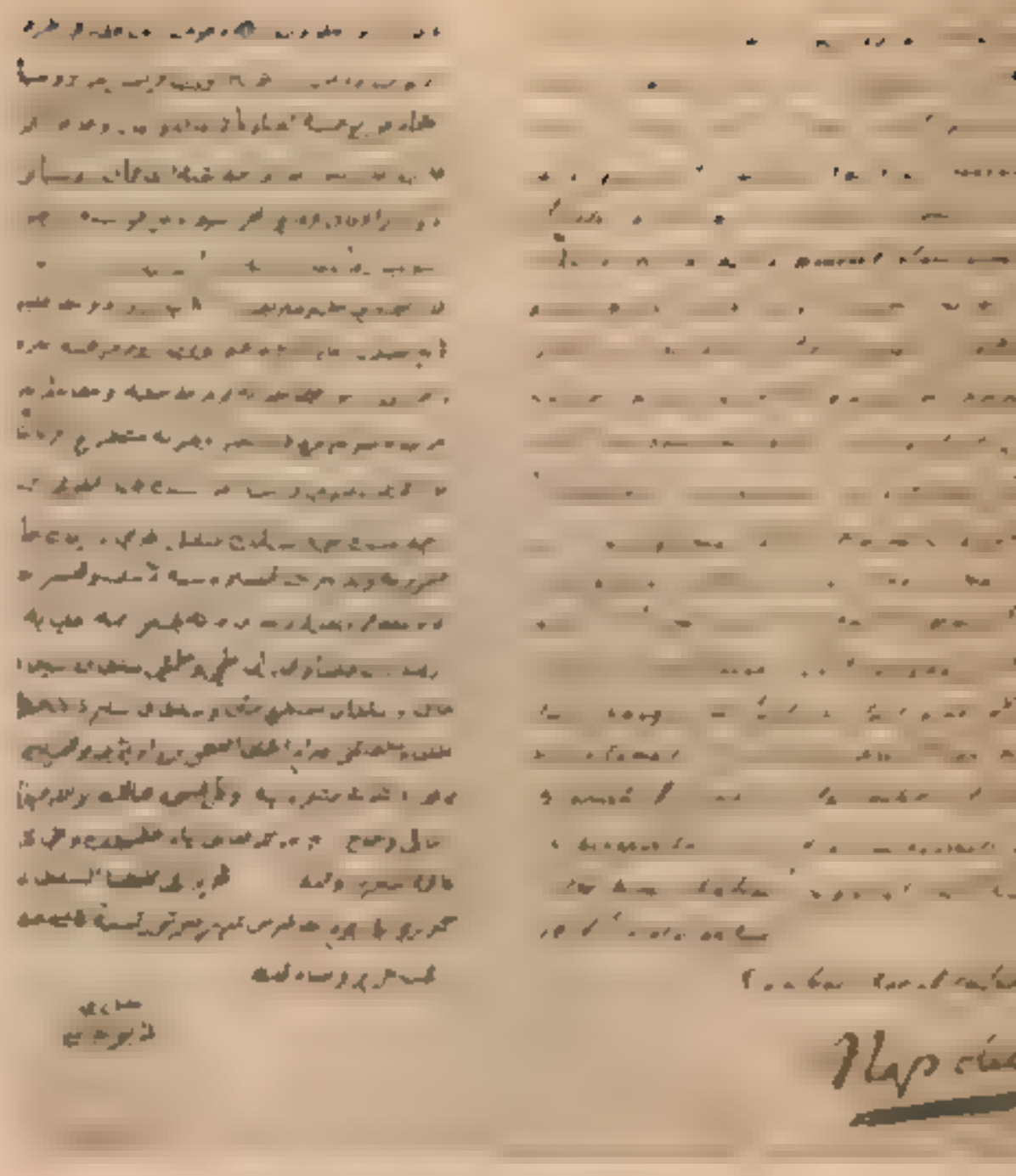

Napoléon'un yazdığı mektubun son kısmı.

Nasıl düşüneceğime ve ne yolda hareket edeceğime karar vermek için senin cevabını bekliyorum. Bundan böyle artık saltanatta kalmak istemiyor ve Fransa'nın düşmanlarının hükmü altına girmek istiyorsan, Fransa'nın en eski müttefikinin gütmek istediği bu kör ve kötü politikadan büyük üzüntü duyacağım. Seni bu kadar yükselten kaderin, Süleyman, Mustafa ve Selim'in imparatorluğunu mahvetmek istediğini bir kere daha anlayacağım. Yer yüzünde her şey yok olur, yalnız Tanrı ölümsüzdür. Bu sebepten, Tanrı'nın günlerini ve ikbalini arttırmasını, kıvançla doldurmasını ve sana hayırlı bir son ihsan etmesini dilerim.

Tuilleries imparatorluk sarayında 13'üncü yılda ve 10 Pluviose'da yazılmıştır (29 ocak 1805).

Aziz ve hakiki dostun
Napoléon

---

(1) Topkapı Sarayı Arşivi No. E. 12287/2.

İran, Pakistan ve Afganistan'daki

Anıt - Kabirler

Yazı ve Fotoğraflar : Edibe Oolu

İRAN, Afganistan ve Batı Pakistan, geçmişin ünlü Türk ve İslâm imparatorlukları kalıntılarının kesif olarak bulundukları ülkelerdir. Bu ülkeler yüzyıllar boyunca birbirleriyle siyasî ve sanat yönünden ilgi kurmuş, birçok alanlarda birbirlerini etkilemişlerdir. Bizim de onlarla muhtelif alâkalarımız olmuştur.

Bu ülkelere yaptığım seyahat sırasında, son yarım asır içinde arka arkaya büyük gelişmeler gösteren bu ülkelerin bir benzerlikleri daha dikkatimi çekti. Bu da onlara bağımsızlıklarını kazanmada liderlik eden kurtarıcıları için yaptırdıkları anıt - kabirlerin benzer yönleridir.

Atatürk'ün anıt - kabrini de içlerine katarak benzer yönlerini şöyle sıralayabiliriz: İran'da, Rıza Şah'ınkini saymazsak hepsi de bulundukları şehirlerin bir tepesi üzerinde inşa edilmiştir. Hepsi de kendi mimarilerinden uzaklaşmış, günümüz modern mimarî tarzından faydalanarak yapılmıştır. Bu yüzden hepsi de belirli bir mimarî ekole sokulamayan yapılar olmuştur. İnşaat için gerekli para, milletlerine ait bütçelerden ödenmiştir. İnşa süresi hemen hemen aynı sebeplerle duraklamalara uğradığından uzamıştır. Nadir Şah ve Ali Cinnah'ın kabirleri ise henüz tamamlanmamıştır.

İRAN'DA ŞEHİNŞAH'IN KABRİ

Bugünkü İran'ın kurucusu Şehinşah Rıza Pehlevî'nin anıt - kabri Tahran'da, şehrin merkezî bir yerinde beyaz ve renkli mermerlerle inşa edilmiş mütevazı bir binadır. Mütevazı deyimini kullanıyorum, çünkü İran'ın çok süslü ve dünyaca bilinen türbeleriyle kıyaslanınca, Şehinşah'ınki gerçekten çok sade bir yapı olarak kalır.

II. Dünya Savaşı sırasında ülkenin Müttefik kuvvetleri tarafından işgal edilmesi üzerine Şehinşah tahtını oğlu şimdiki İran şahı lehine terketmişti. Sonradan Güney Afrika'nın Johannesburg şehrine yerleşen Şehinşah, 68 yaşındayken ülkesinin dışında hayata gözlerini yummuştur. Ülke sükûna kavuştuktan sonra, 1950'de nâşı, muhteşem bir törenle yurda getirilen Şehinşah'ın kabri 1959'da tamamlanmıştır.

Bilindiği gibi modern İran'ın kurucusu olan Rıza Şah, Hazer Denizi kıyısında Mâzenderân'da bir asker ailesinin çocuğu olarak doğmuş, 14 yaşından itibaren kendisi de orduda görev almaya başlamıştır. Kaçar hanedanının son hükümdarı Ahmed Şah Kaçar'ın yetersiz idaresi, ülkede bir huzursuzluk yaratmıştı. Rıza Şah günden güne bozulan düzeni görmüş ve 22 şubat 1921'de başında bulunduğu tugay ile Tahran'ı ele geçirmiştir. Böylece kansız bir ihtilâl ile ülkede bir devrim, daha doğrusu hanedan değişikliği yapılmıştır.

Bu devrim hareketinden sonra Rıza Pehlevî, artık ülkesinin bir lideri olmuştur. Onu, başlangıçta zamanın kabinesinde millî savunma bakanı, daha sonra hü-

kümeti kurmakla görevli ve nihayet Ahmed Şah'ın yurdu terkedişi üzerine de, 31 ekim 1925'de parlamentonun isteğiyle devlet başkanı olarak görmekteyiz. 25 nisan 1926'da muhteşem bir törenle taç giyen Pehlevi, hükümranlığı sırasında İran'ın modern dünyaya yönelmesi için gayret sarfetmiş bir liderdir.

Tahran'ın işlek bir bölgesinde, bir hektarlık alana yayılan kabri, iki bölümde incelemek yerinde olur. Ön kısımdaki mumyalık veya lahdin bulunduğu kısım ve arkadaki ek binalar.

Renkli mermerlerin çevrelediği bir alan üzerinde yükselen bina İran mimarisi hususiyetlerini göstermektedir. Anıt - kabir, Horasan - Yezd bölgesinden getirtilmiş mermerlerle kaplıdır.

Dış görünüşünü yeknesaklıktan kurtarmak için yan cepheler yüksek ve yuvarlak kemerlerle açılmıştır. Genel görünüşünde kübik bir blok havası vardır. Üzerinde eski İran kubbe mimarisine uymayan küçük, aldatıcı bir kubbe vardır. Genel olarak dış görünüşü ile İran için yeni bir fikir, üslûp ve karakteristiği olan bir yapıdır.

Şehinşahın kabri, bu binanın alt kısmında daire şeklinde inşa edilmiş bölmededir. Lahdin üzeri 13 ton ağırlığında, içinde altın rengi damarları olan siyah mermerle kaplıdır. Lahdin etrafını bej renginde, altışar metre yüksekliğinde sütunlar çevrelemektedir. Duvarlara Kur'ân'ın bir süresi nefis bir nesih yazı ile yazılmıştır. Lahdin yanına Rıza Şah'ın çok takdir et-

tiği ve tıpkı-basımla çoğaltılan ünlü hattat İbrahim Kumi'nin el yazması bir Kur'ân konulmuş.

Yapının üst kısmı da yuvarlaktır. Bu kısım da bej rengi sütunlarla zenginleştirilmiştir. İki buçuk ton ağırlığında muhteşem bir avizenin süslediği bu kısımda duvarlarda kûfî yazıyla yazılmış sûreler dikkati çekmektedir.

Öndeki kabir binasının arkasında yani, batı kısmında iki büyük salonu ihtiva eden ikinci kısmın bir yanı Kur'ân-ı Kerim müzesi, diğeri de Şehinşah'ın şahsi eşyaları ile kendisine verilen hediyelerin sergilendiği bir salondur. Teşhirdeki Kur'ânlar arasında bilhassa Hicrî 1015 yılında deri üzerine at kuyruğu kılı ile yazılmış olanı zikre değer.

KÂBİL'DEKİ ANIT-KABİR

Hediyeler kısmında da devrin hükümdarlarının verdiği hediyeler yer almaktadır. Şah'ın Türkiye'ye yaptığı bir resmi ziyaret sırasında Atatürk'ün kendisine hediye ettiği yarım kilo som altından yapılma, bir yüzünde kendisinin, diğerinde Şah'ın portresinin bulunduğu bir madalyon da teşhir edilmektedir.

Bugünkü Afganistan'ın kurucusu Nadir Şah'ın anıt - kabri başkent Kâbil'in yüksek bir tepesinde ihtişamla yükselmektedir. Kâbil, Afganistan'ın diğer bölgelerine kıyasla tarihî eserler bakımından oldukça fakir bir şehridir. Bu yüzden beyaz mermerden yapılmış olan Nadir Şah'ın türbesi çok uzaklardan bile dikkati çeker.

Bilindiği gibi şimdiki Afganistan Kralı Zahir Şah'ın babası olan Nadir Şah da tahta bir ihtilâl ile geçmiştir. Afganistan'ın ünlü krallarından Emir Dost Muhammed'in soyundan gelmektedir. Aynı zamanda devirdiği kral Emanullah Han'ın da kuzenidir.

Nâdir Şah, 1933'te bir öğrencinin kurşunu ile hayata veda etmiştir. Yerine geçen oğlu Zahir Şah zamanında Nâdir Şah için bir anıt - kabir yapılmıştır.

Nâdır Şah'ın türbesine merdivenle çıkılan, iki tarafı ağaçlı, taşlarla kaplı bir yoldan girilmektedir. Yol daha sade ve küçük olmak üzere bizim Anıt - kabir'in girişini andırmaktadır. Yolun sonunda, iki tarafta nöbetçi kulübeleri bulunan esas kabir kısmı bahçesine girilmektedir.

Birkaç mermer merdivenle çıkılan bina, iki kısımdan meydana gelmektedir. Madenî büyük bir kapıdan girilen methal

Rıza Şah, Tahran'ın ortasındaki bu sade ve mütevazı binada gömülüdür.

Ali Cinna'nın lâhdi, küçük ve beyaz mermerdendir. Zenginliğini üzerindeki kabartma motiflerle yazı vermektedir.

kısmı ve lahdin bulunduğu esas bina. İki yanında da birer kapısı bulunan methal kısmının cephesi kabartma, kare motiflerle, saçağı ise ince bir taş işçiliği ile süslenmiştir.

Esas bina, köşe cepheleri dar, yan yüzleri geniş bir sekizgen şeklinde inşa edilmiştir. Dar cephelerde bir, genişlerde ise beşer tane dar ve yüksek pencere vardır. Cephenin yeknesak mermer beyazlığı yine beyaz mermerle kademelendirilerek yok edilmiştir.

İçeride yerler, Afganistan'ın çeşitli bolgelerinden getirilmiş çok renkli mermerlerle kaplanmıştır. Methalin zemininde yeşilin çeşitli tonları görülürken, lahit bölgesinde yerler siyah ve yeşil olarak ayrılmıştır. Lahit siyah, damarlı bir mermerden yapılmış. Dört tane büyük köşe sütunu lahtin üzerine gelen küçük kubbeye de ayak vazifesi görüyor. Büyük sütunların arasındaki daha ince sutunlar esas salonu üç tarafından çevreleyip, kenarlarda birer galeri meydana getirmektedir.

Lahdin giriş kapısına bakan kısmında, «Lâ İlâhe ill'Allah Muhammeden Resul'Ullah» yazılıdır. Onun altında Kraliyet arması ile «El Gazi Muhammed Nâdir Şah» yazısı okunmaktadır.

Ayrıca Nâdir Şah'ın krallığı zamanındaki sancağı da bu kısma, yani baş ucuna yerleştirilmiştir.

Anıt - kabir, yine aynı şehirde, diğer bir tepe üzerinde yatan Bâbur Şâh'ınkiyle kıyaslanınca gerçekten çok büyük ve lüks bir kabir olarak dikkati çekmektedir.

Ayrıca yapının, ziyaretçilere açık olmayan birinci katında Nâdir Şah'tan başka kardeşleri Serdar Muhammed Aziz, Serdar Muhammed Hâşim, Serdar Şah Mahmud ile, oğlu Prens Muhammed Ekber de gömülüdür.

TİMUROĞULLARI'NIN YOLUNDA

Pakistan'da millî liderin doğuşu daha farklı olmuştur. Çünkü Pakistanlılar önce İngiliz sömurgeciliğinden kurtulmak, sonra da Hindistan yarımadasındaki Müslümanlar'dan meydana gelecek bağımsız bir devlet olmak yolunda gayret sarfetmişlerdir. Onlara bu çalışmalarında Kaaid-l Âzam, yani büyük lider Muhammed Ali Cinnah öncülük etmiştir.

Pakistanlılar millî liderlerini çok sevmekte ve onu «Evrengzib'den sonra Müslüman dünyasının en büyük lideri» diye vasıflandırmaktadırlar. Muhammed Ali Cinnah, 25 aralık 1876'da Karaşi'de doğmuş ve aynı şehirde ölmüştür. Karaşi'yi çok sevdiği için onu şehre hâkim bir yere gömmüşlerdir. Pakistanlılar, bağımsız-

lıklarını kazanmalarından bir yıl sonra, milli liderlerini kaybedince çok sarsılmışlar, ülkede zaman zaman huzursuzluklar doğmuştur. Bu yüzden liderlerine yakışır bir kabir yaptırma kararı ve temele ilk harcın atılması, Ali Cinnah'ın ölümünden on iki yıl sonra, 31 temmuz 1960'da eski Başkan Mareşal Eyüp Han'a kısmet olmuştur. 1969 sonunda tamamlanmasına çalışılan anıt - kabir, bittiği zaman, Karaşi'nin sayılı abidelerinden biri olacaktır.

Pakistanlılar'ın Anıt - kabiri'nin yapımını yerli bir inşaat şirketi yönetmekte, kabrin etrafı ve bahçesini de bir Japon müteahassıs düzenlemektedir. Kabrin mimari yönden Pakistan'ın çeşitli bölgelerindeki Timuroğlu devletinden kalan anıtlarla bir benzerliği vardır. Gerçi bina bugünkü haliyle ve ilk bakışta bir karakteristiği bulunmayan modern bir yapı olarak görünmekteyse de, detaylar tek tek incelenince bazı benzerlikler kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Dışarıdan dörtgen şeklindeki kabrin yan duvarları, Timuroğlu yapılarında da yaygın olduğu gibi küçük kemerlerle açılmıştır. Cepheler renkli çini ile gölge - ışık tekniğinde kaplanmaktadır.

1600 metrekarelik bir alana yayılan anıt - kabrin Lâhur'daki Timuroğlu anıtlarına benzer yönünün en belirlisi, kat kat akan sudur. Türbeye bir tanesi resmî ziyaretler için olmak üzere dört ayrı kısımdan girilmektedir. En ihtişamlı görünüşlü ve ana caddeye açılan ön kısma, etrafı ağaçlar ve renkli ışıklarla zenginleştirilmiş 45 basamaklı bir yoldan girilmektedir. Geniş yolun iki tarafı merdivenlidir. Ortasına altmışar metrekarelik 15 tane havuz inşa edilmiş olup, sular yukarıdan aşağı doğru akmaktadır.

Dışardan dikdörtgen olarak görünen yapı, içerden sekizgendir. Üzerindeki fil. kuaz rengi mozaik çini ile kaplı kubbesi bu sekizgen kaide üzerine oturtulmuştur. 20,5 metre kutrundaki kubbe, yapılış yönünden fazla önem taşımamaktadır.

İçerde, kubbenin oturtulduğu yuvarlak kısım balkon veya galeri şeklinde giriş holünü çevrelemektedir. Bu kısma sekizgen binanın dört köşesindeki merdivenlerle çıkılmaktadır. Giriş holünün duvarları beyaz mermerle kaplıdır. Giriş holünün beyaz mermer zemini ise yer yer siyah mermerlerle dekore edilmiştir.

Holün dört köşesindeki merdivenlerle aynı zamanda lâhdin bulunduğu kısma inilmektedir. Burada hafif kreme kaçan beyaz mermerle kaplı salonun ortasında Cinnah'ın kendinden desenli sade ve küçük mermer lahdi yükselmektedir. Salon sadeliğiyle dikkati çekiyor. Lahit de şekil bakımından biraz Cihangir ve onun gözdelerinden olduğu belirtilen Anarkali'nin lahdine benzemekteyse de, onlar gibi renkli ve süslü değildir.

Henüz inşaatı devam eden Kaad-i Âzam'ın anıt-kabri kat kat yükselen havuzları ve iri yeşil yapraklı bitkilerle süslenmiş merdivenleriyle Lâhur'daki Timuroğulları türbelerinin modern bir benzeridir

Zeytinburnu bakımevinde
üstün zekâlı Gülay resim yapıyor.

Çocuk Esirgeme Kurumu

Röportaj: Öz Dokuman
Fotoğraflar: Kutlu Ertuna

TÜRK'ÜN en büyük hasletlerinden biri, kimsesizlere, terkedilmişlere elini uzatması, muhtaçlara yardım etmesidir. İşte, sokağa atılmış, ufacık kaderiyle başbaşa bırakılmış küçüklere, anasız - babasız yavrulara şefkat kolunu uzatan Çocuk Esirgeme Kurumu. Çeşitli güçlüklere rağmen yılmadan, geleceğin Türkiye'sini emanet edeceğimiz yavrularımızı kanatları altına alıyor, onlara ana - baba yokluğu ve mahrumiyet göstermemeye çalışıyor.

Öksüz çocuklara yardım etmek, onları giydirip - içirip, eğitmek, yüzyıllar önce ele alınmış bir sosyal problemdir. Eski Yunan'da ve Roma'da, terkedilmiş çocukları devlet himaye ederdi; dinin de çocukları korumakta büyük rolü vardı. XIV. yüzyılda bazı Hıristiyan tarikatleri, öksüz çocuklara bakmak için kilisenin yanında bakım evleri kurmuşlardı. Burada kimsesiz çocuklar bakılır, onlara dinî eğitim verilirdi.

1789 Fransız İhtilâli'nden sonra, Konvansiyon bir karar alarak, bakılmaya muhtaç çocukların, devletin himayesi altında olduğunu ilân etti. Sonraki yıllarda ise Fransız hükümetleri zaman zaman, kanunlar ve kararnameler yayınlamış, bazı kamu idare ve kuruluşlarına görevler yüklemişlerdir.

Memleketimizde ise, Selçuklular'dan beri çeşitli şehirlerimizde vücuda getirilen vakıflar, muhtaçlara, yoksullara yardım elini uzatan hayır kurumlarıdır. XIV. yüzyılın sonlarında eski adı Lârende olan Konya'nın Karaman kasabasında, Karamanoğlu İbrahim Bey, büyük bir vakıf meydana getirmiş, burada hem fakir ve muhtaçlara yemekhane, hem de eğitim çağındaki küçükler için medrese ve bakımevi kurulmuştu. Daha sonraki yıllarda, memleketimizde bu gibi hayır müesseseleri artmıştır.

Ya şimdi kimsesizlere, terkedilmişlere bakan, onları koruyan müesseseler?.. Çocuklar şefkat ister, himaye ister, talim ve terbiye ister.

Çocuk Esirgeme Kurumu, bu görevi yüklenmiş en büyük kuruluşumuz. Istanbul merkez idare kurulu üyesi Mehmet Yıldırım, çocuk dâvasına candan, yürekten bağlı bir yönetici; uzun yıllar hizmet etmiş, çocuk dertlerini, problemlerini iyi biliyor.

— Kuruluşu yarım yüzyılı geçen Çocuk Esirgeme Kurumu, şüphesiz, toplumumu-

Avrupa'nın en modern tesislerinden biri olan Zeytinburnu bakımevi ve eğitim merkezi.

Ç.E.K. Karaköy şubesinde çocuklar oyun oynuyor.

za büyük hizmetler etmektedir. Kısaca, kuruluşunu anlatır mısınız?

Mehmet Yıldırım :

— Çocuk Esirgeme Kurumu 10 haziran 1921'de Atatürk"ün direktifiyle kurulmuş bir müessesemizdir, diye ağır ağır anlattı.

Bugün 48 yıllar bir hayır yuvasıdır. O günlerde memleketimiz ölüm - kalım savaşında. Cephede savaşan babaların, onlara cephane yetiştirmek için canını dişine takmış anaların geride kalan çocuklarına kimler bakacak? Çocuk şefkat ister, korunmak ister. İşte bu gerçeği gören Atatürk, çadırlı ordugâhta bir kısım meydana getiriyor ve burada çok küçük bebeklerden 3-4 yaşındaki yavrulara kadar çocuklar bakılıyor. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ise Atatürk, bu kurumu geliştiriyor. Çocukların dert ve dâvaları millî bir mesele olarak ele alınıyor. İlk zamanlarda ağır bir tempo ile gelişen Ç.E.K., 1944'ten sonra hızlanıyor. Bugün, birçok şehirlerimizde, hattâ Istanbul, Ankara gibi büyük illerimizde birçok ilçede çocuk yuvaları ve dispanserleri kurulmuştur.

— Çalışmalarınız nasıl oluyor? Yani memleketimizde öyle çok bakılmaya muhtaç var ki...

Mehmed Yıldırım hafifçe gülümsedi:

— Bu çok doğru işte. Memleketimizde pek çok öksüz, bakılmaya muhtaç çocuk var. Hangi birine elini uzatasın; biz mümkün olduğu kadar problemli çocukları korumaya, babası yahut anası akıl hastası olup yahut bir suç işlemiş, veya kimsesiz olup da bir yakınında kalan çocuklara bakmaya çalışıyoruz. Bir de gündüz bakımevlerinde, çalışan ana - babanın çocuklarına bakılır.

— Istanbul'da kaç şubeniz var?

— Eyüp, Kasımpaşa, Kocamustafapaşa, geceli yuvaları, Karaköy, Alemdar, Kasımpaşa, Zeytinburnu gündüz bakımevleri, Zeytinburnu eğitim merkezi, Bakırköy doğumevi ve çeşitli semtlerde çocuk dispanserlerine sahibiz. Dispanserlerde hasta çocuklar az bir ücretle tedavi edilirler.

Birden sözünü kestim:

— Bunca şubenize rağmen faaliyetleriniz yeterli değil öyle mi?

— Öyle ya, diye başını salladı. Istanbul'un nüfusu 2 milyon civarında. Hesaplarımıza göre şehrimizde 1 milyona yakın problemli çocuk var. Çocuk, devamlı bakım, itina ister.

Yuva müdiresi Yurdanur Yiğit ve öğretmenler nezaretinde çocuklar eğleniyorlar.

TARİHİ KILIÇALİ PAŞA KÜLLİYESİ

Birden içimde bir istek belirdi. Yuvalardaki, bakımevlerindeki yavruların duygularını, yarattıkları dünyaları öğrenmek istedim.

Tophane'de tarihi Kılıçali Paşa camiinin hemen arkasındaki dar sokağa saparak, bir kanadı açık, koyu yeşil demir kapıdan, Kılıçali Paşa medresesine girdik. Burası 1580 yılında Kapdân-ı deryâ Kılıçali Paşa tarafından yaptırılmış, mimarı da Koca Sinan.

Büyük taş bir avlu, tam ortada mermer bir şadırvan, şadırvanın kenarı çepeçevre taflanla sarılı; az ileride büyücek bir kum havuzu var. Çocuklar öğle yemeğini yemişler; kimi kum havuzunda oynuyor, kimi salıncakta sallanıyor.

Kılıçali yahut öbür adıyle Karaköy Çocuk Yuvası Müdiresi Yurdanur Yiğit, genç bir yönetici; Keçioren Hemşire Okulu mezunu, ayrıca Fransa'ya gidip 3 yıl çocuk bakımı ve eğitimi üzerinde ihtisas yapmış

— Çok eski bir yapı olduğu için bakımı bir hayli güç, dedi. Her yıl tamir ediyor, boyatıyoruz.

— Kaç çocuk var? diye soruyorum.

— Karaköy, gündüz bakımevidir, 42 çocuğa bakarız. Babası, yahut anası çalışan veya ana - babası olmayıp, çalışan bir akrabasının yanında kalmak zorunda olan çocukları alırız. Yavrular burada oynar; en son pedagojik metodla terbiye edilir

— Kaç yaşındaki çocukları alıyorsunuz?

— 3 ile 6 yaş arasındaki çocukları alırız. Mali imkânı yerinde olan kimseler bakım için para öderler.

Öğle güneşi avluya dikleınesine iniyor ama ince bir serinlik var. Çocukların bağırışı taş duvarlarda yansıyor, hepsi neşeli, sevinçli; ana şefkati aratmayan öğretmenlerin nezaretinde oynuyorlar.

Salıncakta sallanan bir grup küçüğe yaklaşıyorum; mavi önlük giymiş, cin ba-

Cemal Özdemir, Ç.E.K. merkez kurulu üyesi Mehmed Yıldırım ve Zeytinburnu tesisleri müdiresi Sema Ulcay (sağda), yuva öğretmenlerinden Etisan Bilbeysi, çocuklara yemek dağıtıyor (aşağıda).

kışlı bir erkek çocuğu; iplere sarılmış:

— Adın ne senin?

— Tevfik Cem.

— Kaç yaşındasın?

— Beş.

Tevfik Cem'in babası halli vakitliymiş, çocuğunun böyle bir bakımevinde bulunmasını, muhtaç çocuklarla birlikte büyümesini istemiş. Az ileride 4 - 5 yaşlarında küçük bir kız, duvara dayanmış, koşup oynayanlara bakıyor. Yaklaşıp soruyorum:

— Senin anan var mı?

— Tabiî var, diye kaşlarını çattı.

— Ya baban? O ne iş yapıyor?

— Bilmem, deyip hızla uzaklaşıyor.

Yurdanur Yiğit:

— Efendim, adı Yaprak'tır, diye izahat veriyor. Babası beş yıl önce Almanya'ya gidiyorum diye evden çıkmış, bir daha dönmemiş. Anası bir fabrikada çalışır. Ayda eline 400 lira kadar para geçer. İşte, onunla geçinmeye çalışıyorlar.

— Ya çocuğun kimsesi yoksa? Yahut çok fakirse?

— Biz çocuklara 6 yaşına kadar bakarız, sonra durumlarına göre okula giderler.

Mehmed Yıldırım heyecanla söze karıştı:

— Bu yuvada yetişen bütün çocuklar, okullarda pek iyi derece alırlar. Bakın, bir hâtıramı anlatayım. Bir gün bir hava asteğmeni karşıma dikildi. Bu yuvada yetişmiş, sonra Harp Okulu'nda okuyup subay olmuş; ilk maaşını Karaköy yuvasına vermek istiyormuş. İnanmazsınız, heyecandan gözlerim doldu. Ama, çok yoksul olup da burada bakılan, sonra büyüyüp avukat, doktor olan nice yavrularımız var ki, nedense bir daha buraya gelmiyorlar.

Karaköy Ç.E.K. Başkanı genç bir sanatçı; Sabri Çalkılıç. Sempatik, güler yüzlü. Güzel Sanatlar mezunu. Dertli dertli başını salladı :

— Her gün pek çok ana, yahut eşini kaybetmiş baba geliyor, çocuğunun gündüzleri burada bakılmasını istiyor. Ama imkânımız az. Her çocukla ayrı ayrı uğraşmazsan olmaz ki.

Yuvanın iki öğretmeni var. Biri Kıbrıslı; Safiye Aziz, iki yıldır buradaymış. Öbürü Nevriye Kurtbil. Her ikisi de enstitü mezunu. Çocuk bakımı üzerinde ihtisas yapmışlar.

KASIMPAŞA ÇOCUK YUVASI

Çarşı içinde, bahçeli büyük bir bina vardır; yeşil mozayikle bezenmiş, iki katlı bir yapı... Dar bir aralıktan geçildikten sonra büyücek bir taş avluya girilir. Dar aralığın üzeri yeşil asma dallarıyle örülüdür. İşte Ç.E.K.'nun Kasımpaşa Yuvası.

Başkan Emrullah Tiryaki, 1942 yılından beri Ç.E.K.'nda çalışıyor.

—Bu binayı 4 yıl önce görecektiniz, diye söze başladı. Ahşap, yıkık bir şeydi. Sağdan soldan bulduk buluşturduk, bu hale getirdik.

Gerçekten de öyle, odaları büyük, salon aydınlık, tertemiz, çocukların istirahat ettikleri, oynadıkları odalar renk renk. Bir oda açık yeşil, öbürü açık pembe. İri çiçekli koyu renk perdeler. Salonun ortasında, ancak küçük çocukların oturabileceği yükseklik ve büyüklükte pembe masayla, iskemleleri gösterdim. Hafiften gülümsedi:

— Burada ne çocuklar var bilseniz, dedi. 60 çocuğa bakıyoruz. Çevremiz de öyle zengin değil. Çoğunun ailesinde binbir dert var.

Gündüz bakımevinin hemen yanıbaşında, ağaçlık bir bahçe içinde, iki katlı taş bir bina var. Burası Ç.E.K.'nun Kasımpaşa gece bakım yuvasıdır. Müdiresi Oya Kayacık, çok mütevazı genç bir yönetici. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunu. Büyük bir apartmanı varmış. Ama öylesine çocuk âşıkı ki, durmadan dinlenmeden çalışıyor. Apartmanından aldığı kiraları kimsesiz yoksul çocuklar için harcıyor.

Mehmed Yıldırım:

— Oya Hanım fahrî olarak çalışır, dedi. Yüksek maaşla kendisini Keçiören Yuvasına tayin edelim dedik, bir türlü kabul etmiyor. Burada daha faydalı olurum diyor. Bakın, şu buzdolabını ve onun gibi nice eşyayı o aldı. Bu gün bir çocuğun aylık masrafı 300 lira civarındadır. Elimizdeki mahdut bütçeyle bunca muhtaç yavrulara bakmak için çırpınıp duruyoruz.

AVRUPA'NIN EN BÜYÜK ÇOCUK BAKIMEVLERİNDEN BİRİ

Avrupa'nın ve Balkanlar'ın en büyük çocuk bakımevi ve eğitim merkezlerinden biri nerededir bilir misiniz? Zeytinburnu'nda. Evet, Istanbul'un gecekondu bölgelerinden birinde.

Tozun ince ince yağdığı, kaldırım boyunca yerden yığma evlerin birbiri üzerine abandığı yoldan geçerek yepyeni, çok güzel, modern bir yapıya ulaştığımız zaman bir hayli şaşırdım. Hele içeri girip odaları, oyun salonlarını, yemekhaneleri görünce şaşkınlığım daha da arttı.

Mehmed Yıldırım şaşkınlığımı bakışımdan anlamış olacak, gülerek :

Ç.E.K. İstanbul İl Başkanı Tal'at Yücebaş, çocuk dâvası üzerindeki görüşlerini anlatıyor.

— Bu tesisi beş kuzey ülkesi müştereken yaptı, diye anlattı. Savılı modern tesislerden biridir. Hem çocuk bakım yuvası, hem de eğitim merkezidir.

Zeytinburnu yuvasının genç bir müdiresi var: Sema Ulcay. Amerika'da, Colombia Üniversitesi'nde okumuş. İyi İngilizce biliyor, çocuk eğitimi üzerine ihtisas yapmış.

— Doğrusu çok güzel bir yuva, dedim.

— Efendim, gerek yuvamız, gerekse eğitim merkezimiz en son ilmî metodlarla yapılmış, çocukların psikolojisi göz önüne alınarak tefriş edilmiştir. Burada esas olan, öğretim değil, eğitimdir.

— Kaç çocuk var?

— 60 kadar çocuğa bakarız. Biliyorsunuz burası gündüz bakımevidir. Çalışan ana - babalar az bir ücret karşılığında çocuklarını buraya bırakırlar. Hiç para veremiyecek olanların çocuklarını da kabul ederiz. İsterseniz bir gezelim, hem tesisi hem de çocukların nasıl vakit geçirdiklerini görürsünüz.

Büyücek bir salona giriyoruz. Duvarda irili ufaklı resimler var. Bir köşede renk renk iskemleler, masalar, hepsi de ufacık şeyler. Çocukların bir kısmı resim yapıyor, bazısı evcilik oynuyor.

— Bütün çocukları civardan alıyorsunuz. Acaba çocukların günlük yaşayışıyle burada geçirdikleri saatler tezat meydana getirmiyor mu?

— İlk zamanlarda alışamamanın verdiği bir ürkeklik oluyor, ama sonra alışıyorlar.

— Kaç öğretmeniniz var?

— Altı öğretmen vardır. Bunların üçü Türk, diğerleri de Danimarkalı, İsveçli ve Norveçli'dir.

Eski bir Çocuk Esirgemeci olan Cemal Özdemir söze karıştı:

— Yavrularımızın yetişmesinde önemli olan, onlara ana - baba yokluğu hissetirmemektir. İlk bakışta neden bu kadar modern bir tesis, gecekondu semtinde yapılmıştır gibi bir soru akla geliyor. Ama tatbikat umulduğundan da iyi sonuçlanmıştır.

İngrid Lindros, İsveçli bir öğretmen. Sapsarı, uzun mu uzun. Bir oraya, bir buraya koşuyor, her çocukla meşgul olmaya çalışıyor. Lotte Nielsen de Danimarkalı. O da bir köşede resim yapmaya çalışan bir küçük kızın önlüğünü düzeltiyor. Yaklaşıyorum. Şipşirin bir yüzü var kızın. Mağrur bir edayla fırçayı alıyor, önündeki kartona sürüyor. Sert kırmızılar, yanında kanarya sarısı yollar... Kimbilir kafasında neler var? Neleri renklerle dile getirmek istiyor.

Sema Ulcay usulca fısıldadı:

— Efendim. Kızın adı Gülay'dır. Anası geri zekâlı diye çok üzülüyormuş. Bize ge-

tirdiler. Bir, iki test uyguladık. Ve gördük ki Gulay geri zekâlı değil, tersine üstün zekâ ve kabiliyetli bir çocuktur.

Sonra öbür salonları, yemekhaneleri, banyo dairesini, bahçeyi gördük. Pırıl pırıl, tertemiz, iç açıcı. İnsana güven duygusu veriyor.

Mehmed Yıldırım:

— Burası Ç.E.K. Genel Merkezi'ne bağlıdır dedi. Yıllık bütçesi 280 bin lira civarındadır. Düşünün biz Istanbul'da ancak 600 çocuğa bakabiliyoruz. Artık daimi gelir sahibi olmamızın lüzumu anlaşılmıştır. Göztepe'de bir arsamız var, satıp, büyük bir çocuk sitesi kuracağız Fındıklı'da da bir arsamız var, orada büyük bir iş hanı yaptırıyoruz. Böylece gelirimiz artacak.

Eğitim merkezinde ise 20 kadar genç kız, çeşitli konularda ihtisas görüyorlar. Enstitü mezunu genç kızlarımız ilerde Ç. E. K. yuvalarında görev alacaklar.

Ç.E.K., Istanbul İl Başkanı Talʼat Yücebaş, mütevazı, çalışkan, mükemmel bir insan. Yıllar yılı bu dâvaya emek vermiş, kimsesiz yoksul çocukların derdini kendi derdi bilip, kucak açmış onlara:

— Çocuk, bir milletin temeli, varlığı ve geleceğinin teminatıdır, divor. Ruhça ve bedence sağlam çocuklar yetiştirmek zorundayız. Bugün maalesef çocuk adı, bir ticaret konusu haline getirilmiştir. Zararlı yayınlar, gangster filmleri, v.s., körpe dimağları zehirlemektedir. Biz, hayırsever vatandaşlarımızın maddi mânevî desteğiyle, yoksul, terkedilmiş çocuklara bakmak, onları korumak savaşı içindeyiz. İmkânlarımız mahduttur.

— Bizde de çocukların (Koruyucu Aile)ler yanında barındırılması düşünülüyor mu?

— Bu, her şeyden evvel teşkilât, yetiştirilme ve zaman işidir. Bir aile yanına çocuğu vermekle iş bitmiyor. Bu çocuğun yetiştirilmiş (Sosyal asistanlar) tarafından, verilen aileler yanındaki durumunun devamlı kontrolu icabetmektedir. Bizim toplumumuzda korkunç bir (evlâtlık) müessesesi vardır. Bu yavrucaklara, bazı kendini bilmeyen ailelerin ne şekilde bir hayat yaşattıklarını hepimiz biliriz. Hazırlıksız olarak bu sistemin tatbiki faydadan çok zarar verir. Bu yüzden Kurumumuz halen (Koruyucu Aile) işinde bir hazırlık devresindedir.

Ümidimiz, geleceğimiz, her şeyimiz çocuklarımızdır

Ç.E.K. yuvalarında çocukların boş zamanları modern eğitim esaslarına göre değerlendirilir.

Muhiddin Sandıkçıoğlu ve Ferruhzat Turaç, Galatasaray müzesinde.

Spor Kulüplerimizin Tarihi: 3

Galatasaray Kulübü

Röportaj: Aydın Dokur
Fotoğraflar: Kutlu Aziz

KURULDUĞUNDAN bugüne kadar, yıllarca, gerek Türk kültür hayatına, gerekse Türk sporuna hizmet etmiş bir teşekkülümüz var: Galatasaray Lisesi ve Galatasaray Spor Kulübü.

Bu iki yuvayı birbirinden ayıramazsınız. Her ne kadar Galatasaray Spor Kulübü'nün kuruluşu 1905'tir ama, Galatasaray spor tarihi ta 1482 yılına kadar uzanır.

Galatasaray mektebi, şimdiki lisenin bulunduğu yerde II. Sultan Bâyezid tarafından 1482 yılında kurulmuştur. O zaman henüz genç olan hükümdar, ava ve her türlü idmana meraklıydı. Hattâ ders programlarında, spora büyük önem verilmesini buyurmuştu.

O devirde Galatasaray mektebinin çevresini büyük ve dümdüz alanlar kuşatıyordu. İşte bundan faydalanan gençler, bol bol ok atma, binicilik, cirit, güreş, yarış, top ve çûp, çomak, tomak gibi oyunlarla çeviklik ve kuvvet kazanmaya çalışıyorlardı. Okulda da, gençlere bunları öğretecek iyi hocalar, değerli kemankeş üstadlar vardı.

1868 yılında Sultan Abdülaziz'in fermanıyle Sadrâzam Âlî Paşa ve hâriciye ve maarif nâzırları Fuad ve Safvet Paşalar tarafından Galatasaray Sultânîsi açıldı. Bu tarihte Fransa'dan getirtilen beden eğitimi öğretmenleri o zamana kadar okullarda alışılmamış bir dersi, jimnastik derslerini okul programlarına soktular. Artık gençler mektepte her türlü aletli ve aletsiz jimnastik yapıyorlardı.

1905 yılı ise, Türk sporunda önemli bir tarihtir. Kadıköy semtinde 1905 başlarında kurulup büyük ilgi gören futbol kulüpleri, Türk gençleri tarafından da merakla izlenmektedir. Bu arada Galatasaray Lisesi'nde okuyan sporcu gençler, gizli bir merakla İngiliz takımlar arasında oynanan futbol maçlarına gidip oyunları seyrediyorlar.

1 NUMARALI GALATASARAYLI'NIN HÂTIRASI

Okulla spor kulübünün ayrılmaz bir parça olduğu bir gerçek. Önce okul müdürü Muhiddin Sandıkçıoğlu ile Ferruhzat Turaç'ı göreyim dedim.

Galatasaray Lisesi müdürü, kulüp idare kurulunun tabii üyesi. Zaten spor kulübünün kazandığı bütün kupalar ve şiltler de okul müzesinde saklanıyor. Eski Galatasaraylılar'ın, kulübe emeği geçenlerin resimleri çepeçevre duvarı kaplamış. İrili ufaklı kupalar. Bir köşede Ali Sami Yen'in büyük boy büstü, sarı - kırmızı bayrağa sarılmış.

Muhiddin Sandıkçıoğlu:

— Galatasaray Spor Kulübü'nün kurucusu ve 1 numaralı üyesi rahmetli Ali Sami Yen'dir, diye anlattı. Kulübü o kurdu, o yaşattı, nasıl diyeyim, bugünkü hâle o getirdi. En iyisi hâtıralarını yâdedelim.

Galatasaray'ın 1908 - 1909 Istanbul şampiyonluğunu kazanan ilk futbol takımı.

Galatasaray
Spor Kulübü'nün
kurucusu ve
1 numaralı
üyesi,
Ali Sami Yen.

Sonra, 50. yıldönümü dolayısıyle yayınlanmış bir kitaptan okumaya başladı:

«Ben, Galatasaray'a girdiğim vakit mektepte o zaman bile top vardı. Fakat onun peşinde koşanların kaldeden anladıkları yoktu. Hattâ Asım Tevfik ki, benden önce mektebe girmişti, 1899 senesinde Galatasaray'da top gördüğünü anlatırdı. Akrabamdan birinin Kadıköy'de bana zorla seyrettirdiği ve İngilizler'in oynadığı muntazam futbol hoşuma gitmişti. Sonra İngilizler'den gördüğümüzü mektepte tatbika başladık. Ama siyasî şartlardan dolayı mektep dışında pek maç ve eksersiz yapamıyorduk.

«1 ekim 1905'te mektebin beşinci sınıfında edebiyat muallimimiz merhum Mehmet Ata Bey'in dersi sırasında birkaç arkadaş başbaşa vererek Galatasaray'da futbol kulübü kurmaya karar verdik. İlk müntesipler, Asım Tevfik, Emin Bülend, Celâl, Bekir, Tahsin Nahit, Reşad Şirvânî gibi gençlerdi.

«Maksadımız İngilizler gibi toplu bir halde oynamak, bir renge ve bir isme malik olmak ve Türk olmayan takımları yenmekti. Uzun müzakerelerden sonra Tobler çikolatasındaki resimden ilham alarak «Kartal» ismini almamız teklif edildi. Hattâ diyebilirim ki, ilk müsabakaya çıktığımız zaman henüz ismimiz yoktu».

İLK RENGİ: KIRMIZI - BEYAZ

Muhiddin Sandıkçıoğlu tatlı tatlı okuyor, ben de hem zamanla hafif kararmış gümüş kupaları gözden geçiriyor, hem de dinliyordum. Birden gözüm duvarda asılı duran sarı - kırmızı flamaya ilişti. «Ya kulübün rengini kim bulmuş?» diye sormuşum. Muhiddin Sandıkçıoğlu :

—O da var diye gülümsedi. Sonra birkaç sayfa çevirip işaret etti. Bak ne diyor rahmetli Ali Sami Yen.

«Galatasaray takımı için ilk seçtiğimiz renkler, bayrağımızın renkleri idi: Kırmızı - Beyaz. İlk formaları Asım Tevfik'in annesi ile, kızkardeşim Samiye dikmişlerdi. Bu ilk formaları giyince birden korktuk, acaba başımıza bir iş gelir mi diye. Bunun üzerine İngiltere'den sarı - siyah renkte hazır forma getirttik. Ama hiç bir arkadaş bu renkleri beğenmedi. Başladık gene kulübümüz için renk aramaya. Kaleci Asım Tevfik ile sol açık E-

min Bülend, «Merak etme biz bu işi üzerimize alıyoruz, dediler. Sonra Bahçekapı'daki birçok mağazayı dolaştık. Bir dükkâna girmiştik, gözümüze zarif bir yünlü kumaş ilişti. Biri vişneye çalan koyuca tatlı bir kırmızı, öteki de içinde turuncudan iz taşıyan tok bir sarı. Tezgâhtar mahirâne bir el hareketiyle bu iki kumaşı birleştirince, bir saka kuşunun başıyle, kanadının yarattığı neşeli iltimaa benzer bir parlaklık hasıl oldu. O anda içimde bir alevin parladığını hissettim. Bu renkler bizi galibiyetten galibiyete götürecek diye tahayyül ettim. Kumaşları alıp eve getirdim, kızkardeşim biçip dikti. Biz de ilk sarı - kırmızılı formayı 6.12.1908'de Barham İngiliz harp gemisi takımıyle yaptığımız maçta giydik.»

GALATASARAY'IN İLK GALİBİYETİ

İkinci müdür Ferruhzat Turaç'a dönüp soruyorum:

— Ya ilk maçlarınız? Anlatın onu da.

— 1905 yılında beşinci sınıf talebesi Ali Sami Yen'in teşebbüsüyle kurulan «Galatasaray Terbiye-i Bedeniye Kulübü»nün ilk yıllarında ne lokali ne de oyun sahası vardı. Ali Sami, Cevdet Kalpakçıoğlu, Asım Tevfik işlere bakardı. Daha doğrusu merkez, okul binası. Daha sonra 1913 yılında kulüp merkezi okuldan Parmakkapı'da 91 No.'lu binanın ikinci katına taşınmış ve 4 oda, bir salondan ibaret bu lokalde ancak bir yıl barınabilmiştir. Okulun dışındaki bu lokalin ilk açılışı 12 eylül 1913'tür. Açılışta, eski jimnastik öğretmeni Faik Bey, Mir Ticarethanesi sahibi Mösyö Totro, eski Kosova valilerinden Galib Paşa, Fenerbahçe idare kurulundan Hüseyin Zeki, Matbuat Umum Müdürlüğü hariciye muavini eşat Danyal Beyler de hazırdı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra kulüp, buradan bir İngiliz'in evine taşınmış, 27 mart 1919'da binayı terke mecbur edilince, eşyalar mektebin bir odasına taşınmıştır. Hasnun Galip Sokağı'ndaki lokale taşınma tarihi ise 13 mart 1925'tir. Gelelim ilk maça: Galatasaray ilk maçını Kadıköy Faure Mektebi takımı ile yapmış ve bu maçı 2-0 kazanarak tarihimize zaferle başlamıştır.

Galatasaray'ın emektar öğretmenlerinden Hüsnü Hoca da sarı - kırmızı rengi her görüşte heyecanlanıyor. Hızlı hızlı:

— Sabah, güneşin doğuşuna bakın, dedi. Önce kıpkırmızı, sonra sapsarı, değil mi? Derken ortalığa tatlı bir sıcaklık yayılır. İşte Galatasaray da öyledir. İnsan bir kere şu okula ve sarı - kırmızı renge kendini kaptırmasın. Zordur ondan ayrılmak.

Galatasaray Spor Kulübü'ne büyük emek veren Muallh Peykoğlu.

1920 yılında oynanan bir Galatasaray - Fenerbahçe maçı.

GENÇ BİR GALATASARAYLI:
ALİ URAS

On binlerin «Sarı Kanaryalar» diye coşkunca alkışladıkları Galatasaraylı sporcular, maçlar sırasında, maçlardan önce nasıl da terlediler, üzüldüler, kalbleri heyecanla çarptı. Bakın, bir zamanlar Galatasaray basketbol takımında oynayan Prof. Dr. Ali Uras ne diyor :

— Öyle ya, dediğiniz doğru. Ne heyecan çekerdik maçlarda. Ben, kulübün çok eski devirlerini iyi bilmem. Hem çok gariptir ki ben Galatasaray liseli de değilim. Kabataş mezunuyum. Okulda basketbol oynardık, Turgut Atakol bizi beğenip Galatasaray takımına aldı. Ama sarı - kırmızı da öyle çekicidir ki, bir defa o formayı üzerinize giydiniz mi, bir daha çıkarmak istemezsiniz.

— Siz hem Galatasaray basketbol takımının kaptanı idiniz, sonra birçok milli karşılaşmalara çıktınız. Sizi en çok sevindiren bir hâtıranızı anlatır mısınız ?

Ali Uras gözlerini kısıp bir an düşündü, sonra gülümseyerek:

—Bir Galatasaray - Fenerbahçe maçı vardır, dedi. Malûm ya bu iki takım ezeli rakiptirler. Ben o sıralarda Amerika'da idim. Final maçı için kalkıp Türkiye'ye geldim. Hem de ne güçlüklerle. Ama son gündü, bu yüzden lisans vermediler. Ben de ilk defa taktik verici sıfatıyle sahaya çıktım. Durum çok kritikti. Biz 13 farkla yenersek şampiyonuz. Yoksa Moda şampiyon olacak. Son dakikada Galatasaray takımı 15 farkla Fenerbahçe'yi yendi. Bütün sarı - kırmızılı taraftarlar çılgınca bizi alkışlıyorlar. Derken, Fenerbahçe takımı sahadan çekildi. Biz de hükmen galip sayıldık. Sayıldık ama, o zamanki nizamname gereğince şampiyonluğu da Moda takımı aldı. İşte bunu hiç unutmam.

— Siz aynı zamanda Galatasaray adası ve tesislerinin başkanısınız. Azıcık da oradan bahsedin.

— Efendim, yüzme ve yelken şubemiz oradadır. Halen Moda'da büyük bir tesis yaptırmak istiyoruz. Böylece yüzücülerimiz daha rahat çalışmak imkânına kavuşacaklar.

— Ne de olsa Galatasaraylı'sınız. Biraz da sizin intibalarınızı dinlesek...

Ali Uras sıkılgan bir tavırla arkasına yaslandı:

— Evet Galatasaraylı'yım ama bilmem ki. Nasıl anlatayım. Efendim, futbol takımımız ilk maçını kazanmıştı. Tesadüfen ikinci maçımızı da 3 - 0 kazandık. Salacılar takımı ile oynamıştır bu maçı. Bundan sonrası ise biraz üzücü. Galatasaray

Galatasaray adasının görünüşü.

Galatasaray Yüzme ve Yelken Şubesi Başkanı Prof. Dr. Ali Uras hâtıralarını anlatıyor.

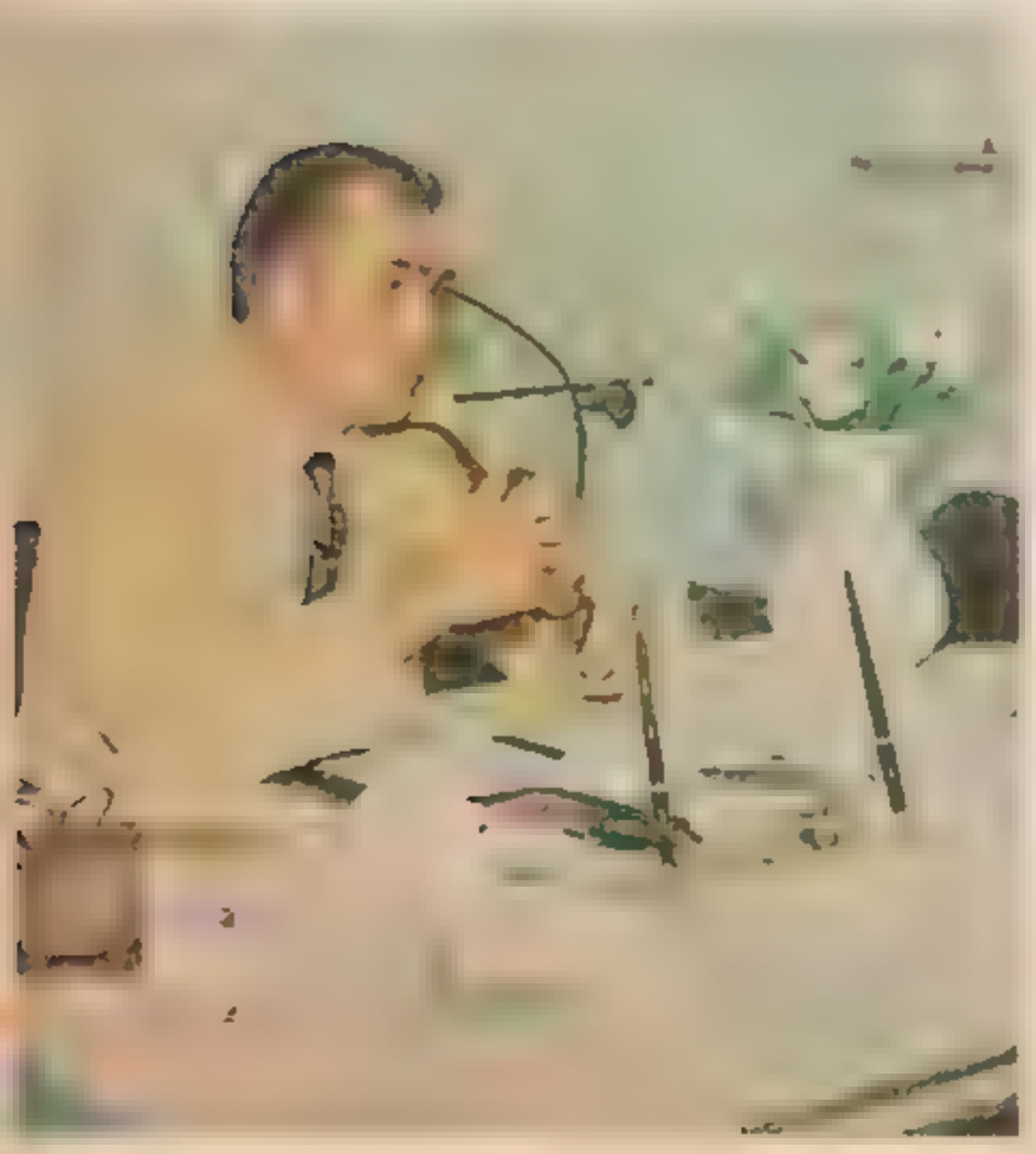

üçüncü karşılaşmasını, o yılın Istanbul futbol ligi şampiyonu olan yerli İngilizler ve Rumlar'dan kurulu ve Türk bahriye subayı Fuad Hüsnü'nün Bobi adı ile santrafor oynadığı Kadıköy Kulübü takımı ile yapmış ve bu maçı 11 - 0 gibi farklı bir sonuçla kaybetmiştir.

— Ya ilk şampiyonluğunuz?

— İlk şampiyonlukları üstüste üç yıl, 1908, 1909 ve 1910'da kazandık. Ama sonradan Balkan Harbi dolayısiyle oyuncularının vatanî vazifeye koşmaları yüzünden takımın kadrosu zayıflamış ve üç yıl hiç derece alamamıştır. Bakın şunu da ilâve edeyim, merhum Ali Sami Yen'in tesis ettiği «Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı» sporumuza büyük hizmet etmiştir.

SON SÖZ, ALİ SAMİ YEN'İN

Çeşitli kupalar, Istanbul ve Türkiye birincilikleri kazanan Galatasaray Spor Kulübü'nün kurucusu ve 1 No.'lı üyesi Ali Sami Yen hâtıralarında son olarak diyor ki:

— «Sporsuz Galatasaray, Galatasaray'sız spor akla gelmez.»

İdris-i Bitlisi'nin Eyüp kabristanındaki mezarı

4 Mezar Taşı, 4 Hikâye

Yazan: Dr. Sırrı AKINCI

İDRİS-İ BITLİSİ

Tarihçidir. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey ve oğlu Yâkûb Şah devirlerinde divân kâtipliğinde bulunmuştur. Halti-Lohortu oymağının Kurtbaba dalındandır. Azeri veya İranlı olduğu da yazılmıştır. Babasının adı Hüsamüddin'dir. Doğu Anadolu'da sözü geçer bir şeyhmiş. İdris'in doğum yılı pek bilinmemektedir. Ölüm yılı göz önüne alınırsa bunun XV yüzyıl içersinde olması kesindir. Öğrenimini Bağdad'ta yapmıştır. Hocasının adı İsa'dır. Osmanlı tahtında Sultan II. Bâyezid (Veli) oturduğu sırada İstanbul'a göçmüştür. Padişah bu misafir âlime çok saygı göstermiştir. Eyüp'ün kuzey sırtlarındaki toprakları kendisine bağışlamış, o da burada güzel bir köşk yaptırmıştır. Günümüze bu köşkten bir taş bile kalmamıştır. Ama köşkün bulunduğu yerdeki bir sokak «İdris» adını taşır. Gene bu bölgede İdris'e ait bir «Taş Mektep» sapasağlam durmaktadır. İdris okumayı ve yazmayı çok sever bir kişiydi. Üstelik Arapça ve Farsça'yı ana dili kadar biliyordu. Padişah da onun daha çok bu yönlerine değer vermekteydi. İdris, köşkünde zevk ve safa âlemlerine dalmadı. Hunkârın isteğiyle bir tarih yazdı. Bu kitap Farsça'dır.

Sekiz Cennet anlamına gelen bu manzum ve tarihî eserinin adı «Heşt Behişt»tir. Bu kitapta eskilerin «Mübalağa-i Acemâne» dedikleri özellikler vardır. İdris, Yavuz Sultan Selim devrini de yaşamıştır. Bu hükümdar ondan siyasî sahada yararlanmıştır. Meselâ Doğu Anadolu'nun Kürt beylerinden bazıları İdris'in teşvik ve nüfusu ile Yavuz'un hakimiyeti altına girmişlerdir. İdris, Şafii mezhebinden ve Nakşbendî tarikatındandı. 1520'de öldü. Mezarı Eyüp Gümüşsuyu'ndadır. Oturduğum eve bitişiktir. Çevredeki halk, kendisini evliyâ sanır. Ben de hayranı olduğum ve iftihar ettiğim, Osmanlı devletine hizmet etmiş, üstelik de bir tarih kaleme almış âlim sıfatıyle, kendisine naçizâne hizmette bulundum. Mezarının çevresini çiçeklerle donattım. Arasıra toprağını kabartır ve ruhuna Kur'ân-ı Kerîm okurum.

Hattat Rasim Mehmed Efendi'nin Eğrikapı kabristanındaki mezarına ait taş.

TÂHİR PAŞA

XIX. YÜZYIL Osmanlı İmparatorluğu'nun ünlü ve yiğit denizcisidir. Soyca, Trabzon ve Giresun'da dalları bulunan bir ailedendir. Cezâyir-i Garp Ocağı'nda yetişti. Yakını Halil Kaptan'ın gemisiyle uzun deniz yolculuklarına çıktı. Böylece deniz ve denizciliği öğrendi. Daha sonra adı geçen kaptana dâmad oldu. Istanbul'a gelip tersaneye girdi. Çalışkanlığı ve dürüstlüğüyle az zamanda çok sevgi topladı. Kendisine önce Kapudâne-i Hümâyûn (Oramirallik), arkasından mir-i mirân (beylerbeyi) rütbesi verildi.

1827'de Osmanlı deniz kuvvetlerinin büyük kısmı, onun emir ve kumandası altındaydı. O yılın 20 ekiminde Batılı saldırganlarla, onlardan hiç de geri kalmayan Ruslar, işbirliği yapmış durumdaydılar. Bir rivayete göre Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa da el altından onlarla uyuşmuştu. Navarin limanında demirli savaş filomuza dost gibi yanaşıp ufak bir olay çıkardılar. Denizcilerimizin buna tepkisini bahane ederek, alçakça ve var güçleriyle saldırdılar. Gafil avlanmıştık. Sekiz bin şehid verdik. Gemilerimizin aşağı yukarı hepsi yandı. Çengeloğlu Tâhir Paşa ölümü hiçe sayarcasına savaşarak, bu ateş çemberinden güç belâ birkaç gemiyle çıktı. Saldırgan devletlerinin mes'ul adamları, bu kahpece baskının suçunu paşaya yüklemeye kalkıştılar. Sultan II. Mahmud, Doğulu ve Batılı emperyalistlerin bu «yavuz hırsız»lığına kulak asmadı. Hiç tereddut etmeden, İngiltere ve Fransa'yla siyasî münasebetleri kesti. Ruslar'ın beklediği de zaten buydu. Fırsat bu fırsat deyip hemen harp ilân ettiler. Sonuç bizim için kötü oldu. Bu biraz da tabiî idi. Çünkü Navarin'de elli yedi gemi kaybeden donanmamız, bu büyük eksikliğini tamamlamadan Karadeniz'de üstün olamazdı. Savaş Edirne Antlaşması'yla (15 aralık 1829) bitti. Daha sonra II. Sultan Mahmud, donanmamızı canlandırmaya kalkıştı. İlk iş olarak Çengeloğlu Tâhir Paşa'yı, kapdân-ı deryâ yaptı. Deniz ve denizcilik âşıkı, kahramanlık timsali Çengeloğlu, bu makam için biçilmiş kaftandı. Bahriyenin her şeyiyle candan ilgileniyordu. Gemilerin sağlamlığından, deniz subaylarının yemek yiyişlerine kadar her meselenin üzerinde titizlikle duruyordu. II. Sultan Mahmud öldükten sonra, yerine geçen oğlu Sultan Abdülmecid de Çengeloğlu'na değer vermeyi ihmal etmemiş, onu 1841'de gene kapdân-ı deryâlığa getirmişti. Bu makamda bir süre kaldı. Önce Edirne, sonra Bosna valiliğine gönderildi. Bu hiz-

metteyken de 1847'de (1266 H.) öldü. Na'şı İstanbul'a getirildi. Mezarı, Eyüp'te lisenin önündedir. Burası duvarları parmaklıklı bir aile kabristanıdır. İçersinde paşanın annesi, hanımı, oğlu ve torunları yatmaktadır. Çengeloğlu soyu günümüze kadar yürümüştür. Meselâ, Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın Paşa'yla karabeti bulunduğu gibi, S.S.K. Istanbul Hastanesi Ortopedi Servisi mütehassısı Op. Dr. Müşerref Çengeloğlu Hanım da Paşa'nın torununun kızıdır.

AYAS PAŞA

XVI. yüzyıl Osmanlı sadrâzamıdır. Soyca Hıristiyan Arnavutlardanmış. Avlonya'da doğmuştur. Devşirilmiş, Enderûn'da yetiştirilmiş, yeniçeri ağası olarak saraydan çıkmış, Kastamonu sancakbeyi, daha sonra beylerbeyi ve vezir olmuştur. Sadrâzam Makbul İbrahim Paşa, Maktul İbrahim Paşa olunca yerine tâyin edilmiştir. Bu sırada Arnavutluk'taki üç kardeşi papazmış. Bu durum Kanunî Sultan Süleyman döneminde imparatorlukta hoşgörürlüğün varlığını, Osmanlıların resmî din ve mezhebini benimseyen kişilere devletin her katının açık olduğunu gösteriyor.

Ayas Mehmed Paşa, 15 mart 1536'da sadarete getirildi. Değerli bir sadrâzam değildir. Sılık kalmıştır. Tek özelliği, kadınlara karşı olağanüstü düşkünlüğüdür. Harem dairesinde kırk beşiğin birden sallandığını, yolda bir kadına raslasa abdest tazelediğini güvenilir tarihî kaynaklar yazmaktadır. Istanbul'un Ayaspaşa semti bu sadrâzamın adını taşır. Vaktiyle burada köşkü ve çok geniş bahçeleri varmış. Paşa, 13 temmuz 1539'da vebadan ölmüştür. Soyu günümüze kadar uzamıştır. Mezarı Eyüp camisinin Bostan iskelesi kapısının sağındadır. Bir rivayete göre, mezar taşları Mimar Sinan'ın elinden çıkmadır.

RASİM EFENDİ

Hattattır. XVIII. yüzyılda yaşamıştır. Eyüp'ün çok yakınındaki Eğrikapı'da 1687 veya 1688'de doğdu. Babası buradaki Mollaaşkî mahallesinin imamıymış. İlk öğrenim için gerekli bilgileri babasından, hattatlık icâzetini Yedikuleli Emîr Efendi'den almıştır. Daha sonra zamanın enderûn okulu Galatasaray'a meşk hocası (yazı öğretmeni) olarak tayin edilmiştir. Prof. M. C. Baysun onun medresede okuduğunu da sanmaktadır. Rasim Efendi, devrin iki padişahı (III. Sultan Ahmed ve I. Mahmud) ve sadrâzamı (Hekimoğlu Ali ve Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa) tarafından çok beğenilmiştir. Ayrıca kalburüstü çok kişiyle dostmuş. Diğer taraftan maddî sıkıntı yakasını hiç bırakmamış, üstelik evinin yanması durumunu bir kat daha güçleştirmiştir. Sarayın hattatı olmak başlıca gayesiymiş. Sadrâzam da bu istekteymiş. Ama araya giren Patrona Halil ayaklanmasında sadrâzam öldürüldüğünden, Rasim Efendi'nin bu biricik ümidi suya düşmüştür.

Yazı sanatından anlıyanların belirttiklerine göre, Rasim Efendi, Şeyh Hamdullah'ı tıpkısına taklit edecek kadar hattatlıkta ustaymış. Şeş kalem veya Aklâm-ı sitte denilen (sülüs, nesih, muhakkik, rik'a, tevkî, reyhânî) farklı altı yazı stilinde usta olup talik yazıda da eşine az rastlanır bir sanatkârdır. Istanbul'un Azapkapı çeşmesinin üstündeki yazılarla, Nûr-ı osmâniye camii'nin bir kitâbesi onun göz nuru ve el emeğinin mahsulüdür. Kur'ân-ı Kerîm, en'âm, hilye, murakka gibi çeşitli eserleri, sanatsever koleksiyonlarında veya müzelerdedir.

Hattat Rasim Mehmed Efendi, Nakşbendî'ydi. Şiirler yazmışsa da şair sayılmaz. 13 mayıs 1756'da (14 şaban 1169) veremden ölmüştür. Mezarı Eğrikapı'dadır.

Çengeloğlu Tâhir Paşa'nın Eyüp'te lise binasının önündeki mezarının taşı.

Türkiye Kaleleri

Fotoğraflar : Samih Tepeciklioğlu

Türkiye'nin birçok köşesinde güzel kaleler vardır. Bunların yol üstünde olanları ekseriyetle bilinir. Bazısı da sarp kayaların tepesinde veya yoldan bir hayli uzaktadır. Bu sayfalarımızda yurdumuzdaki bütün kaleleri okuyucularımıza tanıtmaya devam ediyoruz.

Adana'daki Kozan kalesi (solda). Çanakkale boğazındaki Ecvabat kalesi (aşağıda). Bodrum kalesinin burçlarından biri (sağda).

Barbaros'un Karakteri

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

KOCA Barbaros'u anlamak için onu evvelâ denizle kıyaslamalıyız. Bazen saf ve berrak, bazen haşin ve vurucu, bazen kudretli ve kükreyici olan denizle... Çünkü Barbaros, engin dehası içinde denizin enginliğini taşımak suretiyle çok üstün zaferlere kavuşmuştur.

Barbaros'un bugüne kadar neşredilmiş resimlerini tetkik edecek olursak, denizin parça parça birçok özelliklerine olduğu gibi rastlamamız mümkün olabilir. Meselâ büyük amiralin 1535 yılında, Fransa Kralı François'nın anasının Kanuni'ye yazdığı istirhamnâmesiyle Charles Quint'e karşı yaptığı Fransa seferinde, yanında bir de papaz olarak dönmüştür: Antepli papaz Jerom Moram... Fransız sefiri Polin'in rahibi olan bu papaz, bu seyahatinden sonra «Antep'ten Kostantinopl'e» isimli eserinde «D'Agostin Musi» isimli bir ressamın, Barbaros'a ait gravürünü neşretmiştir. Bu resimde, Barbaros'un bir elinde kılıç, diğer elinde ise bir dürbün vardır ve yüzü sert, kaşları çatık, bakışı korkunçtur.

Aynı devirde Barbaros'un Fransa seferinden bahseden Sandovil ise, Barbaros'u şöyle anlatır:

«İnce zekâlıydı, alayı ve şakayı severdi. Kızdığı zaman sesi ve sözleri birdenbire azamet peyda eder ve pervasızlaşırdı. Cesurdu, tedbirliydi. Harp başlamadan önce, uzağı görür, savaş başladıktan sonra ise çok sert olurdu.»

Bu satırlarda da görülüyor ki, sulh ve sükûn esnasında, denizin durgun ve sâkin haline benzeyen Barbaros, iyi yaşayan, iyiye ve güzele sevgi taşıyarak ömür geçiren Türk ırkının yüksek karakterini taşıyordu. Dövüşmek, vuruşmak lâzım geldiği zaman ise, rüzgâra, boraya karşı köpüren ve kuduran deniz gibi sert, kırıcı ve coşkun oluyordu.

Deniz savaşlarına ait birçok yabancı kitaplarda yer alan bir gravür daha vardır ki, bunun üzerinde «Horvecivs Barbarossa» kelimeleri bulunmaktadır. Bu gravürde Barbaros, profilden canlandırılmıştır. Gözler gülmektedir. Burun, irade sahibi bir insanın burnudur. Çene, azim ifadesiyle ileriye doğru çıkık, ağız, kahkahaya hazırlanmış, kaşlar ise ciddî, fakat sevimlidir. Barbaros'un bütün özelliği burada yanak kemiklerindedir, yâni elmacık kemeklerinde. Büyük denizcimizin bu gravüründe yanak kemikleri, önüne geleni devirecek derecede cesaret sahibi olan bir karakter göstermektedir.

BARBAROS'UN YÜZÜNDEKİ BEN

Barbaros Hayreddin Paşa'nın orta boylu, kırmızı yüzlü —yani kanlı, canlı— olduğunu söyleyen «Gazavat-ı Hayreddin» adlı manzum eser, onun çehresinde bir de ben olduğunu kaydeder. Halbuki Barbaros'un hemen hemen hiç bir resminde bu bene rastlamak mümkün değildir. Topkapı Sarayı'nda (Nigârî) mahlasını taşıyan ve Haydar Reis isimli bir denizci tarafından yapılmış bir resim daha vardır ki, bu, büyük amiralin ihtiyar çağına aittir ve karakteri üzerinde pek az fikir vermektedir.

Barbaros'un karakteri içinde dikkate değer olan bir taraf da kendisine kuvvet ve kudretle inanmış olması idi. Bu yüzden, Akdeniz'de yıllarca pervasız dolaş-

mış, asla korkmamış, bu kuvvetle Akdeniz'de bütün sahil bölgeleri milletlerini korkutmuştur.

Onun bu «kendisine güven» hasletini meşhur Fransız amirali Jurie de Gravière'in «Dorya ve Barbaros» eserinde «Preveze» deniz savaşını anlatırken yazdığı şu satırlarda bulabiliriz :

«BENİM MANEVRAMI TAKİP EDİN»

«Barbaros Hayreddin, tehlikelerini gizlemediği dışarı saldırma hareketine kalkışmadan önce bir kere daha kaptanlarını topladı ve bu ihtiyar denizcilere şunları söyledi:

— Her biriniz geminizi savaş hattına koyun. Size verilecek yalnız bir emrim var: Gözlerinizle benim manevramı takip edin ve kendi hareketinizi benim hareketlerime göre ayarlayın.

Görülüyor ki, Barbaros, bu büyük deniz savaşını kazanmaya hazırlanırken, kendisine olan îman ve inanışı sonsuz bir bereket taşıyordu. Nasıl ki Fransız amirali Preveze'yi anlatırken:

— Kapdan-paşa cesareti derecesinde dindardı. Oruç ve Hayreddin, namaz kılmadan hiçbir muharebeye girmezlerdi. Bu yüzden uzun kumaşlar üzerine yazılmış Kur'ân âyetlerini (1), kendi kadırgasının bordalarına bağlattı ve pek garip bir tesadüf neticesinde rüzgâr birden bire durdu,» diyor.

Bu da Barbaros'un evvelâ büyük Tanrıya, sonra da aynı kuvvetle kendisine inanmakta bulunduğunu gösteriyor. Mükemmel ve kuvvetli insanın da böyle olabileceğini Türk daima söyleyegelmiştir.

«BANA DENİZDEN ZARAR GELMEZ!»

Barbaros'un zaferlerle dolu hayatı içinde de harikulâde karakterinden parçalar bulmak daima mümkündür.

Meselâ Kanuni Sultan Süleyman, Akdeniz'in bu büyük deniz kartalını, donanmasına amiral yaptıktan sonra, Barbaros, sefere hazırlandı. Mevsim kıştı, denizler azgındı. Bu sebepten padişah, bu şöhretli amirali bırakmak istemedi:

—Hava kıştır, sana bir zarar erişir diye korkarım... dedi.

Koca Barbaros, çok sevdiği hunkâra karşı şu cevabı veriyordu:

— Kulunuzun evim barkım Akdeniz'dir. Bana denizden zarar gelmez!

Barbaros'un karakteri üzerinde ağabeysi Oruç Reis'in ölümünün de büyük bir tesir yapmış olduğuna inananlar arasındayım. Oruç, kendisini takip eden bir sürü İspanyol'a karşı tek koluyle vuruşa vuruşa öldükten sonra, Barbaros'un şöyle haykırmış olduğunu öğreniyoruz:

— Ah, bütün Frengistanı kılıçtan geçirsem, kardeşlerimle, yoldaşlarımın intikamını alamam.

Bütün Cezayir ve Tunus topraklarında bir deniz devi olarak yerleşen Barbaros Hayreddin, Akdeniz'in hâkimiyetini elinde tuttuğu günler içinde, denizcilerden hep bu intikamın şarkılarını dinledi, durdu.

«Öğünsün düşman öğünsün, ger kalırsa yanına!»

Seyyid Ali Reis'in dediği gibi:

«Denizler üstünde yürüyüp düşmanı arar bulurken, öc komayıp almak bütün Hayreddinli kahramanların gayesi olmuştur.»

Barbaros'un kudretli bir amiral hüviyeti içinde kurucu ve yapıcı ifadesini bulmak da mümkündür. Tunus ve Cezâyir sahillerinin bu büyük hâkimi, buralarda bir İslâm medeniyeti kurmak, İslâm âlemini kuvvetlendirerek Endülüs devrini ihya etmek gayesini güttüğü muhakkaktır. Bittabi, bu medeniyette en büyük rolü oynayacak olanların Türkler olduğu da kolayca anlaşılabilir.

BİR İNGİLİZ YAZARINA GÖRE BARBAROS

«Berberîye Korsanları» isimli eserin muharriri olan İngiliz Leyn Pol, Barbaros'un aleyhinde birçok sayfaları ihtiva eden tarihinde şöyle söylüyor:

«Barbaros Hayreddin'in el attığı her iş başarıyle sona eriyordu. İspanya'dan taşınan 70.000 Endülüs Müslümanı ile Cezâyir sahillerinin boş yerleri imar edilmiş ve Endülüs Arap medeniyetinin yetiştirdiği mahir çiftçiler ve İspanya hükümetinin nasıl kullanılacağından gafil bulunduğu kudretli sanatkârlar burada medeni seviyeyi ve mahallî serveti yükseltmiştir.»

Barbaros, aynı zamanda teşkilâtçı bir kumandandı. Bütün gemilerinin en ufak bir noksanı üzerinde önemle dururdu. Onun gözünde önce barut, sonra yemek gelirdi. Bu sebepten gemilerinin önce barutunu temin eder, sonra da yiyeceğini düşünürdü.

Fransa'ya yardıma gittiği sırada Nis önlerine geldiği zaman, Fransız donanmasının fena teçhizatını görerek şunları söylemişti:

— Ne güzel asker, gemilerini şarap fıçılarıyle doldurarak barut varillerini arkada bırakmışlar!

---

(1) Barbaros Osmanlı amirali olmadan evvel de sancağında bazı âyetler mevcuttu.

22 kasım 1908 tarihli Perroquet'den alınan yukardaki karikatür Meşrutiyet'in ilk aylarındaki Türkiye'yi temsil ediyor. Türk İmparatorluğu, başını Rus ayısının ağzına sokmak üzere. Sağda ay şeklinde gösterilen Rusya ile kedi şeklinde gösterilen Avusturya Macaristan da sıralarını bekliyorlar

Istanbul'un Mesireleri

Yazan: Ertan Ünal

ŞİMDİ hayal olan eski Istanbul'un kendisine has köşelerinden biri de mesireleriydi. Mevsim geldi mi, hafta tatilinin yapıldığı cuma günleri şehir halkı büyüklü, küçüklü, kadınlı, erkekli mesirelere akın ederdi. Erkekler bütün bir haftanın yorgunluğunu buralarda ulu ağaçlar altında sazlı sözlü âlemlerle çıkarırken, kadınlar da kendi aralarında hoşça vakit geçirirlerdi.

Bundan 50 yıl öncesine kadar halkın en çok rağbet ettiği mesireler arasında Kâğıthane, Emirgân, Sarıyer, Büyükdere, Göksu, Fenerbahçe, Beykoz ve Çamlıca başta gelmekteydi. Bugün çoğu tarih sayfaları içinde ve gravürlerde kalan bu eski mesireler, şarkılara, şiirlere konu olmuş, edebiyat ve folklorumuza girmiştir.

Istanbul'un en eski ve en büyük mesiresi olan Kâğıthane'ye, burada kâğıt imalâthaneleri bulunduğu için bu adın verildiğini tarihler zikreder. Fetihten önce burası Cydaris adıyle bilinirdi. Istanbul'un fethinden sonra kalite bakımından dışardan getirtilen kâğıtlarla rekabet edemediğinden bir süre sonra burayı baruthane haline koymuşlardı.

Fetihten sonra şehrin Türkleşmeye başlamasıyle birlikte Kâğıthane de canlandı ve Istanbul'un en güzel mesiresi oldu. Muhtelif padişahlar zamanında, fakat bilhassa Lâle devrinde burada yaptırılan kasır ve bahçeler, Kâğıthane'ye büyük önem kazandırdı. Lâle Devri'ne, Kâğıthane'nin altın çağı gözüyle bakılabilir. Çünkü bu devirde bu mesire, en güzel günlerini yaşamış, birbirinden güzel kasırlarla süslenmiş, halkın büyük rağbetini görmüş, ancak bu devrin sonunu ilân eden Patrona Halil isyanı, Istanbul'da pek çok yerin olduğu gibi buranın da yerle bir olmasına yol açmıştı.

YAZIN HALKIN AKIN ETTİĞİ MESİRE

Kâğıthane mesiresi, Kâğıthane deresinin iki yanında, çınar ve kavak ağaçlarının gölgelediği oldukça geniş bir alanı kaplıyordu. Hıdrellez'den sonra, baharın güzel günlerinin başlamasıyle birlikte, halk kayık ve arabalarla, bazan da yaya olarak buraya akın eder, gelirken yiyeceklerini de beraber getirirdi. Ancak hemen herkes Kâğıthane'ye giderken artık gelenek haline gelmiş bir âdete riayet eder, Eyüp'e uğrayıp, Eyyûb Sultan'ı ziyaret eder, erkekler cuma namazını kılarken, kadınlar da türbe bahçesinde bekleşirdi. Namazdan sonra çok geçmez, Kâğıthane bir araba ve kayık meşheri halini alırdı. Kayıkla gelenler derenin iki kenarında, arabayla gelenler ise ağaçlar altında toplanırlardı. Birbirinden gösterişli atların çektiği saltanat arabaları, öküzler tarafın-

dan çekilen, üzerinde Türk motifleri bulunan zarif koçular, burada bırakılır, kadınlar ağaç altlarına birer ikişer yerleşmeye başlarlardı. Derken ihramlar serilir, salıncaklar kurulur, yemek çıkınları açılır, yemekten sonra da dört köşeden çeşitli sazların sesi, nağmeleri perde perde yükselip etrafa yayılmaya başlardı. Neyler, rebablar, defler, zurnalarla, devrin güzel şarkı ve besteleri birbiri ardısıra söylenirdi.

HER RENGİN BİR MÂNÂSI VAR

Bir tarafta şarkılar söylenirken, bir tarafta da 3 çifte, 4 çifte kayıklarla derede piyasa yapılır, feraceler, yaşmaklar ardından, çapkın bakışlar, baygın baygın iç çekmeler, nâme alıp vermeler, laf atmalar, bıyık burmalarla yeni aşklar çiçeklenirdi. Kâğıthane'de her hareketin aşk lisanında bir mânâsı vardı. Musâhib-zâde Celâl «Eski Istanbul Yaşayışı» adlı eserinde bu nevi hareketlerden bazılarını bir hikâye havası içinde şöyle anlatıyor:

«... Çeşmenin yanındaki bir kadın, elindeki incili çevresinin bir ucunu düğümleyip avucunda saklıyor, bu hareketiyle çeşmede atını sulamak bahanesiyle temaşay-ı cemâl-i yâra dalan âşıkına «Temkini unutma, mevkiim müsait değildir» diyordu.

«... Yaldızlı mavi koçusunun içinde sakin sakin oturan güzel hanım, elindeki sarı fulyaları koparıp çemenler üzerine atıyor ve âşıkına, 'Senin için sararıp soldum, harap oldum, demek istiyor. Ağaca dayanıp, mahzun düşünen âşık bu itirafa mukabil siyah tahrirli, al lâleyi bir vaz't sadakatkârane ile kokluyor ve âteş-i aşkından yanıyorum» diyordu.

Yine Musâhib-zâde Celâl'den, yırtılmış ve ortası yakılmış sarı bir mendilin «derdinden harap oldum, yandım, soldum» mânâsını taşıdığını, siyah bir bağ taşıyan bir mor menekşe demetinin, gönderenin hicranını anlattığını, al rengin aşkı, sarı rengin aşk derdini, pembenin aşk rabıtası için kullanıldığını öğreniyoruz. Daha sonraları bu sessiz, sadece bakış ve hareketlere dayanan gönüldaşlıkta Lâle Devri'nde yetiştirilen ve herbiri birbirinden güzel lâlelerin de kullanıldığı görülecektir.

Mesirenin sakinleri hiç şüphesiz ki sadece eğlenmeye gelenler değildi. Bunların yanısıra muhallebici, dondurmacı, şerbetçi, sakız helvacı gibi türlü sanat erbabı da halkla beraber, Kâğıthane'ye giderdi. Da-

Küçüksu çayırında bir hafta sonu.

Mesireye giden bir araba.

ha sonraki yazyıllarda bunlara çeşitli kukabazlarla, cambazlar ve hayvan oynatıcıları da eklenmiştir

Akşamla beraber, Kâğıthane — mehtaplı geceler hariç — büyük bir sessizliğe gömülürdü. Güzel, eğlenceli geçirilen bir günün tadı damakta, tatlı hâtıraları hafızalarda, salıncak çözülür, yiyecek sepetleri toplanır, dere, kayıktan görünmez bir hal alır. Kayıklar yan yana, arka arkaya ağır ağır yol alırlardı. Arabalar ise çoktan yolu tutmuş olurdu. Uzun bir araba konvoyu, başlarında sürücüleri, içlerinde güzel geçirilen bir günün yorgunluğunu taşıyan hanımlar olduğu halde Europe kadar birlikte yol alınır, sonra oradan şehrin muhtelif semtlerine dağılırdı

BİR İNGİLİZ YAZARI KÂĞITHANE'Yİ ANLATIYOR

Kâğıthane yalnız Istanbullular'ın değil, muhtelif vesilelerle Istanbul'a gelmiş olan yabancıların da dikkatini çekmiş, bu güzel mesireye karşı duydukları hayranlığı çeşitli vesilelerle ortaya koymuşlardır. XIX. asrın ortalarına doğru Istanbul'a gelen Miss Julie Pardoe «Yabancı Gözüyle Istanbul» adlı eserinde Kâğıthane'den şu satırlarla bahseder

«Istanbul'a yakın en güzel yerin Kâğıthane olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Frenkler buraya «Tatlı Sular Vadisi» derler. Bu ad şairane olduğu gibi buraya yakışıyor da.

Pırıl pırıl akan Kâğıthane deresi, vadinin yeşilliği bol bir yerinden çıkar ve yeşil çimenlerin arasında, bir gümüş tel gibi uzanır. Bir nehir kadar geniş değildir Fakat buyukluğu ne olursa olsun, başkentin geniş bir sahasında tek akarsu olduğu için büyük bir zevk ve hayranlık konusudur

Vadi, her taraftan yüksek ve kurak tepelerle çevrilidir. Derenin bunların arasında yemyeşil ve pırıl pırıl güneş içindeki bir köşeye öyle yan gelip sığınmış

bir hali var ki, insan görür görmez buranın bir mesire olarak yaratıldığı kanaatine varır.

Burada padişahın bir yazlık sarayı ile bir köşkü olduğunu söylememe lüzum var mı bilmem? Istanbul yakınında padişahın yazlık bir sarayı veya köşkü olmayan yer yoktur. Fakat Kâğıthane Kasrı dinlenecek en güzel bir köşedir. Padişah, devlet işlerinden kurtulmak çaresini bulup da kendisine biraz boş bir zaman ayırınca, gürültü ve gaileden kaçarak sık sık burada başını dinler. Beyoğlu'ndan buraya atla gelmek pek hoştur. Tepelerin havası o kadar tatlıdır ki, insan sanki damarlarında yavaş yavaş yeni bir kaynaşma duyar. Vadiye iniş de pek zevklidir. Ayağınızın dibindeki o güzel çayıra bir an önce inmek için âdeta sabırsızlanırsınız.»

Evliyâ Çelebî, Kâğıthane hakkında kendisine has uslûbuyla şunları anlatır:

«Topçular sarayında sakin olurken her şeb, Kâğıthane'de nice yüzbin fişeng-i pürrengin âsumana uruç ettiğini temaşa edip, nice bin top ve tüfek sadasını duyardu. Sonunda, safa ehlinin birinden bu şâdmanlığın sebebini sual ettiğimde ol yâr-ı vefâdar dedi ki: «Ey dert ve eleme dûçar olan biçare, aklını fikrini bitirmiş avare. Niçün gam çölünde mecnun gibi mahzun olup Kâğıthane'nin havasını tanımazsın? Bu devlet-i Âl-i Osman zuhur edeli hiç bir teferrücgâh'da bu Kâğıthane şâdmanlığı gibi bir şâdmanlık olmamıştır. Bu bayram yerini görmeyen âdem, rûy-i arzda bir şey görmüş değildir.»

PADİŞAHIN ALAYLA KÂĞITHANE'YE GELİŞİ

Kâğıthane'ye yalnız halk değil, bazan devrin sultanı da maiyet erkânı ile birlikte eğlenmeye gelirdi. Ancak onların geliş ve gidişleri, hususî bir törene tâbi idi. Bilhassa Lâle Devri'nde Sâdâbâd'da sık sık ileri gelen devlet erkânının katıldığı ziyafetler verilmekte, toplantılar düzenlenmekteydi. Bu ziyafet ve toplantılara katılacaklar için önceden davetiye hazırlanırdı. Yalnız devlet yöneticileri davetiyesiz gelme hakkına sahiptiler. Şeyhulislâm, reîsülküttâb ve yeniçeri ağası hariç diğerleri kethudâ bey tarafından ziyafete davet edilirlerdi. Bugünkü resmî ziyafet ve toplantılarda olduğu gibi, o zaman da bir kıyafet mecburiyeti konulmuştu: Samur kürk ve ferace giyilmesi mecburiyeti her ziyafette yürürlükteydi.

III. Ahmed'in saltanatı sırasında padişah Kâğıthane'ye şu şekilde gelirdi: Önde bir kılavuz: Kılavuzun görevi adından da anlaşılacağı gibi padişah ve maiyetine yol açmaktır. Halk, onu görünce hemen iki yana sıralanıp beklemeye başlardı. Kılavuz çavuşun hemen arkasından ise Dergâh-ı Âlî çavuşları, silâhdar ağaları, sipahi ağalar ve rikâb-ı hümâyûn mensupları gösterişli kıyafetlerle geçerler. Bunlardan sonra padişahın gümüş takımlı, sırma işlemeli, yağız Küheylânının üstünde ilerlediği görülür. Etraftan «Padişahım çok yaşa» sesleri yükselmekte, alkışlar birbirini takip etmekte, dallarından koparılmış taze bahar çiçekleri atının ayakları altına atılmaktadır. Padişah bütün bu tezahürata, sevgi gösterisine, tebessümle cevap verdikten sonra, devlet erkânının kendisini beklediği Mirâhûr köşküne doğru yoluna devam eder, arkasından gelen ve sayıları beş yüzü geçen Dal - Fes ve mehter takımı bu muhteşem alayın son halkasını teşkil ederdi.

Padişahın Sâdâbâd'a saltanat kayığıyle gelmesi, Kâğıthane'deki halkın ilgiyle takip ettiği bir diğer büyük olay olurdu. Derede başlarında büyük saltanat kayığı olduğu halde aheste yol alan, irili ufaklı kayık konvoyundakilerin makamı, rütbesi, bindikleri kayığın kürek sayısına göre hemen anlaşılır, deredeki öbür vasıtalar kenara çekilerek bu muhteşem korteje yol verirlerdi.

LÂLE DEVRİ'NDE KÂĞITHANE

Lâle Devri'nde Kâğıthane'nin baştan başa imar edildiğini ve derenin iki kenarına çeşitli isimler taşıyan 50'ye yakın kasrın inşa edildiğini görüyoruz. Devrin padişahı III. Ahmed, sanatkâr ruhlu bir insandı. Pasarofça anlaşmasından sonra, ülkenin dış gaileleri kısmen de olsa ortadan kalktığından padişah kendisini tamamen sanata ve eğlenceye vermişti. Istanbul'un dört tarafı her biri başlı başına birer şaheser olan ve yapıldıkları devrin Türk sanatının usta izlerini taşıyan çeşmeler, sebiller, kasırlarla süsleniyor, şehirdeki değerli ve tarihî yapılar arasına durmadan yenileri ekleniyordu. Kâğıthane de bu imar faaliyetinden nasibini aldı. Devrin sadrâzamı Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa, Kâğıthane mesiresinin en güzel yerinde Humbarahane'den 800 arşın uzaklıkta Paris'teki Versailles sarayının köşklerini andıran bir kasır inşa ettirdi. Bazı tarihlerde, sadrâzamın bu kasrı yaptırmak için Kâğıthane deresinin mecrasını değiştirdiği zikredilirse de, bu iddianın doğruluk derecesini tesbit etmek mümkün olamamıştır. İnşası 60 günde biten ve önünde gayet büyük bir havuzu, çağlayanları bulunan kasır, padişaha hediye edildiği za-

man III. Ahmed son derece memnun oldu ve kasrın tarihini kendisi söyledi:

«Mübârek ôla Sultân Ahmed'e devletlu Sâdâbâd».

Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa, daha sonra lâle bahçelerinin imarına hız verdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda bir devre adını veren lâle yetiştirme merakı, koca Istanbul'da almış yürümüş, şehrin birçok yerlerinde geniş lâle bahçeleri yapılmıştı. Buralarda ve Kâğıthane'de yetiştirilen lâlelerin cinsleri çok arttı. Bu artışa paralel olarak, fiyatları da korkunç bir yükseliş kaydetmişti. Şehbânû, Dürr-i beyzâ, Câm-ı Safa, İbrahimî, Çerâğ-ı aşk, Füsûn, Bahâr, Mihr-i Safâ, Necm-i Safâ, Câm-ı Cem, Ateş-pâre, Fem-i Handân, Dil-bende, Mihribân v.s. adlarını taşıyan ve 839 çeşidi bulunan lâleler, bin altına alınıp satılıyordu. Sonunda Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa lâle karaborsasını önlemek için yetiştirici elinde bulunan lâle sayısını tesbit etti ve narh koydurdu.

ŞAİR NEDİM'İN DİLE GETİRDİĞİ GÜZELLİK

Kâğıthane en güzel günlerini yaşıyordu. Bir tarafta halk tatil günlerini burada geçirirken, bir taraftan padişah ve sadrâzamı, elçilere, devlet büyüklerine Sâdâbâd'da, muhteşem ziyafetler veriyorlardı. Binbir türlü eğlencenin düzenlendiği bu âlemler, geceleri de tekrarlanıyor, Kâğıthane'de mehtabın solgun ışığının aydınlattığı lâle bahçelerinde dilber-i ranâların, ateşîn cariyelerin göğe yükselen kahkahaları arasında sırtlarına mumlar yapıştırılmış kaplumbağalar dolaştırılarak çırağanlar düzenleniyordu. Devrin en ünlü şairi Nedim, en güzel şiirlerini buradan aldığı ilhamla, birbiri ardından yazıyordu:

O tıfl-ı nâzı gördüm rûyinê hurşid eser etmiş
Haberdâr olmamıştım sonra bildim neylemiş nitmiş
Meğer zâlim kaçıp tenhâca Sâdâbâd'a dek gitmiş...

Ancak bu zev-u safa devri fazla sürmedi. Bu bitmek tükenmek bilmeyen eğlenceler, bir ihtilâlle sona erdi.

1730 yılında patlak veren Patrona Halil isyanı bu güzel devrin sonu oldu. Başlarında Beyazıt hamamı tellâklarından Patrona Halil ve Muslu adında iki sergerdenin bulunduğu sayıları hızla artan isyancı grubu, padişahtan önce Nevşehirli İbrahim Paşa'nın kellesini istediler. Her şeye rağmen can ve taht korkusu sevgiye

Bugünkü Göksu'dan bir manzara.

galip geldi. Yanında sadrâzamı olmadan mehtap safası yapmayan ve onsuz bir eğlencenin hoşuna gitmediğini ona yazdığı mektuplarla anlatan III. Ahmed, ilk iş olarak dâmadını, Kapdan Mustafa Paşa ve Mehmed Kethudâ'yı boğdurtarak, cesetlerini âsîlere teslim etti. Patrona Halil ve hempaları bu sanatkâr ruhlu adamın nâşını bir katır kuyruğuna bağlıyarak çığlıklar, haykırışlar arasında sokak sokak dolaştırdılar, sürüklüye sürüklüye parça parça ettiler. Ancak çok geçmedi, III. Ahmed de tahtından, tacından oldu. Onu tahttan eden kişiler, yerine geçen I. Mahmud'dan herbiri başlı başına birer şaheser olan kasır, saray ve yalıların yakılmasını istediler. I. Mahmud, çok güç durumda kalmıştı. Gönlü bu güzel sanat eserlerinin mahvına razı değildi. Ancak yapabilecek hiç bir şey yoktu. Bu yüzden üzüntü içinde :

— Rızam yoktur yanmasın, ancak yıkılsın dedi.

KÂĞITHANEDEKİ KASIRLARIN SONU

Bu söz, kasırların, lâle bahçelerinin, yalıların sonu oldu. Kâğıthane'de bir ölüm rüzgârı esmiş gibiydi. 3 gün içinde yalnız burada bulunan Sâdâbâd değil, Ferahâbâd, Şerefâbâd, Mihrâbâd, Hüsrevâbâd kasırları yerle bir olup, içlerinde ne var, ne yok yağma edildi. Lâle bahçeleri, bu amansız güruh tarafından çiğnendi. Asiler, sağlam tek bir kasır bırakmadılar, taş üstünde taş komadılar.

3 gün sonra Kâğıthane bir enkaz yığını halindeydi. Def, saz ve rebab sesleri işitilmez olmuş, kalabalığın neşeli gürültüsünün yerini, derin bir sessizlik almıştı. Bu sessizlik, III. Selim devrine kadar sürdü. Ancak III. Selim ve II. Mahmud zamanında buralarda inşa edilen yeni kasırlar, yeni tanzim edilen bahçelerle Kâğıthane tekrar mesire halini aldı. Ancak Lâle Devri'ndeki eski şâşaasından çok uzaktı artık.

Asrımızın başına kadar Istanbul'un en gözde mesiresi sıfatını koruyan Kâğıthane bugün artık şair Nedîm'in mısralarında kalan eski bir efsane olmuştur.

GÖKSU MESİRESİ

Gidelim Göksu'ya bir âlem-i âb eyleyelim
Ol kadehkâr güzeli yâr olarak peyleyelim
Bize bû tâliimiz olmadı yar neyleyelim
Ol kadehkâr güzeli yâr olarak peyleyelim.

Istanbul'un Kâğıthane'den sonra en güzel mesiresi Göksu'ydu. Boğaz'ın Anadolu yakasında bulunan bu mesire, bilhassa kadınların rağbet ettiği bir yerdi. Haziran ayından eylül sonuna kadar Göksu, tatil günleri buraya gelenlerle dolup taşardı.

Göksu mesiresi, Göksu ve Küçüksu derelerinin aktığı sahaya verilen addır. Bu iki nehir arasında kalan Küçüksu çayırı mesirenin en işlek yeridir.

Evliyâ Çelebî, Göksu hakkında şunları söylüyor:

«Göksu mesiresi, âb-ı hayat misali bir nehirdir ki, Alemdağları'ndan cereyan edip gelir. Bu nehir üzerinde bir tahta köprü vardır. Cümle erbâb-ı safa bu nehirden kayıkları ile ileri ferahfeza köylere varıp, ağaçlar altında zevk ve sohbet ederler. Bu mahalden bir gûna toprak çıkar ki, ondan üstadları çeşit çeşit çanak, çömlek ve testi yaparlar.»

Göksu'da, Kâğıthane eğlencelerinin aynı, yalnız biraz daha küçük olarak tekrarlanırdı. Buraya gelenler, derede kayıklarla gezinti yapmaktan kendilerini alamazlardı. Derenin Dört Kardeşler mevkii kayıkla gidilebilen en son yerdi. Yaklaşık olarak bir kilometreyi bulan bu mesafe derenin sandallar, piyadeler, iki, üç çiftelerle dolu olması yüzünden 3 - 4 saatte ancak alınırdı. Istanbul'da bulunan yabancı elçilerin hanımları ve yakınları da çoğunlukla gezinti için Göksu'yu tercih etmekteydiler.

Göksu ve Küçüksu dereleri arasındaki bu münbit mesirenin diğer bir özelliği de mısırdı. Yaz aylarında çayırın Hisar yönündeki sahilinde büyük kazanlar içinde pişirilen mısırlar, hem derede kayık safasında, hem de çayırda ağaç diplerinde oturanların eğlenceleri sırasında dumanı üstündeyken yenirdi.

GÖKSU KASRI

Göksu mesiresini süsleyen bir sanat eseri olan Göksu (yahut Küçüksu) kasrı, 1856 yılında Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır. Daha önceleri burada ahşap bir köşk bulunuyordu. Bu köşk, 1752 yılında Sadrâzam Divitdâr Emin Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış ve devrin sultanı I. Mahmud'a hediye edilmişti. I. Mahmud pek beğendiği bu kasırda saltanatı boyunca Arabî ayların birinde gelip kalır, kaldığı süre içinde de sık sık civarda gezintiler yapardı. III. Selim ve II. Mahmud zamanında onarılmasına rağmen yıkılmaya yüz tutan bu köşk sonunda Abdülmecid tarafından yıktırılıp yerine bugünkü saray inşa edildi.

Küçüksu'da bulunan ve Padişah ağacı adı verilen, ulu dalları göğe doğru uzanmış bir ağacın altında, halktan herhangi birisinin oturmaması gelenek haline gel-

Eski günlerin en beğenilen mesiresi Kâğıthane'de bir kasır.

mişti. I. Mahmud ve ondan sonra gelen padişahlar Küçüksu'ya geldikleri zaman bu ağacın altına bir halı serilir, padişah burada dinlenirdi. Göksu'yu seven Osmanlı padişahları arasında IV. Sultan Murad ve III. Sultan Selim de bulunmaktaydı. Bu iki padişah yalnız mesirede dinlenmekle kalmaz, ayrıca civar tepelerde ava da çıkarlardı.

Kasrın yanında bulunan diğer bir yapı da Küçüksu çeşmesiydi. 1806 yılında III. Selim'ın annesi Mihrişah Vâlide - Sultan tarafından yaptırılan bu çeşmeden mesireye gelenler faydalanırlardı. Nitekim, Küçüksu çeşmesinin geçmişteki halini gösteren gravürlerde bu durum açıkça görülür. Çeşmenin etrafı sıcak yaz günlerinde bir insan meşheri halindedir. Bir tarafta yaldızlı arabalar içinde kadınlar, öbür tarafta fesleri yana eğilmiş, kaytan bıyıklı, çapkın bakışlı gençler... Arada bir eğilip çeşmeden su içenler. Ancak bütün bu kalabalığa rağmen, Göksu mesiresinde tarih boyunca tek bir olayın çıkmadığını, buradan bahseden eserler kaydetmektedir.

Sonbaharın müjdecisi olan eylül ayında Göksu mesiresinde başka bir canlılık görülür. Buna sebep, burada bulunan ve «Panaiya» adını taşıyan Ayazma idi. Her yıl eylülün sekizinci günü Istanbul'da bulunan Ortodoks Rumlar, bu ayazmayı ziyaret için Göksu'ya gelirler, ziyaretten sonra da Küçüksu cayırında dinlenmeden edemezlerdi.

Kâğıthane'nin mesirelikten çıkmış olmasına karşılık Göksu, bugün önemini eski günlerdeki kadar olmasa bile yine korumakta, yaz günleri halk burada piknik yapmaktadır. Asırlardan beri devamedegelen mesirenin bir özelliği de mısırdır. Artık an'ane haline gelen haşlama mısırı, zamanımızda Küçüksu'ya gidenler büyük bir istekle arar, yaz aylarında sıra sıra kazanlarla mısır kaynatılır.

(Devamı var)

Biz Selânik yolunda iken, Görice Mutasarrıflığına terfian tayinim çıkmış! Hürriyetin ilânı münasebetiyle [illegible] kının tevecc0hleri içerisinde unutulmaz hâtıralarla Görice'ye hareket ettim.

Görice Mutasarrıflığım pek az sürdü (üç - dört ay kadar). Zira Meşrutiyet'in ilânından sonra yapılan intihapta memleketim olan Adana'dan mebus seçilerek Meclis-i Meb'usan'a katıldım.

ADANA MEBUSLUĞUNA İNTİHABIM

Meşrutiyet ilân edilince mebus intihabatı hazırlıklarına geçilmişti. Memleketim bulunan Adana'dan mebus seçilmem hakkında teklifler aldım. Bu müracaatlar, hemşehrilerimden yapılmış olmakla beraber, İttihad ve Terakki Cemiyeti de namzetliğimi koymuştu

İntihapta, ben Adana'dan, halazâdem ve aynı zamanda enistem Ârif Hikmet Mersin'den mebus seçilmiştik

Ârif Hikmet ile aramızda iki yaş fark vardı. O benden küçüktü. Hikmet, müddeiumumi muavinliğinden mebusluğa intihap olunmuştu. Yakınlığımız hasebiyle her ikimizin Adana'dan intihabı mümkün olamadığından onu, İttihad ve Terakki, Mersin'den seçtirmişti.

İkinci Osmanlı Meclisi'nin açılışı fevkalâde enteresan oldu. Yurdun her tarafından kıyafetleri, dilleri, dinleri başka mebuslar gelmişti. Hele padişah Abdülhamid'in meclise gelişini hiç unutmam. Ürkek bir hali vardı.

Bu mecliste, dahiliye encümenine seçildim. Diğer taraftan, Tal'at Bey'in tensibiyle fırka işleriyle de uğraşıyordum. O zamana kadar İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin reisi yok gibiydi. Herkes el altında bu cemiyeti idare eder, kendisini ortaya atmazdı. Herkes cemiyette bir makam ve mansıp kapmak değil, bir mefkûre için çalışırdı. Tal'at ise bu mefkûrecilerin en başında gelirdi

AHMED RIZA BEY'LE İLK TANIŞMA

[illegible] büyük hizmeti olan Ahmed Rıza Bey, Meşrutiyet inkılâbını müteakip dahilde de bir müddet fırkanın reisliğini yaptı. Meclis-i Mebusan açılınca, fırka işleriyle bilfiil meşgul [illegible] Ahmed Rıza Bey'in Meclis-i Meb'usan [illegible] seçilmesi hakkında istişarelerde bulundu ve bu suretle intihap icra kılındı.

Riyasete seçilen Ahmed Rıza Bey'i gıyaben Mülkiye'de talebeliğimden beri tanırdım. Paris'te çıkardığı gazeteleri İstanbul'da tevzi edenlerden biri de bendim

Hariçteki İttihatçılar'ın aralarında izalesi güç bir ihtilâf zuhur etmişti. Prens Sabahaddin, Ahmed Rıza, Doktor Nâzım, Bahaddin Şâkir vesair hürriyetperverlerin Paris'teki hizmet ve gayretlerini takip ederken sevinirdik. Fakat evvelce Paris'e kaçanlara sonradan cemiyet merkezinden teşkilât

için gönderilenler arasındaki geçimsizliğe ve Sabahaddin'in adem-i merkeziyet prensiplerine pek müteessir olmuştuk.

Prens Sabahaddin temiz bir insandı. Hürriyet uğrunda padişahla küçük yaştanberi uğraşmıştı. Ancak, adem-i merkeziyet sistemi, memlekettaki ahaliyetlere hoş göründüğünden, vatandaşlar arasında nifaka vesile vermesinden endişe ediliyordu. İttihatçılar bu bakımdan böyle bir sisteme muarızdılar.

Ahmed Rıza'nın ise, hepimizin kalbinde bir yeri vardı. Meclis-i Meb'usan riyaseti için en uygun şahsiyet de o idi.

Ancak, mumaileyh gayet vakur olmakla beraber, mütekebbir tavırlı idi. Bilâhare birçok esbaptan nâşi İttihatçılarla ihtilâfa düştü. Meclis-i Mebusan reisliğine intihabı vesilesiyle birkaç mebusla birlikte ziyaretine gitmiştim. Tesadüfen Tal'at da yanında idi. Biz, tebrikle birlikte aynı zamanda fırka gazeteleri arasındaki münakaşalara son verilmesini temenni eylîyen bir heyet hüviyetini taşıyorduk. Fırkanın Meşveret ve Müşavere adlı gazetesi yurt içinde gizli kurulan cemiyeti tutmakta, Avrupa'ya firar eden İttihatçılara hücum eylemekte idi. Avrupa'da teşkilât kurmuş olanlar da memleket dahilindeki İttihatçılar'ı zedeleyecek neşriyatta bulunuyordu. Biz, Ahmed Rıza'dan, efkâr-ı umumiyeyi rencide eylîyen münakaşalara son verilmesini, bir çatı altında fikir ve kuvvetlerimizi birleştirme çarelerini temenni ettik.

Ahmed Rıza, fikirlerimizi uygun bulmakla beraber, her iki grubun bu tarz münakaşalarının tabii olduğunu söyledi (1).

TENSİKATA MEMUR EDİLİŞİM

İttihad ve Terakki merkezi umumisi, memur sicilleri üzerinde durulmasını, memurlardan eski idareye hafiyelik ve jurnalcılık yapanların bilinmesini, şaibeli olanların ayıklanmasını, hülâsa dahiliyemizin ıslahını hükümetten ve meclisten musirane talep ediyordu.

Hükümet, âyândan Niğde Mebusu Galib Bey'le, meb'usandan beni tensikata memur eyledi. Galib Bey'le birlikte günlerce çalıştık. Bir memlekette, bilhusus azim bir inkılâp geçiren bir idarede tensikat kadar güç, yıpratıcı, vebal alıcı vazife olamaz. Vicdanlarımızı heran düstur yaparak bu müşkül hizmeti ifa eyledik. Mesaimizin müsmir ve zecri olabilmesi için, hükümete şu iki teklifi yaptık:

I — Açığa çıkarılması lüzumlu görülen kimseleri, her ne sebeple olursa olsun tekrar vazifeye almamak.

II — Tensike tâbi tutulanlar hakkındaki sebepleri asla ifşa eylememek ve kimseye sızdırmamak

Tensikat bahsinde hükümet, Galib Bey'le bana salâhiyeti tamme vermişti. O zaman Tal'at, dahiliye nâzırlığını yapmaktaydı. Mumaileyh ile tensikat mesaimiz sırasında dostluğumuz derinleşmişti. Rahmetli, şurada burada beni doğruların doğrusu diye vasfetmiş. Tensikat yapılacağı şayi olunca tavsiyeler ve iltimasları düşünerek hiç kimse ile bu bapta konuşmamaya karar verdik. Namusumuza, vicdanımıza havale edilen bu ciddî mevzuda vardığımız neticeyi hükümete bildirdik.

İstibdad devrinin, hafiye teşkilâtının iç yüzüne tensikat vesilesiyle muttali olduk. Jurnal, mektup, sair vesikalardan neler, neler öğrenmiştik. Masum memurların ne şekilde vasıta edildiği ve mafevklerce ne türlü tezvir ve jurnal işlerinde kullanıldığı akıllara hayret verecek mahiyette idi. Bunların hikâyesi uzundur. Şurasını kısaca söyleyebilirim ki o devir, jurnalcılığı ilim şekline sokmuştu!

■

Tensikat raporu üzerine, tatbikatına hükümetçe azimli bir şekilde başlandı. Bu arada — vaziyet icabı — valilerden Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisi Namık Kemal-zâde Ali Ekrem ve Ahmed Reşid Bey'ler'in açığa çıkarılmasına karar verildi.

Ahmed Reşid Bey'le (H. Nâzım) mülkiyede mektep arkadaşı idi. Mumaileyh bizden bir sınıf büyüktü. 1910 yılında Ankara Valiliği'ne tâyinimde benden evvel bu vilâyette bulunmuş, hattâ Karpiç lokantasının arkasındaki parkı (Millet Parkı) adıyle o yaptırmıştı.

Bir gün Dahiliye Nâzırı Tal'at Bey'in (Paşa) yanında iken her ikisi birlikte nâzırın ziyaretine geldiler. Benim orada bulunuşum bir tesadüf eseriydi. Tal'at Paşa, bunları nezaketle kabul etti.

Her ikisi tensikatta açıkta kaldıklarını ve sebeplerini öğrenmek istediklerini bildirdiler. Tal'at Paşa da soğukkanlılıkla ve pervasızca :

— Sen susun, sen de busun demez mi?

Ben, böyle bir celsede bulunmaktan mahcup olarak koltuğa gömüldüm. Bu ziyaretçilerden birine paşayı, diğerine elimdeki gazeteyi siper ittihaz ettim.

Ali Ekrem ile senelerce sonra, bacanağım Şair Mıdhat Cemal'in noterlik dairesinde rastlaşmıştık. Afakî mevzulardan konuşuldu. Ben kalktıktan sonra Mıdhat Cemal'e demiş.ki:

— Ali Münif'in babası (2) ile geniş hukukumuz

---

(1) Ali Münif'in Maarif Nâzır Vekili bulunduğu sırada mecliste, Ahmed Rıza Bey'le aralarında uzun münakaşalar cereyan etmiştir.

Bu bahse, merhumun nâzırlığı devrine ait kısımlarda temas edilecektir. Diğer taraftan, rahmetlinin evrakı arasında zuhur eden, bir Fransız kumpanyasının, Ahmed Rıza Bey delâletiyle, Bulgardağı'ndaki gümüş madeninin işletilmesi hakkındaki teklifi de bu vesile ile bahis konusu olacaktır.

(2) Ali Ekrem 1884 tarihinde Adana'da dört, beş ay kalmıştır. O zaman eniştesi Menemenli Rıfat Bey, Adana Defterdarı idi. Ali Ekrem hemşiresini ziyarete gelmiş, Adana'da birçok şairlerle tanışmıştı. Bu arada Ali Münif'in babası şair Hakkı Bey'le müşaereleri dahi vardır. Tefrikamızın baş taraflarında bundan bahsedilmiş ve bunlara ait bir şiir de konulmuştur. T. T.

Prens
Sabahaddin.

vardı. Buna rağmen tensikatta açıkta kalmama sebep olmuştur. İsteseydi önliyebilirdi

31 Mart isyanında fırkayı tutan gazeteler kapatıldı. İdarehanelerine hücum edildi. Cavid, Cahid'le bir Rus vapuriyle Odesa'ya kaçtı. Oradan Selânik'e geçmişler. Bu buhran on beş gün kadar devam etti, sonra gidenler döndü. Nihayet Hareket Ordusu İstanbul'a hâkim olunca, Ayastefanos'ta toplanan meclis-i millî kararıyle, Sultan Hamid hal'olundu. Hüseyin Hilmi Paşa, hükümet teşkiline memur edildi.

ERMENİLER BAŞ KALDIRIYOR

İstanbul'daki irtica vakası 31 martta başladı. Bir gün sonra Adana'da bir ihtilâf başgösterdi. Adana iğtişası adıyle anılan bu müessif vakanın derin bir mazisi vardır.

Çukurova'nın Adana, Tarsus, Dörtyol, Osmaniye ve Kozan gibi münbit yerlerinde oturan Ermeniler, öteden beri Kozan'daki (Sis Katagogisliği) ni ruhanî reis tanırlardı. Dinî mertebe itibariyle Kozan kilisesi Türkiye'de sayılı mâbetlerden biriydi. Hattâ Amerika'dan bile burayı ziyarete gelen Ermeniler vardı. Bu ziyaretçiler Kozan'da istihsâl edilen nefis kokuları, küçük şişeler içerisinde mukaddes birer hediye olarak memleketlerine götürürlerdi.

Çok eskiden burada yerleşen «Sis Beyliği», hattâ «Sis Prenslığı» adıyle nam iddiasına kalkan eski bir aile yıkılmış, bakıyeleri Kozan, Kadirli, Haçın ve Feke'ye serpilmişlerdi. Bütün bu ahalinin, hattâ bütün Çukurova bölgesinin Ermeniler'i Sis'teki kiliseye bağlıydılar.

Bu kilise, dinî bir hüviyet taşımakla beraber, zaman zaman devletin zayıf bulunduğu sıralarda komitecilik faaliyetlerine melce olmuştu.

Uzun zaman Çukurova'da sakin bulunan Ermeniler'le, Müslümanlar arasındaki samimî münasebetleri sekteder eden ihtilâlci gayeler, Zeytun isyanıyle başlamıştı. O zamana kadar, hattâ ondan sonra bile Ermeniler'in mektebinde Türkçe de okutulurdu. Hepsi gayet iyi Türkçe konuşurdu. Hattâ Türkçe'yi Ermenice harfleriyle yazarlardı. Bu tarzda kitap ve gazete dahi neşretmişlerdi.

Diğer taraftan İslâm ve Ermeni tâcirler arasında derin bir dostluk ve alış verişte sonsuz bir itimat mevcuttu

1863 ve 1877 senelerinde vukua gelen her iki

Kozanoğlu isyanında, hükümetin, birçok asker zayiatını göze alarak dağ başlarında azımlı bir tedip hareketine geçmesi üzerine, bazı Ermeniler'in Kozanoğlu tahakkümünün nihayete ermesini görerek, ihtilâlci gayeler beslediği hissedilmekteydi.

Nitekim, Zeytun isyanından sonra, Çukurova Ermenileriyle Türkler arasındaki dostluğu bozacak bir takım hadiseler zuhur eyledi.

Zeytun isyanındaki Ermeniler'in teşkilâtçılığını gören mahallî halk, artık bu zümreye eskisi gibi güvenemiyordu. Bilhassa bir kısım Ermeni komitacılarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun fakir bölgelerindeki Ermeniler'i bir teşkilât ve program dahilinde münbit Çukurova'nın muhtelif yerlerine yerleştirmek suretiyle istikbale ait istifadelere kalkışmaları, hükümetin dahi gözünden kaçmamıştı. Bu arada Mikael Nalbantyan adındaki Katolik bir Ermeni papazının, Adana'da hususî bir ziraat mektebi açması da bu maksada matuf idi.

Diğer taraftan, bir kısım Ermeniler Haçın (şimdiki Saimbeyli) kazasında ve kalesinde bazı silâh vesaire imalâtında bulunuyorlardı. Kaleye Kıbrıs'tan gizlice getirtilen cephaneler depo edilmekteydi

Gayelerine vusul veya kendileri üzerinde hükümetin takibatını önlemek maksadiyle, hariçteki devletlere de başvurmuşlardı. Hattâ, Mersin'deki Ermeniler'in kıtale uğrayacaklarından bahisle, bir iki Fransız zırhlısının Mersin ve İskenderun limanına gelmeleri, devletin hükümranlık haklarına bile tecavüz sayılmıyordu! Hariçteki devletlere başvurarak Ermeniler'in bu tarz-ı hareketleri, diplomasi yoluyle halledilmiş ve fakat müsebbipleri cezalandırılmamıştı!

1905 senesinde Paris'te toplanan Ortodoks Ermenileri'nin kongresinde, Kilikya'nın müstakil bir eyalet haline getirilmesi bile karar altına alınmıştı.

Yukarıda izah edilen Tanzimat, Kozanoğlu isyanları, Zeytun isyanı ve yabancı devletlerin Ermeni hâmisi gibi vaziyet almaları, bazı ihtilâlci neşriyata başvurulması gibi muhtelif hareketlerden sonra, Meşrutiyet ilânı, bu zümrenin komitecileri için bir fırsat telâkki olundu, hürriyetin kendileri için ilân olunduğunu etrafa yayan bazı Ermeniler'in hareket tarzı, 1 nisan 1909 Adana ihtilâlini doğurdu

Sultan Hamid idaresi sırasında, Adana'da 11 sene valilik eden Kürt Bahri Paşa namıyle maruf bir vali vardı. Bahri Paşa, cahil, fakat zeki bir adamdı. Daima mâbeynin nabzını yoklayarak Adana'yı idare eder, Ermeniler'le daima dostane münasebetlerde bulunurdu. Bundan cesaret alan Ermeni komitecileri, Çukurova'nın muhtelif semtlerinde Ermeni iskânına muvaffak oldular

KOVULAN VALİ

O sırada Adana'da nüfuz sahibi üç Ermeni vardı. Bunlardan biri, komitecilikle meşhur olan Papaz Muşlığ idi. Bahri Paşa bu papazla pek çok dostluk etti. Vali bu papazın tesiriyle tam bir Ermeni dostu oldu. Hattâ hükümetin muahezesine karşı, bunu müdafaa zımnında göğsünü bile gerdi.

Papaz Muşığ, bu yakınlıktan faydalanarak, Kilikya Ermenileri'nin ihtilâlci hareketlerini programlaştırıyordu (3).

Bahri Paşa ve Meşrutiyet ilânı sırasında ikinci maruf Ermeni, imparatorluğun birçok mahkemelerinde hâkimlik yapmış olan Avukat Karabet Gökdereliyan idi.

Üçüncü Ermeni büyüğü de yine avukat olup, «Adana ihtilâli»ne ait bir eser kaleme alan Karabet Çalyan'dır ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Adana teşkilâtında çalışmıştı (4).

Hürriyetin ilânı üzerine Bahri Paşa, halkı hakaretleri arasında Adana'dan kovuldu. Yerine gelen Vali Cevad Bey, memlekette ikiye ayrılan Türkleri idare edemedi. Bu idaresizlikten Ermeniler de faydalanmak istediler. Kâh valinin aleyhinde, kâh lehinde hareket ettiler.

Diğer taraftan, Ermeniler'in ileri gelenleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmişlerdi. Bunlar, Türklerle dostane münasebet tesisine çalıştılar.

■

Adana ihtilâli nasıl başladı? Buna takaddüm eyleyen vakalara göz atmak lâzımdır. Haçın'da Türklerle Ermeniler arasında zuhur eden bir hadisenin tetkiki için Adana'da Selim Bey'le, İttihat ve Terakki idare heyeti azâsından Avukat Karabet Çalyan gönderilmişti. Heyet-i tahkikiye raporunu vilâyet makamına verdiği halde, Vali Cevad Bey hareketsiz kaldı. Bu atalet, Müslüman ve Ermeni zümreleri arasında bir gerginlik yarattı.

Tam bu sırada, Türkler arasında sandalya kavgası yüzünden ikilik husule geldi. Sanayi Mektebi Müdürü Gergerli Ali ile gazeteci İhsan Fikri, hatef ve selefilik yüzünden ihtilâfa düşmüşler ve yekdiğerine ağır hücumlara geçmişlerdi. İhsan Fikri, Sanayi Mektebi müdürü iken, hakkında yapılan şikâyet üzerine papaz Muşığ'ın da dahil bulunduğu bir komisyon tarafından azledilerek yerine Gergerli Ali tayin olunmuştu. Vali Cevad Bey aleyhine kıyam eden İhsan Fikri ve arkadaşı Muhtar Fikri miting teşebbüsüne geçti. Ermeniler ise Türkler arasındaki bu ihtilâftan her suretle istifadeyi düşünüyorlardı. Bununla beraber Adana iğtişaşı, aslâ bu iki grubun tertibi değildir. Bu hadise, vilâyet makamının hadiseler karşısında acz ile birlikte Müslüman - Hıristiyan çekişmelerinin dinî geleyanlarından istifadeye kalkanların e-

ADANA İHTİLÂLİ

Her ne kadar İstanbul'daki 31 Mart vak'ayı faciası, telgraf memurlarınca Adana telgraf memurlarına bildirilmiş ve 1 nisan akşamı şehre yayılmışsa da, Adana'da kıtal hareketi İstanbul'daki

---

(3) Papaz Muşig bütün hâdiseleri neşrettiği Les Vêpres Ciliciennes adlı Fransızca kitabında izah etmektedir.

(4) (Adana Vakası ve Mesulleri) adlı kitabın sahibidir.

İdam kararlarının infazından sonra istifa eden Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa.

isyanın şüyuundan biraz evvel başlamıştır.

Ancak İstanbul'daki vak'anın Adana'da duyulması, esasen başlamış olan Adana ihtilâlinin belki körüklenmesine vesile olmuştur

■

Adana iğtişaşı, 31 Mart vak'asından bir gün sonra, Ermeniler'in taşkınlıklarıyle başlamıştı. Adana ve havalisinde de Ermenilerle Müslümanlar arasında geniş mikyasta kanlı bir mücadele başgösterdi. Herkes sokağa çıkamaz oldu. Hükümeti dinleyen yoktu! Halkın karşılıklı ve silâhlı çarpışması hükümet otoritesini ortadan kaldırmıştı Adana sokakları bir harp sahası haline gelmişti!

Vak'a mahalline Mersin'deki İngiliz konsolosu gelerek tetkikler yapmış, Türk ve Ermeni cesetlerini bizzat görmüştü. Ölenler arasında, bu elemin söndürülmesi için arabuluculuk yapmak isteyen birçok kimseler de bulunuyordu

Adana'da başlayan bu vuruşma, Osmaniye, Dörtyol ve Ceyhan kasabalarına da sirayet etti.

Bâbıâli'ye yıldırım telgrafı yağdırılıyordu. Birkaç gün sonra Adana'dan ve mülhakatından ölü adetlerine dair tafsilât gelmeye başladı. Bu karışıklık, kabineyi müşkül duruma sokmuştu

Adana'nın mebusu olduğu için hemşehrilerim, vak'aları İstanbul'da bana bildiriyorlardı

SADRÂZAMA MÜRACAATIM

Hemen sadrâzamla görüştüm. Hükümet, din farkı gözetmeksizin durumu fırkaya intikal ettirmek istiyordu. Bir taraftan ecnebi matbuat yekdiğerini tutmayan heyecanlı haberler neşrediyor, diğer taraftan, İstanbul'daki Ermeni kilisesi reisleri, hükümete müracaatta bulunarak Adana Ermenileri'nin korunmasını istiyorlardı.

Türkler, Ermeniler'den, Ermeniler Türkler'den şikâyetçiydiler. Adana Ermenileri'ni daha çok komiteci papaz Muşig'in tahrik eylediği gelen haberlerden anlaşılıyordu (5).

(5) Yukarıda da kısaca bahsedildiği üzere, Papaz Muşig Efendi, Adana'nın nâfız Ermenileri'nden biri olup, tam komiteci idi. Meşrutiyet senelerinde vukua gelen Adana iğtişaşından sonra Mısır'a gitmişti. Mütarekeden sonra Adana'nın Fransızlar tarafından işgalini müteakip, tekrar Adana'ya gelerek rol oynamak istemişse de, Fransız işgal makamları bilâhare kendisini Kilikya dışına çıkarmışlardır.

Muşig Efendi'nin Adana'da Ermeni meselesine dair Fransızca yazdığı (Les Vêpres Ciliciennes) adlı kitap da Mısır'da basılmıştır.

Nihayet hükümet şu kararı verdi:

1) Mahalline fevkalâde salâhiyetli bir tahkik heyeti göndermek;

2) Valiyi azletmek;

3) Divân-ı harp kurmak ve suçluları bu divân-ı harbe tevdi eylemek.

Her üç kararın tatbikine geçildi. Tahkik heyetine Meclis-i Meb'usan'dan Yusuf Kemal (Tengirşenk) ile, Tekirdağ mebusu Babikyan Efendi memur edildi.

Vali Cevad Bey azledilerek yerine, Baban-zâde Mustafa Zihni Paşa getirildi. Divân-ı harp faaliyete geçti.

YUSUF KEMAL VE BABİKYAN'IN RAPORLARI

Yusuf Kemal Bey'le, Babikyan Efendi, Adana ve havalisinde tetkikat yaparak intıbalarını ve kanaatlerini rapor halinde hazırladılar. Yusuf Kemal Bey'in raporu hükümete tevdi olundu. Babikyan katî raporunu vermeden öldüğünden, nokta-i nazarı anlaşılamadı.

Adana meselesini, gönderdiği tahkik heyetinin raporuna istinaden halledeceğini beyan eden hükümet, müşkül durumda kaldı. Tahkik heyetinin raporu üzerinde çalışmak üzere, Meclis-i Meb'usan'dan bir komisyon intihap olundu. Bu komisyona Hayri Bey (Şeyhulislâm), Hallacyan, Zöhrap, Vartekes ve şimdi ismini hatırlayamadığım üç arkadaş daha dahil bulunuyorduk. Hayri Bey'i komisyon riyasetine seçerek çalışmalara başladık.

Evvelâ Yusuf Kemal Bey'in raporu okundu. Aslen Ermeni olan mebuslar buna itiraz eylediler. Neticeye varılamadı. Diğer bir toplantıda, müteveffa Babikyan Efendi'nin Adana vak'asına dair kaleme aldığı notların bir araya getirilerek, bunlardan bir netice istihsâline çalışıldı. Bu işle Zöhrap vazifelendirilmişti. Bir hafta sonra Zöhrap, vakadan tamamiyle Türkleri mesul gösteren, itham eden bir hulâsa ile geldi. Yusuf Kemal Bey'in raporiyle tezat teşkil eden bu rapor kabul edilmeyerek komisyonda âdeta bir Ermeni - Türk meselesi ortaya çıktı. Bir türlü netice alınamaması yüzünden her iki rapor hakkında mütalâa serdine lüzum görülmeden, hükümete tevdiine karar verildi.

Toplantı sonunda, meselenin yüzüstü kalmaması için komisyona bir teklifte bulundum. Her iki raporu tetkik ederek telife çalışacak bir muhtıranın hazırlanması için dosyaların bana verilmesini ve bir müddet tayinini istedim. Müttefikan uygun gördüler.

Yüzlerce Müslüman ve Ermeni kanı dökülen böyle korkunç bir iğtişaş havasının tekerrürüne mani olabilecek, yatıştırıcı formüller bularak yeni bir rapor hazırladım.

Kanaatimce hadiseye evvelâ Ermeniler sebebiyet vermiş, Türkler de bunu haddinden fazla mübalâğa etmişti. Bu sırada dahiliye nâzırı istifa etmiş, Tal'at 25 temmuz 1325'de bu vazifeye getirilmişti. Hazırladığımız rapor ve formülleri kendisi de hassasiyetle incelemişti.

Fakat tam bu sırada Adana divân-ı harbinin verdiği birkaç idam kararının (sadrâzam tarafından tasdik edilmeyeceği vaadine rağmen) infaz olunması mumaileyhi istifaya kadar sevkeylediğinden, bu rapor hükümetçe tatbik mevkiine konulamadı.

SADRÂZAM HÜSEYİN HİLMİ PAŞA'YI NASIL İSTİFAYA MECBUR ETTİM?

Adana ihtilâlinin kanlı bilânçosu karşısında Ermeniler'le Türkler'den birçok vatandaşlar divân-ı harbe sevkedilmişti. Ermeniler'le Türkler arasında 1 nisan 1325 sabahı başlıyan karışıklık, memlekette huzur ve sükûnu ihlâl etmişti. Her iki tarafın sinirlerini bozan ihtilâfın yatıştırılması uğrunda mesai sarfedilirken, divân-ı harp de tüyler ürpertici kararlar vermekten çekinmiyordu (6).

Divân-ı harbin birçok vatandaşlarımızın ve bu arada Dörtyol Müftüsü'nün idamına karar vermesi, memlekette huzursuzluk yaratmıştı. 3 Ermeni'ye karşı 38 Müslüman'ın idamına karar veren divân-ı harbin faaliyeti, Adana'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından İstanbul'a telle bildirildi.

Hemşehrilerimin galeyanı gün geçtikçe artıyordu. İdam edileceklerin içinde bir müftünün bulunuşu herkesi çileden çıkarmıştı. Telgraf telgraf üstüne geliyordu. Aynı telgraflar sadârete de gön-

---

(6) Tal'at Paşa «Ermeni meselesi»ne dair hâtıratında diyor ki :

«... Adana hâdiselerini müteakip Dahiliye Nâzırı oldum. Bütün arzu ve hedefim muhtelif milletleri, bilhassa Ermeni ve Türkler'i bir dostluk bağı ile birleştirmek idi. Adana hâdiseleri hakkındaki tahkikat evrakını dikkatle tetkik ettim. Hâdiselerin Ermeniler tarafından tahrik edilmiş olduğu tahkikat komisyonu âzası olan Ermeniler'in şahadeti ile de teeyyüt ediyordu. Komisyon âzasından biri olan Agop Babikyan Efendi bunu bizzat bana da itiraf etti. Tahrik edilmiş olan halkın zalimane cinayetlerde bulunduğu da tahakkuk ediyordu.

«Adana hâdiseleri 31 martta ve irtica günlerinde vukubulmuştu. Takip edilen maksadın halk kitlelerinin taassubunu tahrik ederek, katliâma sebebiyet vermek suretiyle Avrupa'nın dikkat nazarlarını üstlerine çekmek ve Kilikya'da muhtar bir Ermeni birliği vücude getirmek olduğunda şüphe yoktu. Ben bu işte bitaraf bir devlet adamı sıfatıyle siyasî maksadımı unutmak, ve Müslüman olsun, Ermeni olsun, katliâm faillerini müstahak oldukları cezaya çarptırmak istiyordum. Bu hâdiseler sırasında Müslüman halkı katliâma teşvik etmiş olan müftü ve diğer Müslümanlar'ın da cezalandırılmalarında ısrar ettim. Bunun üzerine mahkeme müftüyü ve şeriklerini idama mahkûm etti ve bu idam kararının nâzırlar heyetince tasdikini temin eden yine ben oldum».

derilmişti. Mebusları bulunduğum için, Adanalılar yüksek makamla temasa geçinerek hissiyat-ı İslâmiye'yi galeyana getiren bu kararın kaldırılmasını istiyorlardı

Hemen Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa'ya gittim. Adana mevzuunda, daha evvel iki defa görüştüğüm sadrâzam ile hukukumuz vardı. Mumaileyh benim Mülkiye'den mezun olduğum sene Adana Valisi bulunduğundan, memlekete karşı sempatisi vardı. Ayrıca Rumeli'deki kaymakamlıklarım ve mutasarrıflığım sırasında eyalet müfettişi maiyetindeki memuriyetim hasebiyle beni severdi. Sadrâzama, 3 Ermeni'ye karşı 36 Müslüman'ın idamına karar veren dîvân-ı harbin durumundan bahsederek, Adana ahalisinin teessürlerini arzettim. Bu kararın irade-i seniyeye iktiran etmeden ref'ini ısrarla rica eyledim. Dîvân-ı harp kararının tüyler ürperten heyecanı içerisindeydim. Hemşehrilerimin ve kendimin hissiyatını çok acıklı bir suretle anlatmış olacağım ki, Hüseyin Hilmi Paşa'nın gözleri yaşardı. Elini omuzuma koyarak:

— Müsterih olunuz oğlum dedi! 3 Ermeni'ye karşı 36 Türk'ün idamına ait karar asla tatbik olunmayacaktır.

Hattâ, dîvân-ı harbin İslâmlar'dan kimseyi asmıyacağı teminatını da verdi. Sadrâzamın bu vaadi karşısında şükranlarımı arzederek odasından ayrıldım. Doğru telgrafhaneye koşarak, bu teminatı, kan, kıtal ve tedhiş havası içinde inleyen hemşehrilerime müjdeledim.

Az sonra Meclis-i Meb'usan tatil devresine girdiğinden, sıla yapmak, aynı zamanda, müessif vak'adan yaralı bulunan hemşerilerimle görüşmek üzere Adana'ya gittim. İntihap dairemi dolaştım. Kan dökülen köyleri gezdim. Ermeni vakasından dolayı memlekette vukuegelen sinir gerginliğinin izalesine çalıştım.

Bu sırada bir gece Adana İttihat ve Terakki kulübüne gitmiştim. Hasbıhalimiz sırasında bir zat gelerek, dîvân-ı harpçe 36 vatandaşımız hakkında vaktiyle verilen idam kararının irade-i seniyeye iktiran etmek üzere sadaretten mâbeyne sevkedildiği haberini verdi

Hatırlıki bu mesele hakkında İstanbul'da sadrâzamdan teminat almıştım. Bu kara haberden, bütün Adana halkı müteessir oldu. İrade-i seniyeye mâni olunmak gerekti. Kararın infazına mâni olmak veya ref'ini sağlamak üzere, hemen o gece bir araba temin iyle Mersin'e hareket ettim.

İDAM KARARLARI İNFAZ EDİLİYOR

Sadrâzama vaadini hatırlatmak, masum hemşehrilerimin asılması kararını önlemek için, mümkün

olan en süratli vasıta ile İstanbul'a ulaşmak istiyordum. Mersin'e, sabahleyin gelecek Hıdiv vapuru vardı. Müthiş bir yağmur altında gece yarısı yola çıkmıştım. 67 kilometrelik Adana - Mersin yolunu çamurlar içinde, şiddetli yağmur altında son süratle katedip Mersin'e geldiğimde, fırtınadan vapurun yanaşamadığını gördüm. Teessürüm ve heyecanım gittikçe artıyordu. Vapur, karşıdan görünüyor, fakat fırtınadan bir türlü demirliyemiyordu. Çaresiz işaret vererek limana uğramadan yoluna devam edip gittil Derhal şu kararı verdim. Vakit kaybetmeden kara yoluyla Konya Ereğlisi'ne gitmek .. O zaman Toroslar'dan geçen Anadolu - Bağdad tren hattı mevcut değildi.

Bin müşkülât içerisinde gece - gündüz demeden Ereğli'ye varabildim. Oradan trene binerek İstanbul'a hareket ettim. Adana - İstanbul yolculuğum 5 gün sürmüştü.

İstanbul'a ayak basar basmaz Şahinpaşa Oteli'nde ilk duyduğum menhus havadis, idam kararlarının irade-i seniyeye iktiran ettiği ve hemşehrilerim hakkındaki hükmün bir gün evvel infaz olunduğu idi! Bu müthiş haber karşısında pek müteessirdim. 38 vatandaşımızın yok yere idamı, bilhassa Hüseyin Hilmi Paşa gibi koca bir sadrâzamın teminatına rağmen, bunun hakkında irade istihsâli beni pek üzmüştü. Vakit geceydi. Otelde gözlerime uyku girmedi. Ağlamaktan gözlerim şişmişti. Bir türlü sabah olmuyordu. Erkenden İttihat ve Terakki merkezine uğradım. Artık sadrâzamla karşılaşmak istemiyordum. Bu menhus hâdiseden sonra gözlerim dünyayı görmüyordu. Ne olacaksa olsun diyordum. Fırka merkezindeki arkadaşlara vaziyeti teessürle hikâye ettim. Bu mesele hakkında hükümetten istizah talebinde bulunmak üzere fırka grubuna müracaatta bulundum. O günlerde esasen meclis de tekrar meselesine başlayacaktı (7).

Fırka grubuna müracaatımın mevzuu birçok mebusları bana çevirtiyordu.

Bilhassa saflarında bir müftünün bulunuşu, grupta haklı bir galeyan yarattı. Grup toplantısında sadrâzam bulunmadı! Veya verdiği sözü tutmamasından uğrayacağı ağır hücum ve muahezeyi teemmül ederek gelmek istemedi.

Vaziyeti bütün çıplaklığıyle ve acılığıyle gruba arzettim. Netice üzerinde durarak verdiği sözün kıymet ve mânasının kalmadığı anlaşıldığından, hükümetin istifasını teklif eyledim. Arkadaşlarımın hepsinin idam kararından gözleri yaşardı ve sadrâzamı muahezemi haklı bulduler. Hüseyin Hilmi Paşa bu yüzden, bir gün sonra sadrâzamlıktan istifaya mecbur oldu. Kabineyi kurmaya Hakkı Paşa memur edildi.

MEBUSLUKTAN VALİLİĞE DÖNÜŞÜM

İki yıl mebusluk yaptıktan sonra, fırka merkezinin kararına uyarak mülkiye âmirliği vazifesine avdet ettim.

İttihat ve Terakki merkezinin aldığı karar şu suretle hülâsa edilebilirdi

Vilâyetlerimizdeki valilerin çoğu zayıftır. Bilhassa arzu edilen yeni idare sistemine uyamamışlardır. Meşrutiyet rejiminin kökleşmesi için meclisteki elemanlardan istifade edilmesi zaruridir.

Bu karar üzerine beş - altı arkadaşın valiliğe dönmesi rica olundu. Bilhassa Tal'at Paşa, benim için çok ısrar eyledi. Dahiliye Nâzırı Hacı Âdil Bey'le, Halil Bey de aynı görüşlerini ısrarla tekrarladılar.

Fırkanın görüşüne uyarak Ankara valiliğini kabul ettim. Mebusluktan ayrılarak Ankara valiliğini kabul edişim, bazı yakınlarım tarafından mucibi muahaze oldu. Ezcümle enistem ve halazâdem olan Mersin Mebusu Ârif Hikmet, Adana'dan bu tayin haberini işitince, uzun bir mektupla tenkidlerde bulundu ve valiliği mebusluğa tercihimi garip karşıladı! Ona verdiğim cevapta, memleket ve fırka menfaatlerinin bunu icabettirdiğini, valiliğin mebusluktan hiç bir zaman aşağı bir vazife olmayıp, bilakis ehemmiyetli bir hizmet mevkii addedilmesi lâzımgeldiğini bildirmiştim.

1910 senesine rastlayan valiliğim arasında Ankara'da müthiş bir kış oldu. Bir buçuk metre kar yağdı ve aylarca kaldı! İhtiyarlar böyle bir kış görmediklerini söylediler. Daireler tatil edildi! 45 gün hayat felce uğradı. Fakir - fukara perişan oldu. Derhal bir komisyon kurduk. Bol miktarda kömür getirtip, ahaliye dağıttık

ÂRİF HİKMET'İN ÖLÜMÜ

Hem halazâdem, hem enistem olan Ârif Hikmet'le Meşrutiyet'in ilk yılında mebus seçilmiştik Hikmet, nezaketi, hassasiyetiyle kısa bir zamanda Meclis-i Meb'usan'da kendisini sevdirmişti. Cenub'a ait memleket işlerini birlikte düşünür ve nâzırlarla temasımızı müştereken yapardık

O senelerde Hikmet ve ben büyük bir aile faciasına uğradık. Onun refikası benim hemşiremdi. Onu genç yaşta bir mecnun kurşunuyle kaybetmiştik. Hikmet'in hassas kalbi bu ölüme karşı koyamadı. Esasen hastalıklı olan sıhhati gün geçtikçe arızalanıyordu

Meclis-i Meb'usan'ın tatil devresinde Adana'da üremiden hastalandı.

Bir gün Eczacı Mustafa Rıfat Bey'den bir telgraf aldım. Benden İstanbul'daki mütehassısların telgrafla konsültasyonda bulunmasının mümkün olup olamıyacağını soruyordu.

Derhal İstanbul'da Tal'at'ı (Paşa) makine başında aradım. Vaziyeti anlattım. Rahmetli Tal'at, hemen Âkil Muhtar'ı ve diğer iki doktoru temin ederek telgraf makinesi başında Adana'yla görüştürdü. Fakat tedavisi o gün için mümkün olmadığından Hikmet'i üremiden 33 yaşında kaybettik. Tam o sırada Manastır valiliğini teklif ettiler.

(Devamı var)

---

(7) Meclis yaz tatili yaptıktan sonra ikinci devresine 2 kasım 1909 tarihinde başlamıştır.

Istanbul'daki Millî Mücadele: 3

Anadolu'ya Kaçanlar-

Yazan: İhsan Aksoley
Fnr. Gn. Dr. Müh.

YUSUF Kemal Bey'le telefonla görüştükten sonra telgrafı almam kararlaştı. Telgraf Fransızca'ydı. Alınırken cümle cümle hariciye vekiline okudum. Bu telgraf, Mustafa Sagir'in idam edilmemesi hakkında hükümete verilen çok şiddetli bir nota idi. Yusuf Kemal Bey, telgrafın alındığını teyid etmeyiniz, dedi.

Telgrafı muhabere usullerine uygun olarak, şiddetli atmosferik tesirat yüzünden alamadığımı bildirdim. İngilizler telgrafı 3 defa tekrar etti. Ben, her defasında, atmosferik izaç dolayısıyle,, telgrafı alamadığımı bildirdim ve muhabereye son verdim.

O günlerde de Mustafa Sagir idam edildi:

Ferit Cavit Bey'in verdığı zarfı aldım. Kayıkla tekrar Ümit vapuruna giderek Saliha Hanım'a teslim ettim.

Zarfın chemmiyetini, Mustafa Kemal Paşa'nın hayatı ile ilgili ve Mustafa Sagir'in casusuluğunu ispat eden yegâne vesika olduğunu, Ankara'ya gider gitmez, Mustafa Kemal Paşa'nın eline teslim etmesini ve ölmedikçe başka bir şahsa teslim etmemesini tenbih ederek koynunda saklamasını rica ettim ve kendisine tekrar veda edip ayrıldım

Akşam geç vakit Selimiye'deki evime geldim. Vazifesini yapmış olan insanların duyacağı huzur içindeydim. Ertesi sabah, annem erkenden sabah gazetelerini getirdi. İlk sayfalarda Ümit vapurunun resmi vardı. Ambarlarında, Anadolu'ya kaçırılmak üzere, silâh ve cephane olduğu ihbar edilen Ümit vapurunun; Yunanlılar tarafından kontrol altına alındığı haberini büyük bir üzüntü içinde okudum.

Arkadaşlarımın vapurun ambarlarına yerleştirdiği silâhla, mühimmata ve Saliha Hanım'daki büyük kurye zarfına değil, koynundaki küçük zarfa önem veriyorum.

Hemen yatağımdan fırladım. Harem iskelesinden vapurla İstanbul'a geçtim. Bir kayıkla limanda demirli olan Ümit vapurunun etrafında dolaşmaya başladım. Vapura çıkmak yasaktı. Yunan askerleri vapurun güvertesinde nöbet tutuyorlardı.

Bir ara güvertede Saliha Hanım'ı gördüm. Zarfı kaptana vermesini, bizden olan kaptana da derhal zarfı bana getirmesini rica etmesini ve üzülmemesini —Yunan nöbetçilerine göstermeden işaretle— anlattım. Rıhtıma çıkıp, kaptanı beklemeye başladım. Uzun bir müddet sonra kaptan geldi. Acentelere mahsus özel çantay-

la büyük zarfı getirdi. Bu zarftaki evrakın ehemmiyeti yoktu. Müsveddelerinden birer suret daha çıkarmak mümkündü. Esas, Saliha Hanım'ın koynundaki küçük zarfı tekrar elime almaktı. Hem kaptanla haber gönderdim, hem de kayıkla Ümit vapurunun etrafında dolaşarak, Saliha Hanım'a koynundaki zarfı kaptana vermesini işaretle anlattım.

Nihayet akşama doğru kaptan ikinci defa çıkışında küçük zarfı getirdi. Geniş bir nefes aldım. O gün geçirdiğim heyecanı anlatmak çok zor.

İşte bu heyecanlar arasında gece olmuştu. Eve geldim. O gün akşama kadar bir şey yediğimi sanmıyorum. Yatak odamın kapısını kilitledim ve yatağımı kapının arkasına çektim. Küçük zarfı yastık kılıfının arasına koydum. Hem küçük tabancamı, hem de şıtayer tabancamı derhal ateşe hazır bir vaziyete getirdim. Gece Ferit Cavit'i düşündüm. Bu adamın eline bu zarf nasıl geçebilir? Bu adam her halde iki taraflı çalışan bir casus. Belki bize karşı gösterdiği alâka, İngilizler'e yapmak mecburiyetinde olduğu hizmetin bir icabıdır. Belki bizden aldığı bilgileri de, gazetesinde neşretmeden önce İngilizler'e vermektedir ve icab ederse bizi de, İngilizler'e ihbar edebilir! Bu mektup meselesinden sonra, Ferit Cavit Bey'le temaslarımda çok dikkatli oldum ve ziyaretlerimi seyrekleştirdim.

Bu karışık düşünceler arasında başlıca endişem, küçük zarfın tekrar elimden çıkması idi. Bu vaziyette ve bu ruh haleti içinde uyudum mu, uyumadım mı hiç bilmiyorum. Sabahı dört gözle bekledim. Uykusuz ve sıkıntılı geçen bir gecenin vücudumdaki ağrılarını hissediyordum.

Sabah olunca ilk işim Yıldız Sarayı'na gitmek ve Neş'et Bey'i görmek oldu. Küçük zarfı beraber almak istemedim. O'nu, yakalanırsam, elimden çıkarmaktan çok endişe ettim. Mustafa Kemal Paşa'nın hayatı ile ilgili büyük bir sorumluluğun altındayım. Küçük zarfı, sarnıç odasındaki sarnıcın (içinde yağmur suyu biriktirilen su deposu) kapağını kaldırıp sarnıcın içinde sakladım. Sarnıçta su yoktu. Sızdığı ve temele su gittiği için yağmur suyu toplamıyorduk. Sarnıcın bulunduğu oda yekpare bir keçe ile kaplı idi. Bir köşesinden keçe çekilmedikçe sarnıç kapağı görünmezdi.

Neş'et Bey'e küçük zarf meselesini anlattım ve aşağıdaki kararı verdik:

1 — İlk vasıta ile İnebolu'ya gitmem ve küçük zarfı Yüzbaşı Şevki Bey'e teslim etmem.

2 — Saliha Hanım hareket edebildiği takdirde, şüpheyi üzerime çekmemek ve küçük zarfın elimizden gitmesine sebep olmamak için, küçük zarfı yine Saliha Hanım'la göndermeyi tercih etmek ve Saliha Hanım'la teması azaltmak.

Saliha Hanım'ın bulunduğu Ümit vapuru, iki gün limanda kontrol altında tutulduktan ve sıkı bir kontroldan geçtikten sonra, yolcuları limandaki Reşid Paşa vapuruna geçirildi. Ben yine küçük zarfı Saliha Hanım'a ve küçük zarfın mahiyetini iyice açıklayıcı ve Mustafa Sagir'in, Mustafa Kemal Paşa'ya suikast için İngilizler tarafından gönderilmiş bir casus olduğunu izah edici bir şifreyi de içine koyduktan sonra, kurye zarfını başka bir arkadaşa teslim ettim. Reşid Paşa vapuru hareket etti.

Seneler sonra bir gün eşimi (Istanbul Senatörü Mebrure Aksoley) ziyarete gelen arkadaşları arasında Saliha Hanım da vardı. Saliha Hanım'la bir köşede oturduk, eski günleri andık. Bu arada bahçemde sonbaharda açan son ve tek güzel bir gülü kestim ve Saliha Hanım'a verdim. Bu hareketim diğer misafirlerin dikkat nazarını çekti. Ben:

— Hanımefendiler, hepinizden, hattâ İstiklâl Harbi'nde tanışıp evlendiğim eşimden önce, Saliha Hanım'la tanıştım. Saliha Hanım benim Millî Mücadele arkadaşımdır, dedim ve yukarıdaki hâtıramı anlattım.

Bunun üzerine Saliha Hanım:

— İhsan Paşa. Benimle, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gönderdiğiniz küçük zarfın içindeki gizli yazının ne olduğunu biliyor musunuz? diye sordu.

— Hayır efendim. Ben, vazifesini yapmış olanların huzuru içinde bu küçük zarfı unuttum. Bu güne kadar da hiç aklıma gelmedi.

— Ben, İnebolu'ya iner inmez derhal Ankara'ya hareket ettim. Ankara'ya gelince de Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne gittim. On günden beri koynumda sakladığım küçük zarfı kendilerine teslim ettim. Bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretleri beni çağırttı. Benimle gönderdiğiniz küçük zarfın içindeki gizli yazı hakkında bana aşağıdaki bilgiyi verdi:

— Saliha Hanımefendi. Getirdiğiniz küçük zarfın içindeki gizli yazıyı size okuyorum:

«1 — Mustafa Kemal Paşa mutad olarak evinden hangi saatlerde çıkar, hangi saatlerde döner?

«2 — Mustafa Kemal Paşa, mutad olarak otomobilin neresinde oturur?

«3 — Mustafa Kemal Paşa'nın hususî doktoru kimdir?

«4 — Mustafa Kemal Paşa'nın hususi

Milli Mücadele'yi azimle devam ettiren Mustafa Kemal, bütün Türkiye tarafından destekleniyordu.

dişçisi kimdir?

«5 — Mustafa Kemal Paşa'nın ilâçları hangi eczanelerde yapılır?»

Evet, Hindli casus Mustafa Sagir, bu vasıtalardan biriyle, bizi aziz Atatürk'ümüzden mahrum etmek vazifesiyle İngilizler tarafından Ankara'ya gönderilmiştir. Fakat Mustafa Sagir, Millî Mücadeleciler'in takibinden kurtulamamıştır. Onu İngiliz hükümeti dahi idam sehpasından kurtaramamıştır.

MESERRET'TE BİR BULUŞMA

Bir müddet sonra Mümtaz Topçu Albayı Mustafa Asım (İmalât-ı Harbiye Umum Müdürü General Asım Berkmen) ve Topçu Albayı Emin (Sarı Emin) Beyler'in Ankara'ya gönderilmesi emri geldi. Emri Neş'et Bey kendilerine tebliğ etti ve ikişer resmini bana verdi. Hazırlattığım nüfus kâğıtları ile seyahat varakalarını, kendilerine vermek üzere Neş'et Bey'in verdiği randevu gün ve saatinde, Sirkeci'deki Meserret kıraathanesine gittim. Beni tanıyabilmeleri için, Neş'et Bey kendilerine, sarı saçlı bir genç olarak tarif etmiş. Kapıdan girer girmez kahvedekilerin hepsini bir anda gözden geçirdim. Herkes ya oyunla meşguldü, yahut birbirleriyel konuşuyordu. Yalnız bir masadan 3 başın, açılan kapıya dikkatle baktığını gördüm. Yanlarındaki boş masaya oturdum. Bu üç kişiyi yan gözle bir müddet inceledim. Kapının her açılışında bu 3 baş kapıya dönüyordu. Yavaş bir sesle:

— Miralay Asım Bey siz misiniz?

21 yaşındaki bir gençle, sonradan kendi tâbiriyle bir çocukla, karşılaşmadan mütevellit hayret ve taaccüp hisleriyle karışık bir bakışla ve kaşlarını kaldırarak:

— Evet. Siz de İhsan Bey misiniz?

— Evet efendim.

Üçüncü genç, Asım Bey'in hemşirezâdesi Dr. Yüzbaşı Hikmet (Ankara Nümune Hastanesi Kimyageri Dr. Hikmet Başkut) Bey'di. Nüfus tezkerelerini ve seyahat varakalarını verdim.

— İhsan Bey. Yeğenim de benimle beraber gitmek istiyor, dedi ve iki resmini verdi.

— Siz tezkiye ettikten sonra peki efendim.

— İhsan Bey. Bana tek kişilik bir kamara bileti alabilir misiniz?

— Peki efendim.

Hareket günü Galata'da Selânik birahanesi'nde buluşmak üzere ayrıldım. Mu-

ayyen günde Selânik birahanesi'nde buluştuk. Dr. Hikmet Bey'in de nüfus tezkeresini, seyahat varakasını ve harcırahını verdim. Anadolu'ya gidecek olanlara, durumlarına göre, İnebolu'ya kadar 30 - 50 ve beraberindeki ailelerine de adam başına 25 lira harcırah verirdim. Asım Bey:

— Beni vapura sizin bindirmenizi rica ederim, dedi.

— Peki efendim.

Asım Bey birahaneden çıkarken bana gayet güzel ambalajlı bir şeker kutusu verdi. Benim teşekkür etmeme zaman kalmadan:

— İçinde parabellum tabancam var, diye ilâve etti.

— Müsterih olunuz ve sinirlenmeyiniz.

Asım Bey'i kamarasına yerleştirdim. Vapurun hareketine kadar yanında kaldım. Asım Bey'e, ambarda eşyalarının üzerinde oturan Emin Bey'le, ailesine ve doktora veda ederek vapurdan çıktım. Vapur rıhtımdan uzaklaşıncaya kadar, Asım Bey'in sinirlenmemesi için, rıhtımdan ayrılmadım.

Bu üç yolcu da ricamı yerine getirmişlerdi. Yani her iki albay, bilhassa Emin Bey, tüccar kılığına, doktor da bu tüccarın kâtibi kılığına girmişti. Millî Mücadele'de ağabeyim, Asım Bey'in, ben de Asım Bey'in kayınbiraderinin kızı ile evlendim.

HAMAMDA HEYECAN

Bir gün Selimiye hamamına gitmek üzere evden çıkarken Sadakat kalfa:

— Küçük Bey nereye gidiyorsunuz? Öğle yemeğine size sütlaç yapıyorum, dedi.

— Hamama gidiyorum, diye cevap verdim. Yemek vaktine kadar dönerim.

Hamamda bir bölmede yalnız yıkanırken yanıma bir tellâk geldi ve:

— Mülâzım İhsan Efendi siz misiniz?

— Evet.

— Sizi dışarda iki zâbit bekliyor.

Yapacak hiç bir iş yoktu. Kadere boyun eğmek zamanı gelmişti. Evde değilim ki sarnıca gireyim. Ya da bahçeden bahçeye geçip evden uzaklaşayım. İşi uzatmakta mânâ da yoktu. Eninde sonunda mukadder akıbetle karşı karşıya gelecektim. Beni bekleyen iki zalim inzibat subayını görür gibi idim. Her halde beni peştemalla götürecek değillerdi. Giyinecektim. Bu iki subaya yalvarmaya, teslim olmaya Nemrut Mustafa Paşa divân-ı har-

Yıldız sarayı câmiasından Malta köşkü.

[illegible] (Merkez Kumandanlığının [illegible] hapishane) veyahut Arabyan hanında İngilizler'in elinde işkence çekmeye ve sonunda asılmaya [illegible] Hamamda giyinmeden önce soyunurken fotinimin burnuna doğru ittiğim ve çoraplarımı iyice arkasına yerleştirdiğim küçük tabancamı kullanacak kadar zaman bulacağımı düşündüm. Hamamdan çıktım. Abus yüzlü iki inzibat subayı yerine; güler yüzlü, mahcup ve toy [illegible] kendilerine

— Beni niçin arıyorsunuz? dedim.

Kulağıma söyler şekilde:

— Efendim, Biz iki arkadaş Anadolu'ya gitmek istiyoruz, dediler.

— Hay Allah iyiliğinizi versin. Benim hamamda olduğumu nereden öğrendiniz?

— Evinize gittik. Bacı söyledi.

— Sadakat kalfa! Şu anda karşımda olsaydın, pişirdiğin sütlacı yüzüne sürerdim. Bana üzüntülü dakikalar geçirttin. Hoş ona hamama gittiğimi söylemekte ne mâna vardı. Kabahat bende.

— Affedersiniz efendim

— Peki, adresimi nereden öğrendiniz?

[illegible] (Tümgeneral Fehmi Tuncalı) Bey sizin vasıtanızla Ankara'ya gitmiş. Kendisini sarı saçlı bir zâ[illegible] tık. — Bu iki arkadaş, Harita Dairesi'ne intisap etmiş ve albay olmuşlardır.

BİR AZİZLİK

Neş'et Bey'in bana yaptığı bir azizliği de anlatayım:

Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından birinin kızını Ankara'ya göndermek vazifesini Neş'et Bey bana verdi. Tozkoparan'daki evinde kızı buldum. Yalnız Fransızca bilen bir Musevi annenin kızı idi.

Hem Ankara'ya gitmek istiyor, hem de pek fazla korkuyordu. Ankara'daki babasının adının tanınması dolayısiyle, endişeli ve çok [illegible] Kom peçeli ve lâcivert bir çarşaf giydi. Kendisini bir at arabası ile Sirkeci'ye getirdim ve vapura bindirdim. Yolda bir polis, bir inzibat eri veya asker gördükçe, tir tir titriyor ve bana sokularak, «Müsü İhsan korkudan ölüyorum,» diyordu. Kızın korkudan ölmediğine hâlâ hayret ederim.

Bu kızın annesi Musevî, babası da Mustafa Kemal Paşa'nın yakın bir arkadaşı imiş. Aklımda kaldığına gore; Millî Mücadele sırasında aziz Atatürk'ün yanında bulunan ve sonra Çankaya köşkü bahçesinde bir at arabası içinde intihar eden Fıkriye Hanım'a ait Hayat mecmuasında bir süre önce çıkan bir yazıda, bu kızın annesinin resminin çıktığını ve isminin de yazılı olduğunu sanıyorum.

Millî Mücadele sırasında Anadolu'ya gönderdiğim personelden her biri büyük memuriyetlere ve önemli vazifelere tayin olunmuşlar veya yükselmişlerdir. Aralarında general, meb'us, umum müdür ve vali olanlar pek çoktur. Bu kadir bilir insanların beni görünce; sevgi ile, hayranlıkla, minnetle, hattâ bazen takdir ve saygı ile içten bakışları ve gönülden selâmlamaları beni en çok bahtiyar eden hâtıramdır. Hele iki harita subayının son günlere kadar bana karşı gösterdikleri alâkayı ve Selimiye hamamındaki azizliklerini hatırımdan hiç çıkaramıyorum.

Anadolu'ya gönderdiğim kahraman ve fedakâr arkadaşlarımın hepsinin adlarını hatırlamama imkân yok. Hâtıralarımda isimleri geçenlerden ayrı olarak, resim albümünden çıkardığım, birkaç ismi aşağıya yazmakla yetineceğim: Tümgeneral Hayri Aytepe, Tümgeneral Asım Aksoley, Tuğgeneral Emin Öze, Topçu Albay İhsan Âli Alpar.

ANADOLU'YA MALZEME TEMİNİ VE GÖNDERİLMESİ

Neş'et Bey'le beraber grubun ana çalışma hatlarını tespit ettiğimiz gibi, ben münhasıran muhabere malzemesi temini işiyle meşgul oldum. Selimiye kışlasındaki telsiz deposunu, Bursalı Osman onbaşının (Ankara Erkân-ı Harbiye-i Umumiye telsiz telgraf istasyonu motorcu çavuşu Osman) yardımı ile ben yalnız başıma boşaltıp Ankara'ya gönderdim. Yıldız'daki telli malzemesini ise, sonradan Ankara ile telsiz irtibat işinde bana yardım etmesini rica ettiğim telsiz mülâzım-ı evveli Osman Nuri Bey'in (General Dr. Mühendis Osman Nuri İnceler) yardımı ile ve kademe, kademe gönderdik.

Temin ettiğim muhabere malzemesinin Anadolu'ya sevki için Neş'et Bey beni iki şahısla tanıştırdı. Bunlardan biri Alaylı Topçu Üsteğmen Ahmed Efendi, diğeri de zannederim Istanbul'un işgali sırasında Beykoz'a yapılan bir baskını idare eden Murad Reis'tir.

Üsteğmen Ahmed Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhlarında hizmet etmiş ve kendisini sevdirmiş mütevazı ve sakin bir subaydır. Bu tarihlerde Istanbul sevkiyatında vazifeli idi. Sultanahmet meydanı civarındaki yangın yerinde, bugünkü tabirle gecekondu şeklinde, yanmış konaklardan birinin enkazı arasında bir yerde otururdu. Biricik odasından, yanan konağın hamamına girilirdi. Biz bu hama-

mı gizli depo olarak kullanırdık.

Ben temin ettiğim malzemeyi bu eve getirir Ahmed Efendi'nin hanımına teslim ederdim. Benim için bir piyade fişeğinin ve bir pilin dahi kıymeti vardı. Ahmed Efendi malzeme toplandıkça ambalajını yapar, İnebolu'ya sevk ederdi. Ben, malzemenin sevk işiyle ilgilenmez, Ahmed Efendi'nin nasıl gönderdiğini de bilmezdim.

Ahmed Efendi, Millî Mücadele'den sonra fevkalâdeden yüzbaşılığa terfi etti. Burada teşebbüs ettiğim halde, tahakkuk ettiremediğim bir işten bahsedeceğim. Bir gün tanıdıklarımdan Avni Bey (Komisyoncu Avni Başargan) bana aşağıdaki teklifi yaptı:

Beyoğlu'nda bir eğlenti sırasında bir Fransız yüzbaşısı ile tanıştığını, bu yüzbaşının Maçka silâhhanesinin muhafızı olduğunu, Maçka silâhhanesinden istediğimiz kadar mavzer, süngü ve fişek kaçırarak bir Fransız torpidosu ile İnebolu'ya götürüp teslim edeceğini ve beher mavzer için 35 lira istediğini söyledi. Bu Fransız subayı ile Beyoğlu'nda Tokatlı pastanesinde buluştuk. Konuşma sırasında Istanbul Polis Müdürü Tahsin, iki polisle beraber Tokatlı'nın önünde dolaşmaya başladı. Ben, Tokatlı'nın pasaja açılan kısma bakan kapısından çıkarak, toplantıdan ayrıldım ve bu işle alâkamı kestim. Başladığım bu işi grup arkadaşım Yüzbaşı Kerim Bey'e devrettim.

Gönderdiğim mahdut miktardaki telsiz cihaz ve malzemesi Ankara'yı tatmin etmiyor, bizden çok sayıda alıcı - verici telsiz cihazı, çok sayıda yedek parça istiyordu.

Bu sırada Selimiye kışlasının Haydarpaşa'ya bakan cephesinin alt katındaki koğuşlara ve koridora telsiz cihaz ve malzemesi doldurulmuş ve koğuşların kapıları ile cihaz arabalarının kapakları İngilizler tarafından mühürlenmişti. Telsiz depo kumandanı ile görüşmeye karar verdim. Bu görüşme benim için tehlikeli de olabilirdi. Bir gün köprünün Harem'e kalkan vapur iskelesinde, I. Dünya Harbi'nden tanıdığım telsiz depo kumandanı ile muavinini gördüm. Benimle konuşmak ister ve beni bekler gibi bir halleri vardı. Sonradan Istanbul Polis Birinci Şube Müdürü Fahreddin Bey'den öğrendiğime göre; bu iki subay Anadolu'ya geçmeyi ve beraberlerinde telsiz cihaz ve malzemesi de götürmeyi düşünmüşler, Fahreddin Bey'in tavsiyesi üzerine, benimle temas etmeye karar vermişlerdir.

Ben o tarihlerde 21 yaşında genç bir subaydım. Konuşmayı iyi idare edemedim. Deniz kenarındaki demirlere dayandık, bir taraftan balık tutan kayıkçıları seyrediyor, bir taraftan da konuşuyorduk. Kısa bir müddet Kuvay-ı İnzibâtiye'de çalışmış olmalarından dolayı endişe etmemelerini, Ankara hükümeti tarafından muaheze edilmemelerini sağlayacağımı söylememem üzerine, her iki subay birden parladı ve «idam sehpasından kurtulmak için dahi olsa, senin tavassutunu istemeyiz» diyerek yanımdan ayrıldılar ve benimle teması kestiler. Burada bir atasözünü yazacağım:

«Büyük lokma yut, fakat büyük söz söyleme».

İNGİLİZ TELSİZLERİ NASIL KAÇIRILDI?

Eninde sonunda bu iki subayın idam sehpasından kurtulmalarını sağladığımdan dolayı büyük bir mânevî huzur içindeyim. Istanbul'dan alelacele Ankara'ya gitmeye karar vermem, bana bu imkânı sağlamıştı. Selimiye kışlasındaki telsiz malzeme ve cihazlarını kaçırmak için planımı hazırladım. Telsiz deposunu içinden feth etmeye karar verdim. I. Dünya Harbi'nden tanıdığım ve o tarihte telsiz deposunda çalıştığını öğrendiğim Bursalı Osman Onbaşı ile görüştüm. O günlerde Bursa'nın durumu yüzünden çok üzgün olan Osman Onbaşı ile anlaşmamız kolay oldu. Bu sırada telsiz depo kumandanı ve muavini ile aynı yerde tekrar buluştuk. Sonradan Fahreddin Bey'den, bu iki subayın tekrar Fahreddin Bey'le görüştüklerini ve kendilerine, onun bu işi ancak benim tahakkuk ettirebileceğimi, benim bu işte tam salahiyetli olduğumu ve muhakkak benimle temas etmelerini ısrarla tavsiye ettiğini öğrendim. Bu sebepledir ki bu iki subay ikinci defa olarak benim yolumun üstüne çıktılar.

Telsiz depo müdürü Yüzbaşı Hikmet ve muavini Üsteğmen Hakkı (Muhabere Binbaşısı Hakkı Petek) Beyler'e emirlerinde olduğumu söyledim. Bu sefer aramızda tam bir anlaşma oldu. Müşterek çalışma işimi çok kolaylaştırdı.

Bu tarihlerde Selimiye kışlasının Haydarpaşa'ya bakan yarı kısmında Türk birlikleri, Harem iskelesine bakan yarı kısmında da Rusya'dan kaçan General Verangel ordusuna mensup Beyaz Ruslar yerleşmişti. Kışla kumandanı olan İngiliz subayı da, nizamiye kapısının üstünde Sultan Selim'e ait hususî odada oturuyordu.

Telsiz depolarının üzerindeki kata sıhhiye taburu yerleşmişti. Haydarpaşa askerî hastanesindeki Dr. Binbaşı Ziyâ Bey vasıtasıyle, sıhhiye tabur kamandanı ile tanıştım. Maksadımı; yani telsiz deposun-

daki telsiz malzeme ve cihazlarını Anadolu'ya kaçırmak istediğimi, bu maksatla bana yardımcı olmasını ve — telsiz deposu erleri arasında sarî hastalık olduğunu ileri sürerek — temizlik yapmak ve ilâçlamak için telsiz depolarının açılmasını sağlayacak bir tedbir almasını rica ettim.

Üç gün sonra sıhhiye tabur kumandanının yanına gittiğim zaman; Selimiye kışlasındaki Beyaz Ruslar'ın ve İngilizler'in kışlayı tahliyeye başladıklarını, telsiz malzeme ve cihazlarının deniz tarafındaki talimhanenin Haydarpaşa tarafındaki toprak çöküntüsünden mütevellit çukur ile yıkılmaya başlayan talimhanenin istinat duvarı arasındaki kısma taşınmakta olduğunu gördüm. Hâdise şöyle olmuş:

İNGİLİZLER'İ KORKUTAN BİR OYUN: VEBA

Benden sonra sıhhiye tabur kumandanı telsiz deposundan bir eri veba teşhisi ile Haydarpaşa hastanesine Dr. Ziyâ Bey'e göndermiş ve durumu da yazı ile kışla kumandanı İngiliz subayına bildirmiş. Bu yazı üzerine İngilizler ve Beyaz Ruslar, kışlayı terk etmeye başlamış ve İngiliz kışla kumandanı sıhhiye tabur kumandanına, fare itlafı ve mücadelesi için emir ve selahiyyet vermiş. İsmini unuttuğum bu değerli doktora teşekkür ettim ve derhal Osman Onbaşı ile temasa geçtim. Osman Onbaşı'yı, işimizin kolaylaşmış olmasından doğan bir sevinç içinde buldum.

Osman Onbaşı arkadaşlarından ancak beş kişi ile anlaştığını ve diğerlerinin depodan uzaklaştırılmasını istedi. Bir mangadan ibaret olan depo erlerinin geri kalan kısmını birer birer hastaneye göndertim ve Dr. Ziyâ Bey vasıtasıyle, tebdil-i hava raporu verdirerek depodan uzaklaştırdım.

Osman Onbaşı can ve gönülden benimle iş birliği yapıyordu. Sanki telsiz deposunun kumandanı bendim. Kararım bütün telsiz deposunu boşaltmaktı. Dağ telsizleri hayvan üstünde taşınacak vaziyette ve sandıklarda idi. Bunlar için yapacak bir iş yoktu.

Sahra telsizleri arabalar üzerinde ve kapakları İngilizler tarafından mühürlü idi. Kapakları menteşelerinden açılmak suretiyle arabaların içi, mühürler bozulmadan, tamamen boşaldı ve numaralanarak ambalaj sandıklarına yerleşti. Diğer yedek malzeme de sandıklara kondu.

Bu işlerin, günde iki defa Haydarpaşa Nümune hastanesinin arkasındaki tepede

...lan devriyelerin yaptıkları kontroller a... hissettirilmemesine itina edildiğini kaydetmek isterim.

... sükûnet içinde tamamladı. Nihayet telsiz deposunun bütün malzemesi takriben 75 küçük sandıkla, 20 büyük sandığa yerleşti. Küçük sandıklar 2, büyük sandıklar 4 - 5 er tarafından taşınacak ağırlıktaydı.

Osman Onbaşı bir akşam; Medine'de kurulmak üzere Almanya'dan gelen ve I. Dünya Harbi'nin sona ermesiyle Medine'ye gönderilmeyerek büyük bir kısmı tel... siz cihazının, arabalı sahra telsizlerinden sökülen telsiz cihazları ile depoda bulunan yedek malzeme ve cihazların ambalajlarının tamam olduğunu bildirdi.

İş, bu sandıkların Selimiye kışlasının deniz tarafındaki, Kavak iskelesi denen askeri iskeleye taşınmasına ve bu malze... me kaldı. Sandıkların Kavak iskelesine ...

Murad Reis'le temasa geçtim. Murad Reis'in elinde toplu bir şekilde göndereceğimiz malzeme için kotra biçiminde bir ya... sıtası vardı. Kaptanı Beyaz Rus, tayfası Türk'tü. Bir perşembe günü gece saat onda Kavak iskelesine gelecek olan kotraya yüklemeyi kararlaştırdım.

Telsiz depo kumandanı ve muavini, Zeynep Kâmil Hastanesi civarındaki bir evde emre âmâde bekledi. Telsiz cihazları ile birlikte Anadolu'ya kaçacaktı. Güneşin erken battığı ve ayın erken saatlerde çıktığı bir kış günü. Ay gece yarısına doğru Istanbul'un Rumeli tarafına geçecek ve Rumeli sahili karanlık olacaktır. Bu sırada kotramız bu karanlıktan faydalanarak çok hafif süratle ve tamamen sessiz ... ilerleyecek, gece yarısından sonra üzerinde İngilizlerin kontrolundan sıyrılarak Boğazlara girecek ve süratle Karadeniz'e açılacaktır.

Benim başımda kahve rengi askeri bir kalpak, üstümde gümüşî renkte bir askerî palto. İçimde sivil, fakat hâki renkte bir elbise. Paltoyu atınca sivil duruma girebilirim. Sol ayağımdaki yan tarafı lastikli ... fotomun iç tarafında gizli Mauser marka ... Tabancam. Tabanca fişeklerinin nikel kısmının baş tarafı hafifçe ve çok ince bir kıl testeresiyle kesilmiş. Bu şekilde hazırlanmış olan mermilerin öldürücü tesirinin arttığını duymuştum. Mecbur kalırsam, konuşturulma...

... Marmara'nın suları eflâtunlaşmıştı.

Yaptığım etütlere göre, İngiliz devriye... ra verdiği bir sırada, yani akşam karanlığında, Osman Onbaşı ve 5 erle birlikte sandıkları araba ile kavak iskelesine taşıtacağım. Arabacı ben. Arabanın yükünü kavak iskelesindeki 3 erle birlikte indiriyorum. Bu 3 er sandıkları istif ediyor.

İLK AKSİLİKLER

Taşıma sırasında arabanın oku kırıldı. Osman Onbaşı imdada yetişti ve telle oku sardı. Kırık oklu araba ve hakikaten hummalı bir çalışma ile bütün sandıkları kavak iskelesine taşıdım. Bir kelime ile he... Telsiz deposu tamamen boşaldı. ... ... İngilizlerce mühürlü, fakat içleri tamamen boş telsiz arabaları ile içleri taşla doldurulmuş bir sürü sandık kaldı.

Bir eri telsiz depo kumandanının evine gönderdim. Kotra ile Anadolu'ya gidecek... lerin, benim evime gelmelerini, derhal ha... reket hazır olmalarını ve yanlarındaki Teğmen Raşit Bey'in (Muhabere ... Raşit Petek) benim evimle irtibatı sağlamak üzere, yanıma gelmesini rica ettim. Erle beraber Raşit Bey yanıma geldi.

İKİNCİ AKSİLİK

Bir gümrük memuru yanıma geldi. Akşam gruptan sonra, Istanbul'un iki yaka... ... yacağına ve gündüzün nakledilecek eş... ... tabi tutulacağına dair hükümetin emri olduğunu söyledi.

Ben de kendisine önceden hazırladığım resmi mühürlü ve yazılı emri ... Istanbul Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyaseti istihbarat şubesine ait resmi bir kâğıda, benim yazdığım sahte bir emir. Altı mühürlü ve imzalı. Aklımda kalan metni şöyle idi:

«... te Kuvayı Inzibatiye Kumandanlığına ait ... Selimiye kışlası... Kavak İskelesine nakle memur edilen ... emri sahibi ... hususi ... rica olunur.»

Bu emre rağmen gümrük memuru, malzemenin sabah olmadan nakledil... ... ve zorluk ...

(Devamı var)

Afganistan

Asya'da, kuzeyden Rusya, batıdan İran, doğudan Pakistan ile sınırı olan bağımsız bir krallıktır. Ekseriyetle Müslüman olan halk Afgan, Özbek ve Patan asıllıdır. Yüzölçümü 650 000 metrekare, nüfusu 16 milyon civarındadır. Konuşulan diller Farsça ve Puştu dilidir.

YAYGIN BİR TAŞIT

Kâbil sokaklarında en son model otomobillerin arasında bir veya iki kişinin çektiği arabalar da sık sık görülür. Afganistan'da fakir ve zengin arasında büyük fark var. Orta sınıf hemen hemen yok. Kâbil ve doğusunda erkekler daha çok şalvar giyer, sarık sarar. At veya motörlü vasıtaların yerini resimdeki gibi insanların çektiği arabalar alır.

BELH'TE HAYAT

Afganistan'ın kuzeyinde Belh bölgesinin en ilgi çekici eseri «Mescid-i Sebz» diye de anılan, XV. yüzyıla ait Hoca Parsâ Camii'dir (yanda). Timuroğulları devrinde yapılan caminin yivli kubbesi ile methalin iki yanındaki minareleri dikkati çeker. Belh'te hususiyetlerinden biri de kendi kıyafetlerini bırakmamış olan Özbekler'dir (altta).

AFGANİSTAN DA KADIN

Afgan kadını ikiye ayrılıyor: Okumuş kadın, Batılı gibi giyinir, diğerleri ise Kâbil'in ana caddelerinde bile «perde» dedikleri yalnız göz ve burun kısmı delikli olan bir cins çarşaf giyer. Fakat kadın her zaman kadındır. Çarşaflıların içinde daima bir mini-etek vardır. Üstte, Afgan Radyosu spikeri ve Kâbil sokaklarında iki kadın.

Bahriyemizde İlk İstibdal (*)

Yazan: Bahri S. Noyan

XVIII. ASIR sonlarında Osmanlı İmparatorluğu birçok alanlarda büyük bir gerileme ve karışıklık içinde bulunuyordu. Bilhassa askerî sahada birbirini takip eden başarısızlıklar, devletin varlığını tehlikeye düşürmüş, ordunun ıslahı için bazı hareketlere girişilmesi zarurî hale gelmişti.

III. Mustafa ve I. Abdülhamid devirlerinde, girişilen bir kısım yenilik hareketleri devamlı olamamış ve bu sebepten ümit edilen sonuçlar elde edilememişti.

III. Selim, ordu ve donanmanın ıslahı yolunda geniş hareketlere girişmiş ve kurmuş olduğu «Nizam-ı Cedid» yüzünden patlak veren ihtilâl sonucu, bu hayırlı teşebbüslerinin karşılığını hayatıyle ödemişti.

İmparatorluk bir sene büyük bir karışıklık içinde kaldıktan sonra hükümdar olan II. Mahmud, kafes hayatı sırasında, tahtan indirilmiş, yenilik taraftarı III. Selim'den almış olduğu derslerle işe başlamış; yeni bir ordu ve donanma kurmanın, Batı'ya yönelmenin önemini pek iyi kavramıştı. Azimli ve cesurâne çalışmaları sonucu 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kaldırmış ve yerine «Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye» ismiyle yeni bir askerî düzen kurmuştu. Bahriyemizde de Batı usulünde ıslâhat hareketlerine girişilmiş, askerî ve sivil kılık kıyafetlerde yenilikler yapılmış, kavuk yerine fes ve şalvar yerine setre pantolon giyilmeye başlanmıştı.

Sultan Abdülmecid devrinde de yenilik hareketlerine devam edilmiş, sivil ve askerî alanda ilerlemeler olmuş, asker alma ve terhis işleri bir düzene konulmuştu. Padişahın bir fermanıyle, ordu ve bahriyemizde istibdâl kabul olunmuştu. Bahriyemizde ilk defa hizmet süresini bitiren erata, yerine yeni kur'a erleri alınmak suretiyle izin verilmiş ve bu maksatla 5 aralık 1850 (1 safer 1267) perşembe günü Tersane-i Âmire'nin (Istanbul Tersanesi) Camialtı mevkiinde büyük bir tören yapılmıştı.

O gün Camialtı'ndaki maçunanın bulunduğu alan ve civarı pek kalabalık olmuş, devrin devlet büyükleri ve bahriye mensupları burada toplanmıştı. İstibdâli yapılacak Bahriye erleri, başlarında subayları bulunduğu halde, pek muntazam bir şekilde bölük bölük bu alanda tabura geçmişti.

Sultan Abdülmecid; bu alana bakan kasrına geldiği zaman, tersane önünde demir-

---

(*) Askerlik süresi biten eratın yerine yeni kur'a erlerini alıp, eskilere izin verme.

li bulunan donanmamızdan Şihab-ı Bahri firkateynin atmış olduğu yirmi bir pâre top atışıyle selâmlanmış ve eratın «Padişahım çok yaşa» nidâlarıyle karşılanmıştı.

Hükümdarın iradesiyle törenin icrasına Kapdân-ı Deryâ Dâmad Mehmed Ali Paşa memur edilmiş ve muvazzaf bolüklerine aşağıda sunulan pek önemli resmî nutkunu irad etmişti:

«Ey Asâkir-i şâhane, cümleniz iyice bilmiş ve öğrenmiş olduğunuz cihetle, yenidden anlatmaya hacet yoktur ki, velinimetimizin yapmış oldukları kanun üzere on senelik silk-i muvazzafta yani gerek sulan altında ve gerek gemi içinde ve gerek Tersane-i Âmire'de hizmet edenler, devletçe ziyade askere lüzum olmadığı halde müddetleri tekmilinde der'akab tezkereler verilerek memleketlerine gitmelerine ruhsat verilmektedir. Fakat bu cihetle müddetlerini tekmil edenler, silk-i muvazzaftan çıktıktan sonra, vilâyetlerinde ve karye ve hanelerinde kendi iş ve güçleriyle meşgul olmak ve senede bir kere icap eden mahallere gönderilen süfûn-ı hümâyûnlarda toplanıp, talim etmek şartıyle beş sene dahi redîf olacaklardır. Elli yedi senesinde silk-i askeriyeye girenler şimdiye kadar kemali şevk ve gayretle edâyı hizmet ederek bu sene müddetlerini tamam etmiş ve padişahımız efendimizin rizay-ı hümâyûnlarını tahsil eylemiş olduklarından, şimdi gözünüzün önünde tezkereleri verilerek memleketlerine gitmelerine padişahımız efendimiz hazretleri ruhsat ihsan buyurmuşlardır. Rabbim cümlesine selâmetler versin. Tersane-i Âmire vapurlarıy-

Bahriyedeki ilk istihdâl II. Sultan Mahmud zamanında yapılmıştı.

Bahriyemizde ilk istibdâl merasiminden bir görünüş.

le izâm olacaklarından inşallahı taalâ sefay-ı hâtırla vilâyetlerine vasıl olurlar. Hak Taalâ'nın inayetiyle siz dahi bu vechile müddetlerinizi tekmil ederek sıhhat ve afiyetle vatanlarınıza gidersiniz. Velinimet-i bi-minnetimiz efendimiz hazretleri asâkir-i şâhanelerini evlât gibi sevdiklerinden ve bu istibdâl kanun-ı hümâyûnunu mahz-ı merhamet ve ihsan olmak üzere vaz'ı buyurmuş olduklarından işbu hayırlı usul lûtf-u hakla bundan böyle dahi beher sene bu suretle icra buyurulacaktır. Ey asâkir-i şâhane, beyana hâcet yoktur ki, askerlik, din ve millet ve vatan hizmetidir, bunu edâ etmek boynumuzun borcu ve iki cihanda bâis-i selâmetimiz olduğundan sizler dahi müddetleriniz tamam olup ruhsat verilinceye kadar kanun-ı hümâyûna riayet ve zabitlerinizin emir ve tenbihatına inkıyad ve mutavaat ederek hilaf-ı nizâm olan şeylerden sakınarak, sadıkane hizmet ve gayret etmelisiniz. Boylece hüsn-i hizmet eyleyenler, dünya ve ahirette mükâfat ve necat bulacakları misillü şayet aklı ermiyerek bunun mugayiri hareket edenler olur ise, dâreynde ukubet ve mucazaat göreceklerinde şüphe yoktur. Hemen Cenâb-ı Hak padişahımız efendimiz hazretlerini dünyalar durdukça taht-ı hümâyûn-ı mülûkânelerinde daim edip bizleri dahi rızay-ı hümâyûn-ı şâhanelerinden ayırmasın ve hayır duay-ı mülûkânelerine mazhar olacak hizmetlere muvaffak buyursun âmin.»

Nutuktan sonra subaylar bolüklerinin başına geçip, terhis olunacak erata verilecek tezkereler, muntazam bir surette tören yerine getirilmişti. Meclis-i bahriye müfettişi müderrisin-i kirâmdan Ömer Hulusi Efendi padişah hakkında hayır dualar ettikten sonra, tezkereler, erata dağıtılmıştı.

Tezkerelerini alan erat, güzel bir düzen içinde; Serasker Rüşdü Paşa, Tophane-i Âmire Müşiri Ahmed Fethi Paşa, Meclis-i Bahriye Reisi Paşa'nın ve diğer yüksek rütbeli askerlerin bulunduğu yerdeki livay-i zaferi (sancağı) teker teker gelip saygı ile öptükten sonra, içlerinden bir hayli kısmı vatana daha çok hizmet isteğinde olduklarını ve memleketlerine dönmek istemediklerini bildirerek, hakkıyle adıkları tezkerelerini geri vermişlerdi.

Daha sonra büyük bir geçit resmi yapılarak törene son verilmiş ve padişah buradan; bahriye mektebinde yapılacak imtihanda bulunmak üzere şimdiki Deniz Hastanesi'nin olduğu yerdeki okul binasına gitmişti (1).

---

(1) Takvim-i Vekayi: 6 Rebiyülevvel 1267 (9 ocak 1851) tarih ve 440 No..

TARİHE AKAN BİR AY

Eylül 1969

1 EYLÜL

Libya'da hükümet darbesi yapıldı.

● Istanbul Üniversitesi Disiplin Kurulu, haziran olaylarının elebaşısı Deniz Gezmiş'i üniversiteden tard etti. Olaylara karışan diğer öğrencilere çeşitli cezalar verildi.

2 EYLÜL

Hükümet darbesi sırasında Türkiye'de bulunan Libya Kralı İdris es-Sünûsî, Yunanistan'a gitti.

9 EYLÜL

İsrâil, Mısır'a baskın yaptı. 10 saat süren baskın sırasında Süveyş'in batı yakasına geçen İsrail kuvvetleri Mısır'daki askerî hedefleri tahrib ettiler.

16 EYLÜL

Ankara seferini yapmak üzere Istanbul'dan kalkan Sec yolcu uçağı 27 yaşındaki bir Hukuk fakültesi öğrencisi tarafından Bulgaristan'a kaçırıldı. Uçak ve yolcular, aynı gün Türkiye'ye iade edildi. Uçağı kaçıran öğrencinin, geçen mayıs ayında Hukuk Fakültesi dekanını ölümle tehdit eden akıl hastası bir öğrenci olduğu bildiriliyor.

● Türkiye'nin Rabat'ta yapılacak İslâm zirve konferansına katılacağı açıklandı. Konferansta Türkiye'yi Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil temsil edecek.

17 EYLÜL

Yeni işletmeye açılan Eskişehir şeker fabrikasının mühim bir kısmı yandı.

18 EYLÜL

Hukuk Fakültesi dekanının şahsî otomobili molotof kokteyli ile tahrib edildi. Olayın faili olan öğrenciler yakalandı.

19 EYLÜL

Işık Özel Yüksek Okulu'nda başlıyan dersleri önlemek isteyen solcu ve boykotçu öğrencilerle, onlara engel olmak isteyenler arasındaki silâhlı kavga sonunda Orman Fakültesi'nden bir talebe vurularak öldü.

● Geçen sene Istanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi Dekanını öldüren öğrenci, 30 yıl hapse mahkûm edildi.

20 EYLÜL

Sec uçağını kaçıran Hukuklu öğrenci, akıl hastanesine yatırıldı.

21 EYLÜL

Millî Türk Talebe Birliği binasına geceleyin molotof kokteyli atıldı. Hâdise sırasında içeride bulunan bir talebe öldü.

22 EYLÜL

İslâm zirve konferansı başladı.

23 EYLÜL

Üniversiteyi işgalden hakkında tevkif kararı olan ve üniversiteden kovulmuş bulunan Deniz Gezmiş, Hukuk Fakültesi Dekanı ile görüşmek üzere üniversite-ye geldiği sırada yakalandı. Bu arada Beyazıt meydanında çıkan olaylar sırasında silâhlı öğrenciler tabanca çekmiş, çıkan kargaşalıkta, Ankara'daki Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden bir öğrenci öldürülmüştür..

24 EYLÜL

Istanbul'daki hâdiselere karıştığı sırada öldürülen Ankaralı öğrencinin kanunsuz boykot ve işgal hareketlerine katıldığı, bir asistanı yaralayıp, bir profesöre tabanca çektiği, hakkında gıyabî tevkif kararı bulunduğu bildiriliyor.

25 EYLÜL

İslâm zirve konferansı sona erdi ve bir müşterek tebliğ yayınlandı.

28 EYLÜL

Batı Almanya'da umumi seçimler yapıldı.

29 EYLÜL

Batı Almanya'nın iki büyük siyasî partisi olan Sosyal Demokratlar ve Hıristiyan Demokratlar'dan hiç biri, seçimlerde gerekli ekseriyeti kazanamadı.

● Ereğli Demir - Çelik fabrikasında grev başladı.

30 EYLÜL

Yunanistan İçişleri Bakanı ülkede daha uzun müddet seçim yapılmayacağını açıkladı.

● Almanya'da koalisyon görüşmeleri devam ediyor.

Arasında

Dr. Nevzad Atlığ'ın Şevki Bey Long-Play'i

Türk sanat musikisinin büyük simâsı Dr. Nevzad Atlığ üçüncü long - play'ini yayınladı. Bu plakta birkaç taksim dışında Şevki Bey'in 10 şarkısını dinliyebiliyoruz:

Uzzâl'den «Severim cân-ü gönülden seni tersâ çiçeğim», Hicâz'dan «Zannım bu ki cânâ beni kurbân edeceksin», Hicâz'dan «Ülfet etsem yâr ilê ağyâre ne?», Uşşak'tan «Gulzâra nazar kıldım, virâne-misâl olmuş», Uşşak'tan «Esir-i zülfünüm, ey yüzü mâhım», Sabâ'dan «Mey içerken düşdü aksin câmıma», Muhayyer'den «Şeb-i yeldây-ı hicrân içre kaldım», Hüseynî'den «Nedir bû hâletin, ey meh-cemâlim?», Hicâzkâr'dan «Gonlumû dûçâr eden bû hâle hep», Rast'tan «Nedendir bû dil-i zârın figaanı?».

Bu suretle Dr. Atlığ, sanat musikimizde emsalsiz kalan plaklarının üçüncüsünü vermiş oluyor. 30 yaşında ölen, «Türkler'in Schubert'i» denen büyük şarkı bestekârımız Şevki Bey'i, mükemmel bir şefin korosundan dinliyebiliyoruz. Plak, pek zevkli bir şekilde satışa çıkarılmıştır. On şarkının güfteleri, açıklamaları ile birlikte verilmiştir. Şevki Bey'in şimdiye kadar yayınlanan en etraflı biyografisi, Dr. Atlığ'ın kısa biyografisi ve bunların İngilizce hulâsalarını ihtivâ eden plağın kabında, Şevki Bey'in renkli portresi var. Arka kapta da Dr. Atlığ, Klasik Koro'yu idare ederken görülüyor.

Türk kültürü ve millî sanat musikimizle ilgilenenlerin sevinçle karşılayacakları bir eser.

Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi

Prof. Dr. Charles W. M. HART, Tercüme eden: Doç. Dr. Nephan SARAN, **Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi**, Istanbul Ticaret Odası Yayınları, Istanbul, 1969, Kutulmuş Matbaası, 272 + VIII sayfa, fiyatı yok.

İlgi çekici, aktüel bir iktisadi ve içtimaî araştırma.

N. Sepetçioğlu'nun 3 Yeni Eseri

Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, **Yaratılış ve Türeyiş, Türk Destanı, 1000 Temel Eser: 12**, Istanbul, 1969, Millî Eğitim Basımevi, 20.000 tiraj, 216 sayfa, 5 TL. — **Çardaklı Bakıcı**, Piyes - 3 Perde, Büyük Türk Yazarları ve Şairleri Komisyonu Yayınları 7, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul 1969, 120 sayfa, 7,5 TL. — **Kaprisyes, Çağdaş Türk Yazarları Tiyatro Serisi: 5**, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1969, 7000 tiraj, 108 sayfa, 7 TL.

Necati Sepetçioğlu, son kuşağın en başarılı edebiyatçılarından biridir. Çok güzel şiirler, hikâyeler ve başka eserler yazmıştır. Bu güzel eserlerinden biri olan **Yaratılış ve Türeyiş, 1000 Temel Eser** arasında yayınlanmaya layık görülmüştür. Türk destanlarından alınmış motiflerle meydana getirilmiş olan, temiz pek zengin bir Türkçe ile yazılmış millî bir kitaptır. Piyesleri de Millî Eğitim Bakanlığı'nın diğer iki komisyonunun yayınları ve Devlet Kitapları arasında neşredilmiştir. Genç yazarın, millî ve güzel değerlere bağlılığını, üç eserini bir arada vererek daha iyi tanıtmış oluyor.

Öğrenci Hareketleri

Muammer TAYLAK, **Öğrenci Hareketleri**, Ankara, 1969, Başnur Matbaası, 312 + XII sayfa, 15 TL.

Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde, 1960 yılına kadar Türkiye'de gençlik hareketlerini anlatan bir inceleme eseri.

Anadolu Sehâbeleri

Ergun GÖZE, **Anadolu Sehâbeleri**, Istanbul, 1968, Sebil Yayınevi, Tan Matbaası, 112 sayfa, 5 TL. — **Peygamberimiz ve Dört Halifesi**, Nidâ Yayınevi, Tan Matbaası, Istanbul, 1969, 144 sayfa, 5 TL. — **İslâm ve Demokrasi**, Mâlik bi'n - Nebî'den tercüme, Ötüken Yayınevi, Dilek Matbaası, Istanbul, 1968, 64 sayfa, 2,5 TL.

Değerli fıkra yazarı arkadaşımız Avukat Ergun Göze'nin üç kitabını daha okuyucularıma haber veriyorum. Doğu ve Batı kültürlerine sahip 38 yaşında bir fikir adamı olan Göze, gerçek, temiz İslâm dinini, medeniyetini ve tefekkürünü bize tanıtıyor. **Anadolu Sehâbeleri**, üzerinde bilhassa durulmaya değer bir eser. Anadolu'muzdaki dinî - millî an'aneleri bir röportaj havası içinde topluyor. Birçok Anadolu şehri, Peygamberimiz'in arkadaşları tarafından fethedildikleri rivayetine inanmışlardır. Bu rivayetler, tarihî gerçekler muvacehesinde değerlendiriliyor.

Büyük Tehlike Komünizm

Prof. Dr. Turhan FEYZİOĞLU, **Büyük Tehlike Komünizm**, Ankara, 1969, Ayyıldız Matbaası, 96 sayfa, 5 TL.

Güven Partisi Genel Başkanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun son eseri, küçük, fakat çok faydalı bir kitap. Komünizmin pratik, herkesin anlıyabileceği bir izahını yapıyor. Çarpıcı misaller veriyor. Akıcı bir dil kullanıyor. Önsözünde şöyle diyor:

«Komünizm, yalnız hürriyetlerimizi değil, millet olarak varlığımızı da tehdit eden bir tehlikedir. Herkes bilmelidir ki, bu tehlikeyi önlemek için, vatansever insanların katlanmıyacağı fedakârlık, göze almıyacağı mücadele yoktur. Nemrut'un, Neron'un, Hitler'in zalim gölgesi gibi, komünizmin kızıl gölgesi de bir gün insanlığın üstünden mutlaka silinip gidecektir. Fakat hürriyet aşkı ve komünizmin reddettiği mânevî değerler ilelebed yaşıyacaktır.»

Her Türk'e şiddetle tavsiye ederim. Akademik kariyerden gelen çok tecrübeli bir siyasînin kaleminden çıkmış olması, esere ayrı bir kıymet vermektedir.

Nesâihü'l-Vüzerâ

Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, **Nesâihü'l-Vüzerâ v'el-Umerâ veya Kitâb-ı Güldeste, Nizâm-ı Devlete Müteallik Risâle, Te'lîf-i Mehmed Paşa ed-Defterî**, Derleyen ve Çeviren: Hüseyin Ragıp Uğural, **Devlet Adamlarına Öğütler**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara, 1969, 174 sayfa, 20 TL.

Sarı Mehmed Paşa, XVIII. asır başlarının tanınmış Türk devlet adamlarındandır. Birçok defalar başdefterdâr (maliye nâzırı) olmuştur. Bir çeşit siyâset-nâme olan eserinin metni ve İngilizce tercümesi, vaktiyle Amerika'da basılmıştı. Şimdi İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu müşaviri Hüseyin Ragıp Uğural, metni Latin harfleri ile neşretmiş ve karşı sayfada bugünkü Türkçe ile sadeleştirmesini yapmış. Kitabın başında enstitü umum müdürü Prof. Dr. Fahir H. Armaoğlu'nun ve Dr. Faruk Sükan'ın önsözleri var. Bu ve emsali kitapları hazırlatan, teşvik eden ve gerçekleştiren Dr. Sükan, Türk kültürüne muhakkak büyük hizmet etmektedir.

Gestapo

Jacques DELARUE, **Gestapo**, Fransızca'dan tercüme eden: Ayda DÜZ, Istanbul, 1969, Ararat Yayınevi, İleri Sanat Matbaası, 504 sayfa, 15 TL.

Gestapo ile şahsî alâkası olan Delarue, **Histoire de la Gestapo**'sunda, bize artık tarihe karışan Alman devlet polis teşkilâtının tarihçesini anlatıyor.

Nâmık Kemal'in Mektupları

Fevziye Abdullah TANSEL, **Nâmık Kemal'in Mektupları**, cilt: II, **Istanbul ve Midilli Mektupları: I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Seri, No. 22a, Ankara, 1969, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 532 + XXXII sayfa, 100 TL.

Fevziye Abdullah Tansel, son devir Türk edebiyatı üzerinde çalışan müstesna bir bilgindir. Fevkalâde titiz araştırmaları ile edebiyat tarihimizin birçok bahsini aydınlatmıştır. Şimdi elimizde tuttuğumuz eserinde, Nâmık Kemal'in herbiri büyük değer taşıyan mektuplarını yayınlamıya devam ediyor. Çok faydalı bir önsöz ve sonda mufassal bir fihrist var. Mektuplar, âlimâne dipnotları ile daha faydalanılabilecek bir hâle getirilmiş. İtinalı bir imlâ ile metni verilen mektuplar, Tanzimat devri üzerinde çalışan tarihçilerimizi de şiddetle ilgilendirecek mahiyettedir.

Y. Ö.

KARİKATÜR

Yeni bir seçim dolayısıyle Yemen yolunda

— Ne hesap ediyorsun?

— Ayda iki yüz İngiliz lirası kaç yüzbaşı maaşına gelir ona bakıyorum.

Askerler iki fırkaya ayrılmış mı?

— Hemşerim, sen hangi fırkadansın?

— Birinci fırka, ikinci alay, üçüncü taburundan...

Rejî İdaresi:

— Kiraya veriliyormuş, gezebilir miyim?

— Çıkacaklar ama pek de belli değil, belki ev sahibiyle uyuşurlar.

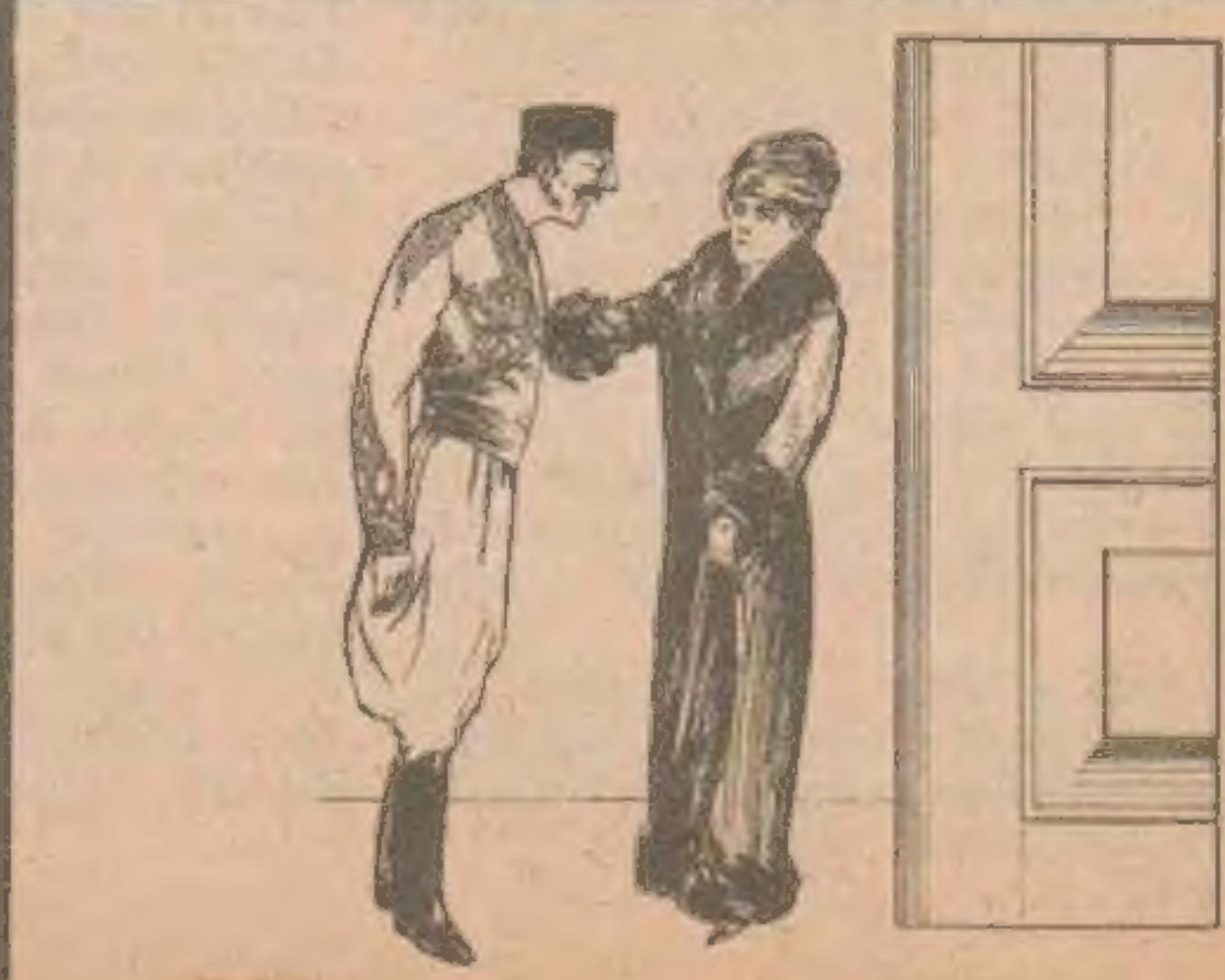

M. Necati Yazar (İstanbul).

93 Harbi adı altında yayınladığınız kitap son derece faydalı olmuştur.

Nezaketinize ve iltifatlarınıza teşekkür ederiz.

Battal Arslan (Besni - Adıyaman).

Hayat Tarih Mecmuası'nı çıktığından beri takip ediyorum. Büyük bir millî kültür hamlesi içinde olduğunuzu bir ilkokul müdürü olarak anlıyorum. Hayırlı yolunuzda başarılar dilerim.

İltifatlarınız için teşekkür ederiz.

Ayhan Altınkuşlar (Turgutlu - Manisa).

XVII. asır bestekârlarımızın Küçük İmam Mehmed Efendi'nin ölümüne meşhur Itri'nin düşürdüğü tarih mısraını öğrenebilir miyim?

Itri'nin bu bestekâr için yazdığı 4 beyitlik kıt'anın tarih mısraını ihtivâ eden son beyti şöyledir:

Fevtin ânın göricek, Itri dedî târîhın
«Âh cem'iyyet-i yârân, amansız kaldı» (1085)

Şefik Bilge (Çekirge - Bursa).

Osmanlıca kelime ve terkiplerde bazan hata ediyorsunuz.

Hata ettiğimizi söylediğiniz örnekleri tetkik ettik. Birçoğunda sizin yazdığınız gibi yazmak daha doğru. Zahmet ve alâkanıza da teşekkür ederiz. Fakat imlâmızın talaffuz esasına göre olmadığını biliyorsunuz. Elbet sizin «mün'akid» yazılmasını istediğiniz kelime, bizim «münakit» yazış tarzımızdan doğrudur. Biz «ademi» yazmışız, siz «adem-i» olmalı diyorsunuz. «Şevketsimâtı» imlâmızı yanlış buluyor, «şevket-simât-ı» şeklinde teklif ediyorsunuz. İmlâ kargaşalığından biz de ne yapacağımızı şaşırdık. Şaşırmıyana da tesadüf etmedik. Bu meselenin bizim tutumumuzu aştığını her halde kabûl buyurursunuz.

Hamza Meydan (Borçka - Artvin).

Elimizde bulunan bir vesikanın suretini gönderiyorum. Bu vesika üzerindeki bazı tereddütlerimi aydınlatabilir misiniz?

Vesika, iki köy arasındaki bir yayla mer'ası ihtilâfını halletmekte ve hudut çizmektedir. 1115 malî yılında yani 1704'te kaleme alınmıştır. Osmanlılar 1676'dan itibaren malî takvim kullandıkları için, vesikada «haziran» kelimesi geçebilir. Bu hususta Faik Reşid Unat'ın *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihlere Çevirme Kılavuzu*'nun Türk Tarih Kurumu'nca yapılmış 3. baskısında tafsilât vardır. Bu gibi ihtilâfların o zaman kadılar ve kadılarca kurulan bilirkişiler tarafından halledildiği, vesikadaki şahit ve bilirkişilerin adlarından da anlaşılıyor. Sancak beyi yani vali tarafından da tasdik edilmiş. Bu sancak (mutasarrıflık = il), Şevşat sancağı olacaktır.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Nurettin Çalışkan (Arız köyü - Karacabey - Bursa).

Türkoloji 5-6. sömestr talebesiyim. Tarihle ilgili bir konuda araştırma yapmak istiyorum. Elimde birçok eser var Fakat tarafsızlıklarından emin değilim. İlmî değerlerini de tam olarak kestiremiyorum. Ne şekilde doğru seçim yapabilirim?

Hangi konuyu araştırdığınızı bildirseydiniz, tarafsız ve ilmî değeri yüksek kaynaklar bildirmemiz mümkün olabilirdi. Çok okuyup inceliyerek, mesleğinizde terakki ederek, zamanla kendi kendinize bir eserin temayüllerini ve ilmî değer derecesini anlıyacaksınız. Başka bir şey tavsiye edemeyiz.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7,5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul